

Tomus VI./2000
ISSN 1418-7191

Cathedra Scientiarum Socialium

Acta

Scientiarum

Socialium

(Historia, Philosophia, Sociologia)

2000

Universitas Kaposváriensis

Tomus VI./2000
ISSN:1418-7191

CATHEDRA SCIENTIARUM SOCIALIUM

Acta
Scientiarum Socialium
/HISTORIA, PHILOSOPHIA, SOCIOLOGIA/

UNIVERSITAS KAPOSVÁRIENSIS

STUDIA SCIENTIARUM SOCIALIUM
VI.

Redegit
Gyula Horváth

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK
VI.

Szerkesztette
Horváth Gyula

Az Acta Scientiarum Socialium (Historia, Philosophia, Sociologia) évente két alkalommal -egy magyar, egy spanyol nyelven - megjelenő tudományos folyóirat, amely eredeti tudományos közleményeket, kutatási eredményeket, konferencia előadásokat, recenziókat közöl a társadalomtudományok területéről. A szerkesztőségbe küldött cikkeket lektoráltatjuk. Terjedelmi korlátok miatt kérjük, hogy a cikkek lehetőleg ne legyenek hosszabbak, mint 10-12 oldal. A cikkeket kérjük floppy lemezen is beküldeni.

A szerkesztőség címe

Kaposvári Egyetem, Társadalomtudományi Tanszék
H - 7400. Kaposvár Guba S. u. 40.

Főszerkesztő

Horváth Gyula

Szerkesztő Bizottság

Anderle Ádám, Antonio Domingo Lilon, Fischer Ferenc,
Kollár Zoltán, H. Szabó Sára, Szilágyi István

Szerkesztő asszisztens

Barna Róbert

Kiadja és terjeszti
a Társadalomtudományi Tanszék

Felelős kiadó

Horváth Gyula
Tanszékvezető

Kaposvár
2000

Tartalom

Tartalom.....	1
<i>Jávorszki András:</i> Vita és diskurzus.....	3
<i>Molnár Gábor:</i> Egyén és csoport a filozófiatörténetben.....	7
<i>H. Szabó Sára:</i> A reformkori magyar történetírás pozitivista jellegéről.....	17
<i>Horváth Gyula:</i> A “névtelen” Perón.....	25
<i>Juhász Gábor – Máthé Attila – Dózsa Zsófia – Kiss Alexandra</i> Az egyetemi-főiskolai képzést kiegészítő komplex tréning csoportos oktatási program bevezetése a Kaposvári Egyetemen.....	33
<i>A. Máthé – G. Juhász – A. Kiss – I. Tamás – Zs. Dózsa</i> Change of organizational culture in the function of alterations in the interests of employees.....	39
<i>Baracs Gabriella:</i> A paraszti társadalom jellemző vonásai Hódmezővásárhelyen, 1944-1945-ben.....	47
<i>Horváth József - Varnyú Anikó - Kis Bank Lajos</i> Megújulási esély a Surján-Zselic patakok menti kistérség településein.....	55
<i>Varnyú Anikó – Horváth József:</i> A falusi turizmus, mint a vidékfejlesztés egyik lehetséges eszköze Mike község esetében.....	59
<i>Berkics Erika:</i> A spanyolországi kisebbségi nyelvek az oktatásban.....	63
<i>P. Hoós Rita:</i> Nyelvvizsga, de melyik?.....	73
Könyvismertetés.....	83

Jávorszki András
Kaposvári Egyetem

Vita és diskurzus

In this essay are written the intelligentsia's characteristic features of metaphysical and ironical mode of existence. Phenomenological analysis has found out that different proceedings are in the intelligentsia's interaction.

Summarizing the differences: metaphysical intelligentsia's interaction has debate character and ironical one's has discourse character

Vessünk egy fenomenológiai (ezen belül is diakritikai) pillantást a két értelmiségi létmód-típus (a metafizikus értelmiségi létmód és az ironikus értelmiségi létmód) kommunikatív interakciós jellemzőire. Úgy fogjuk találni, hogy interakciójuk tengelyébe más és más, lényegi (tartalmi) eltéréseket hordozó „technikák” ismerhetők fel. Az eltérések summázatát a következőképpen fogalmazhatnánk meg: a metafizikus értelmiségi megélt és elbeszélte élettörténetét kifejező kommunikatív interakciója - meghatározó jegyeit tekintve - vita jellegű, az ironikus értelmiségéé pedig inkább diskurzus jellegű.¹

Pillantásunk jellegét meghatározva egyben utalunk arra a megközelítési módra is, amellyel és ahogyan témánk szerkezeti elemeinek valamiféle feltáráshoz fogunk. Utalásunk gondolatosságát a legpontosabban az a - M. Merleau-Ponty-ra és M. Richir-re támaszkodó² -, Tengelyi László által képviselt felfogás fejezi ki, miszerint ott, ahol a narratív identitás elmélete³ egybeesést lát a megélt élettörténet és az elbeszélte élettörténet között, differenciális összefüggés (diakritikai attitűd) ismerhető fel. Tengelyi elhatárolja a megélt élettörténetet az elbeszélte történetektől, az uralmunk alá vonhatatlan - indiszponibilis - értelemképződés (sens se faisant) - a megélt élettörténet meghatározó folyamata - „... mindig többet és mást tartalmaz, mint a történések értelmét az önazonosság érdekében rögzíteni kívánó elbeszélések.”⁴ A többet és mást hordozás azzal is kiegészül, hogy az indiszponibilis értelemképződés „... az önazonosság érdekében szolgáló értelemrögzítést (institution symbolique) hordozza és táplálja ...”, valamint „... időről-időre válságba is sodorja”.⁵

A vita és a diskurzus viszonyát minden további nélkül tekinthetjük diakritikai szituációnak. Ez a differenciális összefüggés az értelemképződés és rögzítés differenciális összefüggésein alapszik, pontosabban azt fejezi ki (hozza felszínre) a kommunikatív interakció folyamatában.

A vita elsősorban a rögzített értelem önazonosságát védő elem, amely (ebben a megközelítésben) alapvetően a metafizikus értelmiségi interakciójában ismerhető fel.

Ez a védelem azt fejezi ki, hogy az egy igazság elvét érvényesítő interakció nagy mértékben sebezhető az értelemképződés váratlan, néha kivédhetetlen (ön-idegen és más-idegen) támadásával szemben.

A védelem elsősorban expanzív interakcióban történik. Az expanzió mind a saját magára irányuló, mind a másokra irányuló vitafolyamatban megjelenítődik.

A saját irányba érvényesülő vita-pozícióra e pozíció szilárdsága, támadó jellegének kihangsúlyozása jellemző. A önazonosság csak így remélheti, hogy az értelemképződés próbálkozásával szemben meg tudja tartani meglévő hadállásait.

A másokra irányuló vitafolyamatban érvényesülő magatartás elsősorban azt célozza meg, hogy optimális környezetet hozzon létre a saját irányba érvényesülő vita-pozíciónak. Ezért arra törekszik, hogy az egy igazság elképzelésének minél kedvezőbb

mozgásteret teremtsen, legvégső esetben akár a végső szavak törvényén (ebben a kontextusban pontosabbnak érezzük a Rorty használatát „szótár” fogalom helyett a „szavak” fogalom használatát)⁶ túlmutató eszközökkel is.

Az ironikus értelmiségi létmód embere sem közömbös a rögzített értelem (felismert kontingencia) állapotával szemben. Miután nem érdekelt abban, hogy az örökös képlékenység állapotában lebegjen, arra törekszik, hogy értelemrögzítéseit „karban” tartsa, ezzel is szilárd vázat adva személyiségének.

Mindezt azonban a diskurzus eszközeivel teszi, azaz azzal az interakciós attitűddel, miszerint az értelemképződés folyamataitól nem függetlenítheti magát, ezért mind a magára, mind a másira irányuló diskurzust az értelemképződés sajátosságaira való tekintettel folytatja (apró eltolódásban⁷ a metafizikus értelmiségihez képest, akinek interakciója inkább értelemképződés-központú).

Az ironikus értelmiségi annak mindig tudatában van, hogy az értelemképződés teljességgel „uralmunk alá vonhatatlan”, de folyamatosan él benne a remény, hogy az értelemképződés felsejlő vonatkozásainak szakadatlan diskurzusba tartása csökkenti (csökkentheti) az elementáris (ellenőrizhetetlen) felszínre bukkanásokat.

A más-diskurzust - az előbbieken túl - az is jellemzi, hogy hiányzik belőle minden expanzióra törekvés. Miután az ironikus értelmiségi a maga értelemrögzítéseire is folyamatos kérdőjelekkel tekint, nem várja el, hogy a más-diskurzusban nyerjen megerősítést, vagy a megerősítéshez kedvező pozíciót. Inkább arra tesz kísérletet, hogy értelmezze (megértse) a másik saját magára vonatkozó kérdőjeleit, valamint - ugyanilyen célból - közvetítse a maga kérdőjeleit.

A kérdőjeleknek ez a sajátos cseréje lehetővé teheti, hogy kölcsönösen segítsék a mindenkori másik saját értelemképződés értelmezését, hozzájárulva ezzel egyrészt a személyiség önazonosságának védelméhez, másrészt az értelemképződés folyamatos (lehetséges fokig való) kezeléséhez.

A más-diskurzus bonyolultságát az is jelzi, hogy eltérő értelemképződési folyamatok lehetséges közös pontjainak a megtalálására kellene kísérletet tenni. Ez pedig elsősorban a nyitottság mint értelmiségi képesség próbaköve.

Az elbeszélte élettörténet „elbeszélése” (kommunikatív interakciója) tehát egyaránt kifejezhető vita és diskurzus formában, a megélt és elbeszélte élettörténet differenciális összefüggései azonban csak diskurzusban hozhatók interakcióba, akár mint ön-diskurzus (amikor Tengelyi azt állítja, hogy „... élettörténetünkben van valami önidegen ...”⁸, akkor impliciten feltételezi, hogy érvényesül egy öndiskurzus is, hiszen az önidegenség önazonossággá integrálási folyamata - amely az élettörténet folyamán szakadatlan folyamat, mivel az értelemképződés állandó jellegű - folytonosan újratermeli az önidegenséget - és az önidegen élettörténetünkben „... ott kezdődik, ahol maguktól képződő értelmek új kezdetet teremtenek benne ...”⁹ -, hogy aztán a személyiség - ugyancsak szakadatlan és a lehetséges mértékig tudatosítható folyamatként - újra integrálja azt, anélkül, hogy ez a diakritikai mozzanat - amíg az élettörténet történet - megszűnne létezni. Az öndiskurzus lehet tehát az a valami, amely az önidegenség és az önazonosság közé hidat verhet.), akár mint más-diskurzus.

Az előbbieken felvázolt folyamatban az értelmiségi kritikai képesség úgy működik, hogy megszakítás nélkül tud két differenciális kapcsolatot kezelni: egyrészt az értelemrögzítés elengedhetetlen történéseinek irányítását, másrészt - megközelítőleg - láthatóvá tenni a maga számára az értelemképződés és értelemrögzítés közötti, Tengelyi említette szakadékot, azaz figyelemmel lenni az értelemképződés „burjánzásaira”.

Az ironikus értelmiséginél - az esetek többségében - nem beszélhetünk az élettörténet új kezdeteiről, mivel az ironikus értelmiségi - előrelátóan - mindent megtesz

annak érdekében, hogy meglévő önazonossága ne rendüljön meg, hanem folyamatosan hajtsa végre azokat az értelemképződés által előre jelzett korrekciókat (miközben tudja, hogy minden korrekció után maradnak „félreszorított értelemrezdülések”, amelyek jövőbeni mozgásait - a lehetséges mértékig - figyelemmel kell kísérnie), amelyek mintegy levezetik (a levezetés csak akkor tekinthető sikeresnek, ha az értelemrögzítés nem pusztán elsajátítja, integrálja az értelemképződés termékeit, hanem - ha szükségesnek mutatkozik - a benne lévő ön-másságot is érvényesülni engedi, akár az adott önazonosság teljes korrekciójáig) az értelemképződésben rejlő - más esetben pusztítóan is bizonyulható - energiákat. (A metafizikus értelmiségi esetében már inkább számítani lehet új kezdetekre, hiszen a vita-alapú interakciós attitűdje értelemrögzítés centrikus).

Az egy pillantás - amelynek lassan a végére érünk - egy pillantás a sok lehetséges pillantás közül. A vita és a diskurzus világában önmagukat kereső értelmiségiek problémáinak - ontológiai, szociológiai, pszichológiai, pedagógiai stb. - figyelemmel kísérése olyan feladat, amely csak akkor remélhet időleges megoldást, ha minél többen - és minél többet - rajta tartjuk a szemünket.

Jegyzetek

1. Leírásunk a vitát és a diskurzust beszéd helyzetű diakritikai fenoménnek tekinti. Részletesen lásd: Tengelyi László: Élettörténet és sorsesemény, 1998, Atlantisz, 149-151.p.; Jean-François Lavigne: Qu'est-ce-qu'un phenomene? In Les études philosophiques, 1998 decembre.
2. Itt említjük meg, hogy a diskurzus tágabb (a diskurzusban állás lét-állapota) fogalmának értelmezését, az értelmezés leírását M. Foucault-nak köszönhetjük. Lásd: Michel Foucault: A fantasztikus könyvtár. 1998, Pallas, különösen 65.p. skk.
3. Maurice Merleau-Ponty: Le visible et l'invisible, 1964, Gallimard, 364 p., Marc Richir: Méditations phenomenologiques, 1992, J. Millon, Grenoble, 398 p. A fenomenológia Husserl és Heidegger utáni korszakának meghatározó vizsgálódásai nagyrészt francia fenomenológusok nevéhez fűződnek. A már említett M. Merleau-Ponty és M. Richir művei mellett utalhatunk - a teljesség minden igénye nélkül - a Grenoble-ban kiadott periodikára (Revue Épokhé), amelynek eddigi hat kötete - egy tematikus kiadvány (Le statut du phénoménologique) mellett - döntően fenomenológiai jellegű írásokat közöl, a Les études philosophiques 1998 decemberi tematikus számára (Le phénoména et sa tradition) stb.
4. Erről részletesen lásd: Alasdair Macintyre: Az erény nyomában. 1999, Osiris 289. p. skk.
5. Tengelyi László: Akadémiai doktori értekezés. Tézisek. Kézirat, é.n., 3.p.
6. Uo. A magától lejátszódó értelemképződés színterét tartja Tengelyi a szorosabban vett fenomenológiai mezőnek. Ez a mező - emeli ki Tengelyi - nem az önkonstitúció terepe, és nem állítható - közvetlenül - az önazonosság szolgálatába. Tengelyi László: Élettörténet ... 42.p.
7. „... ha kétely merül föl (a) szavak értékével kapcsolatban ... (A) nyelvvel ezen szavakig (lehet) elmenni; ezeken túl csak a reménytelen passzivitás, vagy az erőszakhoz (Márkus szerint hatalmi manipulációhoz és erőszakhoz - Márkus György: Tíz széljegyzet a filozófus felelősségéről. In Világosság 1999. 5. szám 14.p.) folyamodás van.” Richard Rorty: Esetlegesség, irónia és szolidaritás. 1994,

Jelenkor, 89.p. Csak erősíti az előbbi megközelítés hangsúlyait A. Macintyre megjegyzése, miszerint: „A *vita* színlelt racionalitása elrejtí a vita eldöntésén munkálkodó akarat és hatalom önkényes voltát”. Alasdair Macintyre: i.m. 104.p.

8. Az apró eltolódás (le mince décalage) foucault-i terminusa arra utal, hogy az eltéréseket rendkívül óvatosan és nagy fenntartással kell kezelni, különben csupán a kizárólagosságok más előjelű újrafogalmazására kerül sor. lásd: Michel Foucault: i.m. 67.p.
9. Tengelyi László: Élettörténet ... 194. p.
10. Uo.
11. Uo. 197.p.

Molnár Gábor
PhD hallgató
Eötvös Loránd Tudományegyetem

Egyén és csoport a filozófiatörténetben
Egy tudásszociológiai modell*

In his attempt at providing an adequate tool for describing the different kinds of personal intellectual relationship in the history of philosophy, the author develops a genetic model starting from the two person relation between a master and a pupil. Other important categories of groups are school, the segregated circle of pupils, and discursive community (either differentiated from a school or integrated from originally different groups). The temporal identity of these different types of groups and the thematic structure of their tenets are also accounted for in the model.

I.

*"Én a magam tanítója vagyok, lelkembe az isten
mindenféle dal ösvényét ültette..."*

- jelenti ki büszkén Phémiosz, Odüsszeusz házának dalnoka.¹ Valami nagyon hasonló olvasható ki az első filozófusok fennmaradt töredékeiből is. A Szókratész előtti filozófusnak nincs tanítómestere. Tanítványa lehet, de őt magát legfeljebb az Istennő, a Múzsza vagy a Logosz avatja be az Igazságba, illetve saját magát tanítja.²

Ha ellenben más forrásból szeretnénk valamit megtudni a preszókratikusokról, és későbbi tudósításokhoz fordulunk, azt találjuk, hogy pár száz évvel később már egész irodalmi műfaj, az úgynevezett *diadokhé*-irodalom fáradozik azon, hogy feltárja az egyes neves filozófusok közötti mester-tanítványi kapcsolatokat - ahhoz sajnos túl későn, hogy megbízható ismeretekre támaszkodhasson. Ez utóbbi kis szépséghiba azonban cseppet sem gátolta a műfaj jeles és kevésbé jeles képviselőit abban, hogy - ugyanazzal a nagyvonalúsággal, amellyel a filozófusok életrajzában egyéb kérdéseinek is eljárak - a legfantáziadúsabb és legképtelenebb tanítványi kapcsolatokat ötöljék ki.³ A modern, forráskritikán alapuló filozófiatörténetírás éppen ezért - joggal - nagyon is távolságtartó ezekkel az *a priori* szellemi genealógiákkal szemben, másrészt fenntartásokkal kezeli a preszókratikusok önmagukról mutatott képét is. Ugyanakkor, úgy vélem, az egyes filozófusok és filozófuscsoportok közötti tényleges kapcsolatok elemzéséhez nincs igazán kidolgozott fogalmi apparátusa. A következőkben megpróbálok kidolgozni egy szociológiaiilag megalapozott modellt, amely segíthet e kapcsolatok tisztázásában (már amennyire ez a források rendkívüli szűkössége miatt egyáltalán lehetséges), és ezáltal közelebb vihet az ókori görög filozófia történetének megértéséhez is.

II.

E modellhez mindenekelőtt azt kell figyelembe vennünk, hogy olyan személyekkel van dolgunk, akik a tudás kultivációjával,⁴ intellektuális diskurzusok "folytatásával"

* Az itt következő tanulmány a szerző szociológiai szakdolgozata első fejezetének némileg átdolgozott változata.

foglalkoznak (esetleg egyéb elfoglaltságaik mellett), és kapcsolataik is annyiban érdekesek számunkra, amennyiben elsődlegesen e tevékenységhez kapcsolódnak. Vagyis az intellektuális jellegű kapcsolatok néhány fontosabb típusát és sajátosságát kell szemügyre vennünk.⁵

Induljunk ki a diádszerű kapcsolatból! Két ember között alapvetően kétféle konszolidált (azaz közös helyzetdefinícióon nyugvó) szellemi természetű interaktív kapcsolat képzelhető el: egyenrangúságon illetve alárendeltségen alapuló viszony.⁶ Az előbbihez a habermasi "ideális kommunikációs helyzetben" lezajló *nézetegyeztetés*, "disputa" sorolható, míg az utóbbi jellegzetes és számunkra leginkább érdekes példája a *tanítás*, amelyhez szintén hozzárendelhetünk egy "ideális didaktikus szituációt", amelynek lényegi eleme (1) annak elismerése mindkét fél részéről, hogy egyikük (a tanár) álláspontja valamilyen számunkra fontos értelemben kitüntetett, "kívánatosabb", és (2) az a közösen kitűzött cél, hogy a másik (a tanítvány) is átvegye, elsajátítsa ezt az álláspontot; e célkitűzésnek előfeltétele a közlékenység a tanár és a befogadásra való készség a tanítvány részéről. Úgy tűnik, hogy a két viszony közül e második logikailag eredendőbb, ugyanis a nézetegyeztetés előfeltételezi a saját nézetünk, álláspontunk ismertetését partnerünkkel, mintegy megtanítását. Valójában azonban ez csak állandó nézetegyeztetések alapján lehetséges, vagyis a helyzet bizonyos tekintetben éppen fordított, következésképpen sem a nézetegyeztetés, sem a tanítás nem lehet sikeres az egyenrangú és alá-fölérendelt pozíciók együttes alkalmazása, szükség szerinti változtatása nélkül. Az azonban, hogy a kétfajta viszonyt már ideáltipikus szinten is úgy kell elgondolnunk, mint amelyek egymásból épülnek fel, még nem teszi sem tarthatatlanná, sem szükségtelenné megkülönböztetésüket.

Alapvetően a tanítói-tanítványi viszony kibővüléseként fogható fel az *iskola*, vagyis olyan csoport, amelyben egy tanító több tanítványnak adja át tudását. Az iskola későbbi fejlődése szempontjából jelentős eltéréseket okozhat, ezért érdemes megkülönböztetnünk azt az esetet, amikor a tanítványok között kapcsolat van, közösen értelmezik a tanítást, vagyis tényleges kiscsoportot alkotnak, attól, amikor e tanítványok egymástól elszigetelten sajátítják el a tudáskészletet. Ez utóbbi eset valójában nem több, mint tanító-tanítványi viszonyok pusztá egymásmellettiége, ezért inkább csak tipológiai értelemben, a gondolati rokonság alapján tekinthető egy iskolának, szociológiai szempontból inkább *szegregált tanítványi körről* beszélhetünk.⁷ Ennek a kapcsolattípusnak a figyelembevétele különösen azért fontos, mert - mint közismert - a görög nevelés egyik sarkalatos pontja, a felnőtté válás társadalmi elismerésének egyik intézményesült (bár nem kötelező) formája az ifjúnak egy felnőtt férfival való (homoszexuális érintkezést is involváló) szoros személyes kapcsolata volt, és ha bizonyos Platón-dialógusokra, különösen a *Parmenidészre* gondolunk, nem zárható ki, hogy e beavatási rítusnak volt némi szerepe a preszókratikus filozófia történetében.⁸ Márpedig amennyiben a tudást így adták át, akkor egy tanító több tanítványának egymáshoz való kapcsolata nem volt intézményesen rögzítve, és előfordulhatott, hogy e tanítványok nem álltak egymással kapcsolatban (hiszen e tanítványok nem állhattak egyszerre bizalmas viszonyban tanítójukkal, az is előfordulhatott, hogy több évtizedes eltéréssel kerültek kapcsolatba vele).

Visszatérve a tulajdonképpeni iskolára, e kiscsoport különböző mértékben intézményesülhet. Amennyiben többé-kevésbé világosan körvonalazott norma- és értékrendszer határozza meg a tagok egymás közötti interakcióit, *intézményesült iskoláról* beszélhetünk.

A tanítványok közötti tényleges érintkezésen alapuló iskola (vagy, szélső esetben, egy egyszerű mester-tanítvány-viszony) differenciálódásából új képződmény jelenhet meg, amelyet *diszkurzív közösségnek* nevezek. Olyan csoportot értek ezen, amelyben eltérő álláspontokat valló személyek állnak egymással kapcsolatban, ám ezek az eltérő álláspontok alapvetően közös értelmezési kereten belül különülnek el.⁹ Ha a diszkurzív közösség valamely iskolából alakult ki, akkor e közös értelmezési keret a tanító eredeti tanítása vagy legalábbis abból származtatható. Diszkurzív közösség azonban másképpen is létrejöhet: különböző eredetű intellektuális csoportok, iskolák találkozásából, a köztük kialakuló nézetegyeztető diskurzus eredményeképpen. Ebben az esetben nem *differenciálódó*, hanem éppen ellenkezőleg, *integrálódó diszkurzív közösségről* beszélhetünk. Ennek első feladata éppen a közös értelmezési keret kidolgozása, amelynek természetesen már komoly alapja, "fogódzó" lehetnek a közös kulturális örökségben, legszélesebb értelemben: a közös nyelvben.¹⁰

A differenciálódás folyamatában alapvetően két tényezőt különböztethetünk meg. Az egyik szociológiai jellegű: a csoporton belüli érdek- és pozícióharcok, "klikkesedés" ugyanis vezethet az eredeti iskola különböző csoportokra bomlásához, és - intellektuális alapon szerveződő csoportokról lévén szó - az újonnan létrejött csoportok törekedhetnek arra, hogy különbségüket szellemi téren is artikulálják, sőt, ott vívjanak meg egymással.¹¹ Ugyanakkor ezzel még nem adtunk magyarázatot a tanításbeli különbségekre. Ehhez azt kell figyelembe vennünk, hogy az eredeti nézetazonosságot, amelynek megbomlásával a differenciálódó diszkurzív közösséget jellemeztük, két tekintetben is korlátoznunk kell. E konszenzus, először is, csak a csoporttagok tudásának meghatározott terrénumára terjed ki, arra tudniillik, amely a csoport sajátos tudáskészletét alkotja, a csoport tanítására. A csoport egyes tagjainak e körön kívül eső tudásában - eltérő származásuk, neveltetésük, személyes tapasztalataik következtében - jelentős különbségek lehetnek, jóllehet a csoport kialakulásában esetleg szerepet játszó szelektációs mechanizmusok valamint a csoport közös története során közösen szerzett élmények és közösen kialakított együttélési formák azon részei, amelyek nem kapcsolódnak szigorúan a tan kultivációjához, ezeken a különbségeken enyhíthetnek. A csoport tanítása és a csoporttagok egyéni tudáskészlete ugyanakkor nem tekinthető két teljesen elkülönült szférának, és ebből következik a második korlátozás. Az iskolába bekerülő tanítvány a tanítást már meglévő tudáskészlete alapján kezdi értelmezni, ezért értelmezése bizonyos mértékben elkerülhetetlenül egyedi. Noha a tanítás célja éppen az, hogy a tanítványok minél tökéletesebben sajátítsák el a tanító nézeteit, tanítását, következésképpen minél inkább megegyezzen közös tudásuk, a tökéletes reprodukció és így az iskola homogeneitása a tan tekintetében szükségképpen csak idealizáció marad.¹² Olyan idealizáció, amelyet a tagok "magától értetődően" előfeltételeznek egymással való érintkezésük során mindaddig, amíg valami le nem rombolja ezt a magától értetődőséget. Ez lehet az értelmezési különbségek felszínre bukkanása egy éppen ezáltal vitává átalakuló eszmecsere során, ekkor immanens alapokon nyugvó differenciálódásról beszélhetünk.¹³ Ha a nézetkülönbség leküzdésére irányuló erőfeszítések eredménytelenek maradnak, és így a differencia rögzül, ez az iskolán belül csoportképző hatással járhat, és így a differenciálódás egyik lehetséges forrásává válhat. Alternatív forrás lehet a fentebb már említett folyamat: az iskolán belüli, nem elméleti jellegű konfliktusok hoznak létre klikkeket, amelyek aztán a tanításbeli eltérések formájában próbálnak legitim módon artikulálódni, és e törekvésük során elvetik nézetazonosság idealizációját, vitáikban felhasználva korábban figyelmen kívül hagyott különbségeket. Ez esetben szociológiai vagy csoportlélektani alapú differenciálódással van dolgunk.

Az iskolákhoz hasonlóan a diszkurzív közösségek között is érdemes különbséget tennünk az intézményesültség különböző foka szerint.

Végül az elszigetelt tanítványokból álló iskolából, vagy - az interakciók megszűnésével - egy diszkurzív közösségből kialakulhat hagyomány- vagy *hatástörténeti közösség*, amelyet pusztán a közös eredet, esetleg annak homályos tudata alapján tekinthetünk egy csoportnak, és pusztán e miatt a közös eredet miatt különbözik attól az esettől (amelyet mint lehetőséget szintén figyelembe kell vennünk), amikor hasonló gondolatok egymástól függetlenül jelennek meg különböző személyeknél, közösségeknél. Ez utóbbi lehetőségnél nem arra a problematikus esetre gondolok, amikor két egymással semmiféle érintkezésben nem álló kultúrában találkozunk "hasonló" gondolatokkal. Itt valóban megkérdőjelezhető, hogy beszélhetünk e két gondolat, nézet azonosságáról. De nem feltétlenül kell ennyire szigorúan értelmeznünk a különböző eredet fogalmát. Jelentős mértékben közös hagyományanyaggal rendelkező, ráadásul hasonló társadalmi hatásoknak kitett, de egymással kapcsolatban nem álló személyek esetében, úgy vélem, értelmesen beszélhetünk *párhuzamos gondolati fejleményekről*, amennyiben *deskriptíve* hasonló gondolatokkal találkozunk.¹⁴

Mint látható, a fenti kategoriális háló kialakításánál három szempontot vettem figyelembe: két leíró kritériumot (nézetazonosság illetve interakció a tagok között) és egy genetikusat (a tagok tudásának közös eredete). A kategóriák tehát elrendezhetők a következő táblázat szerint:

	közös eredet		különböző eredet
	nézetazonosság	nézetkülönbségek	
van interakció	ISKOLA	DIFFERENCIÁLÓDÓ DISZKURZÍV KÖZÖSSÉG	INTEGRÁLÓDÓ DISZKURZÍV KÖZÖSSÉG
nincs interakció	SZEGREGÁLT TANÍTVÁNYI KÖR	HATÁSTÖRTÉNETI KÖZÖSSÉG	PÁRHUZAMOS FEJLŐDÉS

A táblázatból egyben az is leolvasható, hogy milyen jelentősebb változási irányok képzelhetők el a különböző kategóriák között. Így például az iskola diszkurzív közösséggé differenciálódhat a nézetkülönbségek felismerése, állandósulása, és a nekik megfelelő csoportokra bomlás kialakulásával. Hatástörténeti közösség alakulhat ki egy iskolából vagy diszkurzív közösségből (végső soron egy eredetileg integráció révén kialakult közösségből is) a különböző álláspontokat képviselő csoportok közötti érintkezés megszakadása révén. (Egy szegregált tanítványi kör gyakorlatilag maga is hatástörténeti közösséget jelent, különbséget legfeljebb fokozatilag tehetünk: kisebb vagy nagyobb különbség van-e az egy közösséghez sorolandó személyek álláspontja között). Ha pedig egy hatástörténeti közösség tagjai, vagy párhuzamosan kialakult, hasonló gondolatokat valló csoportok érintkezésbe lépnek egymással, megkezdődhet diszkurzív közösséggé integrálódásuk (az előbbi esetben újintegrálódásuk).

III.

Két fontos témát kell még érintenünk e csoportkategoróriák értelmezéséhez. Az egyik az időbeliség problémája, amely a Szókratész előtti filozófia elemzése szempontjából különös jelentőséggel bír, ugyanis e korszak képviselői meglehetősen nagy időbeli "szórással" jelentek meg. Hogyan értelmezhetjük a fenti csoportok időbeli egységét?

Az iskola elsődleges célja a tanító doktrínájának reprodukálása a tanítványok nézeteiben. Ez azonban rendszerint nem mehet végbe anélkül, hogy bizonyos készségeket is át ne adnának a tanítványoknak, amelyekkel e tudásanyag művelhető. E készségek viszont függetlenedhetnek a tényleges tudáskészlettől annyiban, hogy lehetséges e tudásanyag felülbírálása, átalakítása általuk. Az iskola törekedhet persze arra, hogy e függetlenedést megakadályozza, vagy legalább korlátozza, szabályozza (például vallási tanok esetében), de az is előfordulhat, hogy a hangsúly éppen e készségek kialakításán van, és az iskola célja az adott pillanatban meglévő tudáskészlet folytonos javítása megadott mércék szerint (ideálisan rendszerint ilyennek tartjuk a modern tudományokat). Változások, akár jelentős változások természetesen az első esetben is előfordulhatnak, hiszen idővel a tanítványok kerülnek vezető pozícióba a csoporton belül, és ők döntenek el, hogy mi számít "azonosnak", illetve, hogy mi számít a "régis tanításnak". Ami számunkra fontos: amíg iskoláról beszélhetünk, azaz, amíg meg nem jelennek elkülönült álláspontokat valló elkülönült csoportok az iskola helyén, addig a csoport időbeli identitása akár jelentős változások ellenére sem problematikus. Egy időben kiterjesztett iskolában tehát a kortárs tagok között interakció van és összeköti őket a közös eredet, míg a különböző generációk képviselői egymással tanítói-tanítványi kapcsolatban állnak, és a folytonosságot a kölcsönös elismerés legitimálja (hú tanítványnak a tanító részéről, illetve szellemi mesternek a tanítvány részéről).

A differenciálódó diszkurzív közösség időbeli identitása esetén már problémák merülnek fel. A differenciálódás során vagy különböző álláspontok tekintik magukat az eredeti tanítás jogos örökösének, és e jogcímért folyik küzdelem (ekkor, ennyiben nem konszolidált differenciálódásról beszélhetünk), vagy pedig két álláspont megegyezik abban, hogy melyikük a jogos örökös (ezt a még életben levő mester szava elősegítheti), ám a másik álláspont a fent említett mércék, kritériumok alapján saját magának nagyobb mértékű érvényességet, igazságot igényel, azaz "racionálisan" kritizálja az eredeti álláspontot.¹⁵ E közös kritériumok ugyanakkor még mindig fenntartják a közösség egységét.

Az integrálódó diszkurzív közösségek esetében hasonló örökösödési harcokról nem beszélhetünk, itt maga a csoport egyége is a kortársak által elérendő teljesítmény, amely azonban, ha egyszer megszületik, már ugyanúgy közös történelmi örökséget jelent a későbbi nemzedékek számára.

Végül a hatástörténeti közösség esetében az azonosságot már csak a közös történeti örökség értelmében tarthatjuk fenn. Minthogy itt a kortárs tagok folytonos interakciói megszűntek, nincs lehetőség arra, hogy az egyes álláspontok belső átalakulásait az alternatív álláspontok folytonosan kritizálják közös mércék alapján, ezért várható, hogy idővel radikális eltérések, "összemérhetetlenségek" jelennek meg az elszigetelődött csoportok, egyének nézetei, tanításai és kritériumai között, és ha esetleg újra kapcsolatba lépnek egymással, már nehezen találhatnak "közös nyelvet".

Az időbeliség kérdése alapján azonban újra kell gondolnunk az interakció fogalmát is. Mindaddig személyes, tényleges érintkezésen alapuló mester-tanítvány- viszonyokból felépülő "leszármazási táblaként" értelmeztük az egyes csoportokat. Az írásbeliség megjelenése azonban egy további lehetőséget is megnyit. Ha egy szerző publikálja gondolatait (ami persze olvasóközönség meglétét előfeltételezi, és ez eleinte még komolyan korlátozta a publikálás lehetőségeit¹⁶), azok hozzáférhetővé válhatnak olyan személyek számára is, akikkel semmilyen kapcsolatban nem áll, akiket talán nem is ismer. Következésképpen olyan személyek is "tanítómesterüknek" ismerhetik el, akiket ő nem (vagy nem feltétlenül) tekint "tanítványainak", (jóllehet könyve publikálásával megadta az elvi jogalapot nekik arra, hogy tanítványainak tekintsék önmagukat).¹⁷ Így tehát az iskola

institucionális és pszichológiai jelentése közötti eltérés megjelenését, amelyet az iskola mint tagsági csoport és mint vonatkoztatási csoport közötti eltérésként jellemezhetünk,¹⁸ elsősorban az írásbeliséghez kell kötnünk.

Az írás ugyanakkor sokkal korlátozottabb módon teszi csak lehetővé egy tanítás átadását, hiszen nem támogatják sem nem verbális eszközök, sem a tanárral való identifikáció, és arra sincs lehetőség, hogy a nehezen értelmezhető pontokon további felvilágosítást kapjon a tanítvány.¹⁹

A másik kérdés, amelyre szeretnék kitérni, az egyes iskolák tanításának tematikus aspektusa. Itt abból indulhatunk ki, hogy a társadalomban, amelyben az iskolák megjelennek, már előzetesen adottak bizonyos témakonstrukciók és témakapcsolások, amelyeket *diszkurzív hagyományoknak* nevezek.²⁰ Ilyenek például az istenekről és a szent dolgokról, a helyes viselkedésről illetve a természetben lezajló történeésekről és azok magyarázatáról folyó diskurzusok. A diszkurzív hagyományokhoz azonban nemcsak egy-egy tematikusan szervezett tudáskészlet tartozik hozzá, hanem az ezen tudáskészletről folyó beszéd szabályozottsága is.²¹

Az adott iskola tanítása különbözőképpen viszonyulhat ezekhez a diszkurzív hagyományokhoz. Előfordulhat, hogy teljesen elfogadja a hagyományban adott témakonstrukciókat és témakapcsolásokat. Ebben az esetben nem annyira iskoláról, mint inkább "hagyományőrző közösségről" beszélhetünk. De a tradicionális témakapcsolások tiszteletben tartása mellett a tanítás átkonstruálhatja az egyes témákat. A harmadik lehetőség, hogy magukat a hagyományos témakapcsolásokat adja fel, módosítja. Végül a legradikálisabb változást új téma vagy témák konstrukciója (és összekapcsolásuk) jelenti.²² Ezzel az iskola új diszkurzív hagyomány, diskurzus kialakulását alapozhatja meg.

Egy újonnan létrehozott diskurzus egységét a résztvevőknek két oldalról kell megteremteniük. Egyrészt el kell határolniuk más diskurzusoktól, másrészt pedig a diskurzuson belüli elkülönülő álláspontok között van szükség a legalapvetőbb dolgokat érintő konszenzusra. Valamilyen formában e két tevékenység mindegyikének jelen kell lennie szövegeikben. Egy meghatározott diskurzuson belül keletkező szövegben tehát a szerzőnek három különböző csoporthoz kapcsolódó, eltérő álláspontját kell megjelenítenie. Elhatárolódását az adott diskurzuson kívüli világtól, egyben azonosulását a diskurzussal, annak nyilvánosságával az egyik oldalon, másrészt azonosulását egy, a diskurzuson belüli meghatározott állásponttal és ebből következő elhatárolódását az alternatív álláspontoktól.²³ Az előbbi pár a diskurzus egységének, míg az utóbbi differenciáltságának a hangsúlyozását vonja maga után. Természetesen e különböző állásfoglalásoknak nem kell egyformán hangsúlyosan jelen lenniük a szövegben, sőt, az is előfordulhat, hogy bizonyos típusú szövegekben szisztematikusan a háttérbe szorulhat valamelyik. Egy kialakuló, a szélesebb nyilvánosságban legitimitással még nem rendelkező diskurzus esetében, amennyiben igényt tart e legitimitásra, szükségképpen nagy számú olyan szöveggel számolhatunk, amely a belső nézetkülönbségek háttérbe szorításával, esetleg elhallgatásával, a diskurzus egészét igyekszik megjeleníteni, míg egy "megállapodott" diskurzusban a belső differenciák jelentőségét hangsúlyozzák. E két elkülönülő szövegtípus (a "manifesztum" és a "vitairat") ugyanakkor párhuzamosan is létezhet.

A manifesztumon és a vitairaton kívül egy harmadik fontos szövegtípus is van, amelynek a feladata a bevezetés magába a diskurzusba. Ezeknek kettős funkciót kell ellátniuk, egyrészt egy meghatározott tudásanyagot, másrészt e tudás használatát, művelése készségeinek átadását kell elvégezniük. Fontos megjegyeznünk, hogy a

diskurzusbba való bevezetés rendszerint és "természetesen" egyben az egyik diskurzuson belüli álláspontba való bevezetést is jelenti, vagyis célja az oktató által elfoglalt diskurzusbeli pozíció reprodukálása a tanítványi körben.

Egy adott iskola vagy diszkurzív közösség különböző diszkurzív hagyományok témáival foglalkozhat, és különbözőképpen viszonyulhat hozzájuk a tradíció-innováció fenti kategóriái tekintetében, még akkor is, ha van egy kiemelt diskurzus, amelynek megvitatására szakosodtak. Ugyanakkor, ha csak nem fogadják el magától értetődőként az egyes diskurzusok áthagyományozott kapcsolásait, az iskola képviselői várhatóan arra is törekedni fognak, hogy valamiképpen rendezzék e különböző diskurzusok viszonyát.²⁴

Az eddig kifejtett modell természetesen jelentős finomításokra és pontosításokra szorul. Ehhez elsősorban a filozófiatörténet óriási tényanyagával való módszeres szembesítésre van szükség. E szembesítés egyik legfontosabb hozadéka azoknak a történeti feltételeknek a meghatározása lehet, amelyek között a modell ebben a formában is működőképes. Meggyőződésem azonban, hogy megfelelő korrekciókkal és kiegészítésekkel a filozófia történetének legnagyobb részében megfelelően írja le az egyes gondolkodók és csoportok közötti társadalmi viszonyokat.

Irodalomjegyzék

- BERGER, P. - LUCKMANN, Th. (1984) "A valóság társadalmi felépítése." (Részletek.) In: Hernádi (1984) 321-349. ok.
- [DIELS, H. - KRANZ, W.] (1951-2) *Die Fragmente der Vorsokratiker*. Griechisch und Deutsch von H. Diels. Achte Auflage Hrsg. von W. Kranz. Weidmannsche Verlagsbuchhandlung, Berlin.
- FOUCAULT, M. (1972) *The Archeology of Knowledge*. Tavistock.
- FOUCAULT, M. (1991) "A diskurzus rendje" In: *Holmi*, július. 868-889. ok.
- FOUCAULT, M. (1998) "A diszkurzív szabályszerűségek" In: *Gond* 15-16, 266-296. ok.
- HAVELOCK, E. A. (1982) "Preliteracy and the Pre-Socratics" in: *The Literate Revolution in Greece and its Cultural Consequences*. Princeton. 220-260. ok.
- KARÁCSONY A. (1995) *Bevezetés a tudásszociológiába*. Bp., Osiris Kiadó.
- MANNHEIM, K. (1954) *Ideology and Utopia*. New York, Harcourt, London.
- MERTON, R. K. (1973) "Priorities in Scientific Discovery" In: uő, *The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigations*. Chicago - London, The Univ. of Chicago Press, 286-324. ok.
- RITOÓK Zs. (1973) *A görög énekmondók*. Bp., Akadémiai Kiadó.
- SCHÜTZ, A. (1984) "A cselekvések köznapi és tudományos értelmezése" In: Hernádi M. (szerk.) *A fenomenológia a társadalomtudományokban*. Bp., Gondolat, 178-228. ok.
- STEIGER K. (1999) *A lappangó örökség. Fejezetek a preszókratikus filozófia antik transzmissziójának történetéből*. Bp., Jászöveg könyvek.
- ZNANIECKI, F. (1965) *The Social Role of the Man of Knowledge*. NY., Octagon Books Inc.

Jegyzetek

1. *Odüsszeia*, XXII. 347–48; lásd Ritoók (1973) 27. skko.
2. *Tanítványok*: Empedoklész B 1, Alkmaion B 1 (?); *beavattatás*: Parmenidész B 1, Empedoklész B 3; *autodidaxis*: Xenophanész B 18, Hérakleitosz B 101, 101a; *senki ember nem tanította*: Hérakleitosz B 108., lásd Diels–Kranz (1951–52) [A preszókratikusokkal kapcsolatos ókori szövegeket hagyományosan e gyűjtemény szerint szokás idézni; az eredeti töredékek a B, míg a későbbi szerzők testimóniumai az A szakasz tartalmazza filozófusonként].
3. A doxográfiai és biográfiai irodalom kialakulását és sajátosságait, módszereit részletesen tárgyalja Steiger (1999).
4. Vö. Znaniecki (1965) 12. o.
5. Modellem kialakításában azt tartottam szem előtt, hogy mennyire alkalmas elsősorban a preszókratikának, másodsorban az ókori görög filozófia egészének az elemzésére. Hogy ezen túlmenően milyen széles körben alkalmazható, annak kiderítéséhez azzal kellene számot vetni, hogy pontosan milyen (társadalmi) előfeltételekre épít. Erre itt nem vállalkozom.
6. A *nem-konzolidált viszony* és a hozzá szorosan kötődő *kvázidiszkurzív közösség* fogalma (lásd a későbbieket) természetesen szintén hozzátartozik modellemhez, mint korrelatív fogalmaik (konzolidált viszony; diszkurzív közösség) ideáltipikus ellenpárjai.
7. Karácsony (1995) az iskolafogalom következő jelentéssíkjait különbözteti meg: *institucionális, pszichológiai, tipológiai és nemzeti iskola*. Az első kettő közötti különbség abban áll, hogy míg az egy intézményi keretbe tartozó tudósok tagsági csoportot alkotnak, és közöttük gyakori az interakció, addig a pszichológiai értelemben vett iskola vonatkoztatási csoportot jelent olyan személyek között, akik egymással sem intézményesen, sem interakciók révén nem állnak szükségszerűen kapcsolatban. A fennmaradó két kategória számunkra kevésbé érdekes.
8. A szókratikus körrel kapcsolatban ez közismert, elég például a *Lakomára*, a *Phaidroszra* utalnunk. – Számunkra érdekesebb viszont, hogy a *Parmenidészben* (127b) Platón megemlíti (természetesen a mű keretes szerkezetéből adódóan csak mintegy idézőjelben), hogy "az a hír járta [az eleai Zénónról], hogy kedvese [paidika] volt Parmenidésznek", később viszont (128a) Szókratész a következőképpen értelmezi Zénón éppen felolvasott művét: "Értem, Parmenidész, (...) hogy Zénón nemcsak szeretete [té allé ... philia], hanem műve [tó syngrammati] révén is barátod kíván maradni [su ... buletai óikeiόsthai]" és ezt az értelmezést Zénón meg is erősíti (128c–d). A biográfiai hagyomány szerint (vö. DK 31 A 1) Empedoklész hasonló kapcsolatban állt Pauszaniész nevű tanítványával.
9. Amennyiben ez a közös értelmezési keret nincs meg, csak *kvázidiszkurzív közösségről* beszélhetünk, amelynek tagjai "elbeszélnek egymás mellett" – vö. Mannheim (1954) 251. o.
10. Berger és Luckmann (1984) intézményesedésemélete, amely a közös értelmezési keret kialakulására is alkalmazható, arra is magyarázatot ad, hogy hogyan alakulhat ki minden kulturális közösség nélküli egyének, csoportok közötti érintkezések esetén is ez az értelmezési közösség.
11. Vö. Mannheim (*im.*, 240–242. ok.) klasszikus példáival, a versengéssel és a nemzedékek közötti különbséggel, mint olyan esetekkel, amikor "társadalmi

- folyamatok befolyásolják a megismerés folyamatát".- A platóni Akadémia alapítója halála utáni felbomlásán lehetne jól szemléltetni ezt a jelenséget, a Szpeuszipposz, Xenokratész és Arisztotelész közötti konfliktuson.
12. Az idealizáció gondolatához I. Schütz (1984) 187–189. ok. – Minthogy a megfigyelői nézőpontból alkotott ítélet e tekintetben eltérhet a résztvevő ítéletétől – különösen azért, mert nincs alávetve a csoportegység fenntartásához fűződő érdekből fakadó idealizációs kényszernek (ami persze nem jelenti az idealizációk teljes hiányát) –, e nézőpontból beszélhetünk *látens differenciálódásról* is. A csoporton belüli "nyilvános"–"titkos" cezúra megvonásával pedig bevezethető a csoporttagok által felismert, de *titkolt differenciálódás* fogalma is, bár ez utóbbi nehezen megközelíthető a számunkra adott szövegelemzési eszközökkel.
 13. Vö. Mannheim (*im.* 239-240. ok.) megkülönböztetésével a megismerési folyamatokat befolyásoló elméleti és egzisztenciális (elméleten kívüli) tényezők között.
 14. Ennek a modern (természet)tudományokban megjelenő formájához kötődik a Merton által elemzett "elsőbbségi viták" jelenségek (Merton, 1973, 286. skko.).
 15. "Racionálison" itt és a következőkben annyit értek, hogy a közösen elfogadott kritériumok alapján. Ha az érvelésben már megszűnik e kritériumokra vonatkozó konszenzus, akkor kvázidiszkurzív közösséggel van dolgunk.
 16. Vö. Havelock (1982) 233 o.
 17. Kérdés persze, hogy milyen értelemben vett "publikálásról" beszélhetünk. Elképzelhető, hogy a tanítás írásba foglalása pusztán az iskolán belüli személyes oktatás megkönnyítését szolgálja, és a mű iskolán kívüli, szélesebb nyilvánosságra kerülése csak a szerző szándéka ellenére történik. Hasonló esetre utal a *Parmenidészben* (128d-e) Zénón: "Ilyen harcok kedvvel írtam hát ifjúkoromban, de valaki ellopta a kéziratot [*graphen*], úgyhogy nem is lehetett meggondolnom, vajon napvilágra kell-e bocsátanom [*exoisteon auto eis to phós*] vagy sem." A püthagoreus kör hermetikus jellege legendás volt az ókorban, és szintén találunk történeteket e titkossági követelmény megsértéséről.
 18. Lásd az 7. lábjegyzetet és az ott megadott hivatkozást.
 19. Részben ennek tudatosítása vezetett Platón híres írás-ellenességéhez, vö. *Phaidrosz* 274e–276d; különösen 275c: "Aki tehát azt hiszi, hogy művészetét írásban hátrahagyhatja, nemkülönben az, aki átveszi, abban a hiszemben, hogy az írás alapján világos és szilárd lesz a tudása, együgyűséggel van telítve, és tényleg nem ismeri Ammón jóslatát, ha azt hiszi, hogy nagyobb jelentősége van az írásnak, mint az, hogy emlékeztesse azt, aki már úgyis tudta, arra, amiről az írás szól".
 20. Azt azonban nem állíthatjuk, hogy ezek teljesen egyértelműen adott, merev struktúrákat alkotnának.
 21. Vö. Foucault (1991), uő. (1972) illetve (1998).
 22. A természetfilozófiai [*peri physeós*] diskurzust valószínűleg – legalább részben – ez utóbbi kategóriába kell sorolnunk.
 23. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a különböző diskurzusok "egymásbaskatulyázottak" lehetnek, azaz egy adott diskurzus egy magasabb szempontból pusztán az *egyik* lehetséges álláspontnak minősül, míg a benne elkülönülő álláspontokat szintén belső különbségek, viták tagolhatják, és ennek megfelelően a konkrét szöveg az imént említett sémánál jóval bonyolultabb álláspontrendszer tartalmazhat. A feladat ezzel kapcsolatban nem annyira az, hogy valamiféle "elemi diskurzusokat" találjunk, amelyekből felépíthetők az "összetett

diskurzusok" egymásra épülő szintjei, hanem inkább annak tekintetbe vétele, hogy maguk a szerzők mely diskurzus- és ehhez kapcsolódóan mely csoporthatárokat tekintettek alapvetőnek vagy kevésbé alapvetőnek.

24. Gondoljunk Arisztotelész szerteágazó munkásságára és azokra a kísérleteire, amikor a különböző tudásfajtákat próbálta rendszerezni (pl. a *Metafizika* α illetve E könyvében – 993 b és 1025b –, vagy az *Eudemoszi Etikában* -1214 a).

H. Szabó Sára
Kaposvári Egyetem

A reformkori magyar történetírás pozitívista jellegéről
Előadás a Magyar Tudomány Napján 1999 nov. 5.-én.

Les historiens hongrois du XIX e siècle faisaient l'attention a la philosophie rationaliste d 'origine des Lumieres et aux tendances positivistes francaises grace a leurs voyages en Europe-Ouest.

La révolution française de 1830 proposait le compromis idéal aux jeunes réformateurs politiques du Parlement hongrois.

La chute de la révolution hongroise de 1848 évaluait le système politique d'Auguste Comte au programme politique a suivre afin de rétablir l'ordre social, étant la condition du progrès social. József Eötvös, ancien ministre de l'instruction publique du premier gouvernement souverain de la révolution de 1848 a écrit l'analyse de trois éléments de la politique de son époque: la liberté, l'égalité et la nationalité en imaginant leurs modifications dans un état libéral qui était tout a fait positiviste.

Először Kossuth, majd Széchenyi, azután Szontagh Gusztáv és végül Katona József felfogásával kapcsolatban hangzott el, hogy bennük a comte-i és spenceri eszmék korai magyar úttörőit kell látnunk - írja Várkonyi Ágnes A pozitívista történetiszemlélet a magyar történetírásban c. könyvében.¹

Kik voltak a XIX. sz. első fele nagy történetírói, akikre hathatott A. Comte és H. Spencer pozitívista filozófiája vagyis akik a természettudományok módszereit, a társadalom tanulmányozása során alkalmazták? A XIX. század első felében három nagy történésgeneráció indul útjára. A századforduló, valamint első és második évtizedének szülöttei: Péczeli József (1879), Horváth Mihály (1809), Jászay Pál (1809), Szalay László (1813), Rómer Flóris (1815), akik a harmincas-negyvenes évek küzdőterein érnek el a férfikor delelőjére. A húszas évek generációja a reformkor iskoláiban nő fel: Hunfalvy János (1820) Ipolyi Arnold, Pesty Frigyes (1823), Szabó Károly (1824), Nagy Iván (1824), Salamon Ferenc (1825), Vasvári Pál (1826), Révész Imre (1826), Szilágyi Sándor (1827), Ráth Károly (1829) ifjúkora Magyarország forradalmi átalakulásával esik egybe. A harmadik történésgeneráció, mely majd a hatvanas években lép fel, a harmincas-negyvenes évek szülötte: Thaly Kálmán (1839), Pauler Gyula (1841), Fraknoi Vilmos (1843), Zsilinszky Mihály (1838), György Aladár (1844), Toldy István (1844) és társaik.

A felsorolt magyar történetírók közül kik kerültek a francia pozitívista irányzat befolyása alá?

A fiatal Comte-ot először 1839-ben mutatta be a magyar olvasóközönségnek. Szontagh Gusztáv, mondván: „Saint Simon legjelesebb tanítványa”.²

A pozitívista történelem szemléletet először a forradalmi romantika jegyében 1847-ben bírálta meg, Vasvári Pál, aki lényegre tapintó biztonsággal írja: „Gyűlöljéte vagyok mindazon eszméknek, melyek az embertől elrabolják a szabad akaratot. Én az embert nem tartom gépnek a természet kezében... A nemzetek sorsa nincs éghajlathoz csatolva! Nem lehet az emberiséget holmi matematikai lélektelen szabályokhoz leláncolni.”³ Így tiltakozott a természettudományi módszerek társadalom kutatásban való alkalmazása ellen.

A pozitívista történet szemlélet kutatói programját először 1854-ben hirdeti meg a legfőbb tudományos fórum, a MTA, amikor nagyszabású forrásfeltáró munkája elé célul tűzi ki, hogy „hazánkban a pozitív irány erélyesebb kifejlődésére hasson”.⁴

Toldy Ferenc 1861-ben támadja meg Buckle historiográfiai elveit, aki a *History of Civilisation in England 1857-1861* szerzője. A Budapesti Szemlében, 1867-ben figyel fel Lecky történet szemléletére Pesty Frigyes. Lecky a *History of the Rise and Influence of the Spirit of Rationalism in England 1865* szerzője. Révész Imre felhasználja a pozitívizmust történet szemléleti tájékozódására, Ipolyi Arnold a hazai történettudósi teljesítmény érték mérésére használta fel a pozitivisták műveit. Eötvös József 1880-as évekbeli elméleti tájékozódásáról állapítja meg saját maga, hogy S. Mill célkitűzéseivel volt azonos, aki szabadságról írott művében a liberális szabadság fogalmat járta körül. Stuart Mill 1859-ben jelenteti meg könyvét, *On Liberty* címmel.

1871-ben Pauler Gyula akadémiai székfoglalójában hirdeti a pozitívista történet szemlélet jelentőségét, de 1873-ban már annak veszélyeiről szól. György Aladár 1872-ben marxista igényű bírálattal illeti.⁵

Milyen Nyugat-Európai kulturális, tudományos hatások alakították ki történelem szemléletüket?

A reformkor értelmisége ismerhette a felvilágosodás és racionalizmus teljes irodalmát pl. Pulszky Ferenc Rousseau és Voltaire mellett lelkesen tanulmányozza Holbach *Système de la nature* c. művét, Kossuth Lajos Volneyt, Rousseau-t fordít. Montesquieu magyar fordítása 1833-ban napvilágot lát, de a reformkori értelmiség eredetiben olvasta. Aki társadalomtudományi érdeklődéssel vizsgálja hazája múltját és jelenét az alaposan ismeri A Törvények szellemét. Szalay Villemain nyomán ismerteti A törvények szelleme jelentőségét, míg az Athenaeum tanulmányt közöl Voltaire történetírói munkásságáról. Bacont Szalay László és Eötvös József egyaránt mesterének tekinti. A racionalizmus és a felvilágosodás irodalmi hagyatéka mellett ugyancsak ismert az angol közgazdaságtan klasszikus műve, Adam Smith munkája. A fiatal Hunfaly Pál Smithben már a korszakalkotó jelentőségű gondolkodót látja.

A reformkori értelmiség külföldi tanulmányúton járva is közvetlenül kapcsolatba kerülhetett a gondolkodók tételeivel. Például Szalay László - aki az 1848. forradalom előtt és alatt is a Centristák politikai csoportosulása vezető alakja volt „aki külföldi tanulmányútja során Párizsban nemcsak az ex-saint-simonista Lerminier-vel, az összehasonlító jogtudomány professzorával ismerkedett meg, hanem alaposan kellett, hogy tájékozódjék a saint-simonisták körében is. Meglehet, hogy Szalay már párizsi útja előtt ismerte Saint-Simon elméletét, de az sem kizárt, hogy maga jutott el tanulmányai során arra a felismerésre, hogy a társadalmi alapok átalakítása minden változásnak elsődleges alapfeltétele.”⁶

Tanulmányaiban nagy szerepe volt Montesquieu-nek. Legalábbis Kölcseyhez 1838. január 5-én írott levelének társadalomtörténeti tanulmányairól beszámoló részlete erre utal. Úgy látja, a család, a házasság, a vagyon teljes újjászabályozása, a társadalom „alap institutumainak újjáalakítása” minden változás előfeltétele. Bizonyos, hogy az utópista szocialisták alapján a centralisták nem csupán a polgári társadalom gondjaival jöttek tisztába, hanem ahhoz a felismeréshez is közelebb kerültek, hogy az átalakulásnak mindenekelőtt a társadalmi faktorban kell végbemennie. Szalay László rokonszenvét Lerminier, az összehasonlító jogtudomány ex-saint-simonista tanára nyeri meg, és később is „az utópista szocialistáknál közelebb áll szívéhez Benjamin Constant”.⁷

A társadalom jövőjét csak a polgári monarchia keretei között tudja elképzelni. Magyarán a magántulajdonra épülő társadalomhoz több bizalma van. S a legfontosabb:

ki mondja meg, hogy a tömeg „vad rohanását” szabályozhatja-e az én? „A történetek legalább az ellenkezőt látszanak bizonyítani”. A centralisták történész eszményei: Thierry és Guizot.⁸

Szalay Párizsban személyesen is megismerkedett Guizot-val. Mikor útra kelt, nézetei még korántsem voltak kikristályosodva. Sőt, mint maga vallja, válsággal küzdő fiatalember. „Ifjúságomnak vészes napjaiban, midőn nem tudtam, merre, honnan, engem egy őszi szél Párisba kapott” - írja útnakindulásáról.⁹ p. 167

A francia történelmi, politikai érdeklődést a felvilágosodással való megismerkedés sugallta, amelynek szép példáját írja le Várkonyi Ágnes már idézett művében.

1830. júliusában Szalay indítványozza barátjának Eötvös Józsefnek, hogy ünnepeljék meg a párizsi forradalmat. Áteveznek a Margit-szigetre. „Szalay a francia lapokból felolvasta a forradalom híreit, majd pezsgő került elő a táskájából. Barátom ürítsünk poharat a nemzetek szabadságára.”

Innen indul két 17 éves fiatalember elméleti tevékenysége, mely mások - Trefort Ágoston, Lukács Móric, Csengery Antal és később Kemény Zsigmond - munkásságával együtt arra irányul, hogy forradalom nélkül valósítsa meg Magyarországon a polgári átalakulást. Szalay László pályájának e szakaszára Eötvös József hatott, mivel az ő, hatására kezdi Szalay tanulmányozni 1789. történetét. Eötvös József Szalay Lászlónak írja a francia forradalom értékeléseként „a francia forradalom nem azért nagyszerű, mert lerombolta a Bastille-t, hanem mert Franciaországot politikai és társadalmi tekintetben átalakította”...¹⁰

Szalay - mint általában a centralisták - azt akarta, hogy Magyarország a franciaországi vihar megrázkódtatásai nélkül lépjen át a feudalizmusból a polgári társadalmi rendbe. Lajos Fülöp polgárkirálysága 1830-ban maga adta erre a jó illusztrációt, azzal hogy a burzsoáziát gazdasági hatalomhoz jutatta a restauráció korlátozásai feloldásával. Az irodalom közvetlen megismerése és külföldi tanulmányutak és külföldi tanulmányok alapján alakult pozitívista, racionalista társadalomszemléletükről milyen formában nyilatkoztak magán levelezésen kívül a kor történészei?

A centrista történészek tollából történettudományi munka a reformkorban ugyan nem került ki, de politikai, publicisztikai, sőt irodalmi műveiket át- meg átszövi a história, egész munkásságuk komoly történettudományi diszciplínákra épül...

Szalay történet szemléleti eszméinek kialakulásában nagy szerepe volt az 1831-32. évi télnek, amit Kölcsey patvaristájaként Csekén töltött, továbbá a történeti kutatómunkának, amit az Akadémia számára a külföldi levéltárakban végzett. Még inkább lázas filozófiai és jogtörténeti tanulmányainak, Franciaország, Brüsszel, Anglia iparosításáról és státus-életéről szerzett tapasztalatainak s a hazai viszonyok felelősségteljes tanulmányozásának. Mikor 1839-ben Franciaországból visszatér, éles kritikával fordul szembe a nemesi történetfelfogással és minden romantikus önámítással. Már 1837-ben említi egyik kritikájában, hogy aki történetírássra szánja magát, annak „el kell magát tökélni az igaznak bármely áron kimondására”¹¹ - írja úti naplójában. A politikai pályára lépő Szalay történet szemléletének legfontosabb összetevőit Montesquieu, Hegel dialektikája, a saint-simonisták elmélete és a francia romantikusok, főleg Thierry antifeudális nézetei alkotják. Thierry történétírói munkássága a harmincas-egyvenes években a győztes polgárságot képviseli. Azt a polgárságot, amelyik nem hajlandó meghátrálni a restaurációval szemben, sem kompromisszumot nem keres még a letűnt világ szívósan továbbélő képviselőivel. Ragaszkodik a forradalom vívmányaihoz és védelmére új fegyvereket keres. Így fordul régi szövetségeseihez, a néphez. A negyvenes években Thierry a historikusok koronázatlan királya: 1844-ben ismét övé a

történettudomány első díja. Az „Académie Française” díjkiosztó közgyűlésén - történetírásunk históriájában ritka nagy pillanat - ott van Erdélyi János.¹²

A külföldi történelmi szakirodalom olvasása nem volt egyszerű és veszélytelen dolog ebben az időben. A cenzúra, a császári és királyi könyvvizsgáló hivatal a harmincas - negyvenes évek Magyarországon nagy hatalom, amelyen minden sajtóterméknek át kell mennie.

A harmincas évek Európájának minden számottevő polgári történetszemléleti irányzata felkerül az indexre Guizot, Thierry, Thiers, Mignet műve mellett Lerminier munkái, az utópista szocialista irodalom teljes anyaga, valamint Beethoven és Mozart zenéje is.

Ebben az időben az egyetlen tudományos bázist az 1825-ben megalapított Magyar Tudományos Akadémia és ezen belül a Természettudományi Társulat vidéki vándorgyűlései jelentették. A történettudomány a természettudományi társulat keretén belül képviseltette magát. Ez a tény első látásra a természettudomány elterjedtségére mutatott és optimális feltételt biztosított arra, hogy a természettudományos módszerek a társadalomkutatók között is elterjedjenek.

A tudomány csak egy - írja 1842-ben Irinyi János a Vegytan mint vezércsillag a történettudományban c. cikkében - és ha mi elvászottjuk egymástól részeit, ezen határt nem a tudomány, hanem a mi korlátolt fogalmunk jelöli ki. E tudományos világgép gyűjtőpontjában azonban a természettudományok álltak. A későbbi magyar pozitívista irodalomban a történelmet pedig a jövő csillagászatának aposztrofálják.

„Minő dicső tudomány ez!” - kiált fel Táncsics Mihály, midőn ismerkedni kezd a természettudományokkal. Felfedező öröm és mohó mindent tudni akarás jellemzi a reformkori értelmiség természettudományos, technikai érdeklődését.¹³

A forradalom bukása után a történeti tájékozódás egyik alaphangját a volt centristák adják meg, hogy Magyarország összefoglaló történetét Szalay írja meg és Eötvös József nagy művében, a XIX. század uralkodó eszméiben, a történeti elemzésnek központi helye van. Csengery a comte-i fejlődéstudomány alapján részesíti majd kemény kritikában 1855-ben Ipolyi Magyar Mythológiáját.

Mielőtt Eötvös József értekezéséhez érnénk, vizsgáljuk meg Szontagh Gusztávnál a Comte-i pozitívista filozófia hatását.

Szontagh Propylaeumok a társasági philosophiához tekintettel hazánk viszonyaira c. művének alapelve az, hogy: a társadalmi átalakulás nem forradalmak útján, hanem hosszú, egyenletes fejlődés során valósul meg. Tagadja a forradalom történetalakító jelentőségét. „Ugrás nem létező a természetben”, a forradalmárok elképzelése sem sikerülhet. Minden változás évszázadok munkájának eredménye, az új sohasem máról holnapra születik meg. A forradalom lázas betegség, anarchia, rendbontás. A forradalom „a társaság elleni merénys állapot”, mert akadály a haladásnak.¹⁴

A haladás - állapítja meg Szontagh - az emberiség történetének törvényszerű menete, célja: az emberiség egyensúlyi állapota, folyamata nyugalmat, békét és időt kíván. „A haladásnak tehát - írja - az állandóval egyensúlyban kell lennie. Ez így van a természetben is: távoztató s vonzó erő által fejlődik a mérhetetlen mindenségben minden létező, de bizonyos arány, mérték, egyensúly szerint, ez az örök rend feltétele.” Ez a haladás koncepció a Comte-i rend és haladás elméletnek felel meg, ha a rend szót nem is használja.

Kritikáival hamarosan feltűnést kelt, első műve a Propylaeumok a magyar philosophiához váratlan sikert és hírnevet hoztak számára. Az Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagjai közé választotta. Szontagh az Athenaeum szabadelvű és liberális irányát

vallja magáénak, mire a Propyylaeumok a társasági philosophiához megjelenik, határozott kikristályosodott filozófiai és politikai elvek jellemzik.

Művét - mint írja - francia mintát követve nevezi, „társasági filozófiának” (philosophie sociale), mert vizsgálódásai tárgya a „a társaság fel nem darabolt egésze”.¹⁵

A mű centrumában a történelmi haladás kérdése áll. Szontagh elveti a haladást tagadó, az örök egyetlen körben forgást valló véleményeket. A haladás ismérveinek a természettudományi ismeretek bővülését, a felfedezések és találmányok, a sajtó, a puskapor felfedezését, majd az ipar és a kereskedelem vívmányait, a hajózást, a gépeket, a közlekedést gondolta. A haladás beteljesítője a technikai fejlődés és az értelmi felvilágosodás.

Comte a társadalmat az ember belső hajlamából eredezteti. Szontagh hasonlóképpen vélekedik: „társas életre az ember ugyan belső hajlamok által ösztönöztetik, de ez egyszersmind eszének követelése.” Elfogadja a történelem korszakait az ember biológiai fejlődésének analógiájára kijelölő elvet annyi korrekcióval, hogy az emberiség gyermek, ifjú és felnőtt idejében az egyes nemzeteket illetően lehetnek fáziskülönbségek, továbbá a világtörténet különböző korszakaiban az emberi öntudatnak is különbözőnek kell lennie.

Mi kényszeríti az emberiséget, hogy haladjon - teszi fel a kérdést Szontagh. S a válasz ismét Comte véleményével vág egybe. Hajlama a tökéletesedésre, több külső körülmény kényszerít ki. Nézetei szerint a felfedezések és a találmányok, s ami ennek következménye, az értelmi fejlődés alkotja az emberiség művelődéstörténetének velejét. A szabadság fogalmán Szontagh nem a társadalmi kizsákmányolás megszüntetését érti, hanem a gondolkozási és cselekvési szabadságot, a nemzeti műveltség fejlődését.

Elveti azt az államelvet, amely a fennálló rend örök és változatlan fennmaradását védi. (Stabilitaets System). A haladás szükségével szegül szembe, s „a társasági élet ellenkező sarkának erőszakos, társaságellenes (antiszociális) kifejlését” indítja meg - a forradalom. Toldynak írott levelében ekképp foglalta össze: „ha nem haladunk, hátra fogunk menni... az elavult formákon nem segítünk, a forradalon ajtónk elő[tt]”.

Szontagh szerint a haladást a „reform rendszere” biztosítja. Ez okos, előrelátó, a valóságból indul ki, s egyedül képes biztosítani a harmóniát, az ellentétek kiegyenlítését, amire különben a természet és a történelem menete is törekszik. Szontagh különben figyelmét a „józan filozófia” megfogalmazására összpontosítja. Ez sem nem idealizmus, sem materializmus, hanem „belső szellemi életünk s a külvilág józan felfogásának végső okaira nézve észrevételünk nem hat a dolgok lényébe, hanem csak tüneményeik felől tudósít, s gondolkodásunk egyedül viszonyait s legfőleg ezeknek törvényeit láthatja be.” Ez a megállapítás hasonló a pozitívizmus azon megállapításához, hogy a dolgok szülőanyjához el nem juthatunk csak a jelenségekhez.

R. Várkonyi Ágnes szavait idézve: „Emlékezünk rá, a pozitivisták - kivéve Buckle-t - mind itt álltak meg, rezignáltak vagy háborogva, többnyire a tudomány határait emlegetve. Itt álltak meg, ahogy Littré mondotta, a tenger partján, mert sem hajójuk, sem iránytűjük, hogy tengerre szálljanak.”¹⁶

Isten létét, az anyagi világ felett álló szellemi fensőbbiséget Szontagh objektív valóságként fogja fel, s úgy véli, megismerhető. Ezen a ponton alaposan eltér a pozitivisták felfogásától. Ha behatóbban tanulmányozza Comte-ot, talán korrigálja felfogását. A vallás szerepéről vallott nézeteivel azonban ismét Comte felfogásához áll közel; Toldyval vitázva fejti ki tömören a vallásos felfogás változásáról és az egyházak történelmi szerepéről vallott nézeteit. „Minden vallás végre elavult s másnak csinál helyet,

mert a formák örökké változnak s csak a lény állandó örökös. Ez volt eddig minden vallások históriája s lesz in secula seculorum.”

Az emberiség két legnagyobb nevelőjét az államban és az egyházban látja. Noha leszögezi, hogy a protestantizmus fejlődőképesebb, mint a katolicizmus, a római egyház elévülhetetlen jelentőségét - ugyanúgy Comte - a középkor hajnalán a polgárosításban, a műveltség terjesztésében vitt szerepében jelöli meg.

Ami legszembeütőbb különbség a comte-i pozitívizmus és Szontagh filozófiája között, az az, hogy Szontagh határozottan - magyar gondolkozási rendszert, sajátos magyar filozófiát akart teremteni.

Szontagh Gusztáv óvást intéz a „szabadelvű ifjúsághoz, melynek politikai műveltsége - mint írja - hiányos, idegen irodalomból vett eszmék után hevül, s a politikai idealizmus ragadja magával, egyszóval forradalmár: hamis csillag alatt indul, hiszen a jövő útja a békés fejlődés, a forradalom nem szolgálja a haladást.”

A megismerés legfontosabb módszerének a tapasztalást tekinti. „A tapasztalásnál mást nem ismerek. Én nem ismerek más utat, mely nyitva állana előttünk, vagy melyen vizsgálódásaink hasznos eredményhez vezethetnének.”¹⁷

Már Eötvöst is foglalkoztatta a kérdés: miként lehet a tények alapján a társadalomtudományokban a valóságot minél mélyebben megragadni. Historikusaik körében az egész évtizeden át szembeütözik az az igyekezet hogy megtalálják a tapasztalati alapok biztonságossá tételének módszereit. Révész Imre foglalja össze eredményeiket, kételyeiket, sőt követelményeiket is A történelmi bírálatról címmel megtartott akadémiai székfoglalójában.

„A valódi történelemnek nem csak a tudomány, de az erkölcsiség, s a gyakorlati élet szempontjából is éltető ereje, életfeltétele - *conditio sine qua non* - a szigorú valóság, a tiszta igazság.” Felismeri, hogy az okmánykiadói gyakorlat nem felel meg a korszerű követelményeknek.¹⁸

Csengery Antal a comte-i pozitívista elképzelés alapján határozza meg az összehasonlító módszer lényegét, vagyis azt a módszert érti, „mely nem egyes rokonhangzású szóból von merész következtetéseket, hanem szervezetet szervezettel hasonlítván miként a zoológ, a nyelv alkatában keresi főleg a nyelvrokonságot; nem egyes vonások találkozásából ítél a népek rokonságára, mellőzve olykor a lényeges eltéréseket, hanem úgyszólván physiognomiát vet egybe physiognomiával.”¹⁹

Eötvös A XIX. század uralkodó eszméiben ugyanolyan nagy távlatokban gondolkozva kezeli ezt a vizsgálati eljárását, mint a pozitívizmus kortárs teoretikusai. Ő is összeveti a különböző évszázadok és országok forradalmait, egymás mellé állítja az angol és a francia átalakulás módjait, az egyes országokban kialakult választási rendszereket, mégpedig azzal a céllal, hogy az egyetemes fejlődési vonalakat könnyebben megragadhassa.

Eötvös József liberalizmusának a XIX. század uralkodó eszméiben is vallott politikai nézeteinek forrása leginkább a francia gondolkodók, történészek műveiben található.

Eötvös egyensúly-keresésének eszmerendszere „A XIX század uralkodó eszméinek befolyása az államra”, amelynek I. kötete 1851-ben, a második 1854-ben jelenik meg. Előzménye 1838-ban Münchenben kiadott röpirat „Über die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Österreich” mindezekben Eötvös Magyarország nemzeti létét már feladta és tartalmazza már a szabadság, az egyenlőség és a nemzetiség eszméinek „összeférhetetlenségéről” szóló felfogást.²⁰

Világos után a magyar polgárosodás helyzetét az jellemzi leginkább, hogy a jövőt mindenki kompromisszumos módon képzei el. Az Uralkodó Eszmék részint a kompromisszum, részint az egyensúly tervét fejtik ki. Eötvös a polgárosodás (kapitalizmus) előmozdítását tekinti legfőbb céljának, amelyet a szabad verseny, az egyéni kezdeményezés szabadsága biztosítása révén érheti el a leggyorsabban, ezért az „eszményi” államot az egyéni szabadság elve szerint kívánja létrehozni. Az államhatalom „korlátozását” hívja elő és elutasítja a népfenség elvét. Eötvös egyensúly-rendszere állam és egyén viszonyának rendezését célozza - ami egyet jelent az állam fennállásának és az egyén szabadságának biztosításával. Eötvös terve szerint egymással szembekerül és egymást egyensúlyban tartja a központosítás és az önkormányzat, az állami ereje és az egyéni szabadság. A mérték megtalálása - a helyes mérték kialakítása - lehetővé teszi a modern polgárosodás ellentmondásai feloldását. Végigvonul rajta bizonyos utópizmus, az eszmény a kapitalista állam iránt. Szocializmus ellenes, feudalizmus ellenes tendencia jellemző rá és a szabadversenyt félti az anarchizmustól és az „államabszolutizmustól”.

Eötvös olyan államot kíván létrehozni, amely a kapitalizálódást minél inkább elősegítse, ahol az állam feladata, az hogy biztosítsa mindenki részére azt, amit maga megszerzett. Eötvös legfőbb célja tehát, hogy az államot meg is tartsa, meg is védje az „anarchia” fenyegetésével szemben, és korlátozza is a kapitalista fejlődést.

„Az osztrák birodalmat meg kell menteni az „anarchista”, a szocialista megmozdulásoktól - de nem szabad visszahozni a Metternich - korszak abszolutizmusát, mely a tartományok kapitalista fejlődését lehetetlenné tette.”²¹

Eötvös úgy vélte, hogy a magyar polgárosodás sorsa is Európától függ, s a veszélyek, melyek „fenyegetik” (az abszolutizmus és az anarchia) a magyar polgárosodás sorsát is megszabják.

Eötvös nemzet szemlélete szkeptikus jellegű, jellemző rá a forradalomtól való félelem és a nemzeti lét fenntartásáért vívott harccal való együttérzés. Eötvös célja az, hogy a polgárosodás bármi áron is beteljesedjen, és főként az egyenlőség elvének teljes kirekesztésével.

A nemzetiségi kérdésekben az államhatalom „üdvös” korlátozásának lehetőségét fedezi fel. A nemzetiségi igények kielégítésére az önkormányzatot kívánja felhasználni a történelmi jogban, s a nemzetiség eszméjét is a forradalmi ideológia fékezésére „a múlt és jelen közti kapocs” biztosítására kívánja alkalmazni

„A nemzetiség biztosítja majd a mérsékelt haladást, melynek fönntartó elemei a rohanó elemekhez képest igen gyöngék, márpedig minden haladásnak csak annyiban lehet jótékony hatása, ha lassanként történik.”²²

Ez a koncepció a haladásról A. Comte rend és haladás tételével rokon anélkül, hogy Eötvös ezt kifejezetten tudta volna. Rousseau Montesquieu, Quételet, Condorcet írásai ismeretében ugyan azt a véleményt képviseli, mint Comte a rend és haladás elméletében. Tehát Eötvös József saját tudatán, saját önfelismerésén kívül a Comte-i pozitivista társadalmi statika és dinamika elveit alapozta meg művében, és Comte-tal megegyező pozitivista jellegű társadalmi programot adott annak ellenére, hogy liberálisnak vallotta magát és nem pozitivistának.

Laboulaye felismerése tehát helytálló, hogy ugyanarról a tudományos családfáról származik Stuart Mill, On Liberty című műve, mint Eötvös József két köteles értekezése A XIX. század uralkodó eszméi. Stuart Mill pedig oly elkötelezett híve volt a francia A. Comte-nak, hogy anyagi támogatásban részesítette a Párizsban nyomorgó filozófust, hogy tovább tudja írni a Pozitív politika rendszerét.²³

Stuart Mill a *System of Logic* előszavában már a „régii nemzetek rombadólése” mellett „az európai társadalmat legfőbb alapjaiban megrendítõ mozgalmakkal szemben is szilárd bázist keresett , és ezt a bázist vélte megtalálni a comte-i pozitívista rend és haladás elméletében”.²⁴

Jegyzetek

1. R. Várkonyi Ágnes: A pozitívista történetiszemlélet a magyar történetírásban Akadémiai Kiadó, 1973. II. p. 69
2. idézett mű p.11
3. idézett mű p.11
4. idézett mű p.11
5. idézett mű p.11
6. idézett mű p.166
7. idézett mű p.167
8. idézett mű p.169
9. idézett mű p.167
10. idézett mű p.163
11. idézett mű p.165
12. idézett mű p.121
13. idézett mű p.37
14. idézett mű p.188
15. idézett mű p.189
16. idézett mű p.191
17. Sötér István in: Eötvös József: A XIX. sz. uralkodó eszméinek befolyása az államra Magyar Helikon, 1981. I. p. 10
18. R. Várkonyi Ágnes: A pozitívista történetiszemlélet a magyar történetírásban Akadémiai Kiadó, 1973. II. p.191
19. Sötér István in: Eötvös József: A XIX. sz. uralkodó eszméinek befolyása az államra I. p. 15
20. Sötér István in: Eötvös József: A XIX. sz. uralkodó eszméinek befolyása az államra I. p. 10
21. Falkai László: Eötvös József közoktatásügyi tevékenysége, Akadémia Kiadó, Bp., 1979, p. 121
22. Sötér István in: Eötvös József: A XIX. sz. uralkodó eszméinek befolyása az államra I. p. 22
23. Lukács: Laboulaye báró Eötvös Józsefről. In: R. Várkonyi Ágnes, A pozitívista történetiszemlélet II. p. 344
24. Stuart Mill. in: R. Várkonyi Ágnes, A pozitívista történetiszemlélet I. p. 41

Horváth Gyula
Kaposvári Egyetem

A “névtelen” Perón

El estudio esta dedicado a los años de formación de Juan Domingo Perón. Se describe la juventud de Perón desde Patagonia hasta el Colegio Militar. Se analiza la carrera militar de Perón y su ‘participación en la „revolución” de 1930. El autor examina la formación ideológica de Perón, sus viajes oficiales al extranjero. Especialmente su viaje a Italia ejerció una influencia fuerte sobre la formación ideológica de Perón. (el orden social, la carisma de Mussolini, el sistema corporativo etc.) Se analizan los populismos de America Latina (mexicano, brasileño) que podían ejercer influencia sobre las ideas de Perón.

Juan Domingo Perón az argentin nagypolitikában való első színrelépéséig, 1943-ig szokványos és különösen érdekesnek nem mondható katonai karriert futott be.¹

1895. október 8-án született a Buenos Airestől kb. 100 kilométerre lévő Lobos nevű településen. Apja, Mario Tomás Perón orvosnak készült, de ismeretlen okok miatt abbahagyta tanulmányait és vidéken vállalt közalkalmazotti állást, majd egy kisebb birtokot bérelt. Lobosban ismerte meg Perón anyját, Juana Sosa Toledo parasztlányt. Első fiuk, Mário Evelino 1891-ben született.

Apja hamarosan Dél-Patagóniába ment, és a Buenos Airestől 2.500 kilométerre lévő Rio Gallegos városhoz közeli Chank Aike farmon telepedett le. Családjá csak egy éves késéssel követte az apát. A fiatal Juan Domingo számára a patagóniai évek a gyermekkori eszmélés éveit voltak. Nem tudni, mi maradhatott meg emlékezetében, tudatában az igen kemény patagóniai télből, a küzdelmes életből, a mostoha, de egyben fenséges természetből, de az tény, hogy Perón egész életében nosztalgiával emlékezett Patagóniára és mindig élt benne egyfajta tisztelet a zord, de embert próbáló vidék iránt.

1904-ben a kis Juant Buenos Airesbe vitték, hogy iskolába irassák. Apja egyik rokonánál lakott. 1911-ben a Katonai Kollégiumba (Colegio Militar) iratták, bár apja szerette volna, ha fia a családi tradíciót folytatva orvosnak tanult volna (Perónnak nemcsak az apja, hanem a nagyapja is orvosnak tanult. Ez utóbbi igen fényes szakmai karriert futott be.) A katonai pálya mellett talán a fiú érdeklődése, erős fizikai felépítése, engedelmességre hajló természete miatt döntöttek.

A katonai iskolában a fiatal Perónnak nagy szüksége is volt a fenti tulajdonságokra. A porosz szellemű katonai nevelés, kiképzés erős állóképességet, feltétlen engedelmességet követelt a leendő tisztektől. Amikor a fegyvernemek közül kellett választani, a gyalogságot választotta. Ez szinte természetes tűnt, hiszen nemcsak Argentínában, de Latin-Amerika szerte a középrétegekből származó fiatalok a viszonylag nyílabb, befogadóbb gyalogságot választották, míg a zárt, szinte „klubjellegű” hadiflotta elsősorban az oligarchia gyermekei számára volt nyitott. A szárazföldi és tengeri haderők hol nyílt, hol burkolt ellentéteit is mindenekelőtt a fenti tényre vezethetjük vissza a Perón előtti, de főként a Perón alatti időszakban.²

1926 és 1929 között a Katonai Főiskolára (Escuela Superior de Guerra) járt. Itt is elsősorban fegyverzettségével, fizikai erejével tűnt ki. Jeleskedett a sportban. Különösen vívásban ért el figyelemre méltó eredményt; a hadsereg bajnoka lett. Ami a fentieknél Perón későbbi karrierje miatt sokkal fontosabb, az az, hogy társai, tanárai már

ekkor felfigyeltek arra, hogy Perón igen jelentős vonzerővel ("magnetismo") rendelkezett katonatársai, beosztottjai körében.

Perón első felesége Aurelia Tizón (vagy ahogy közeli barátai hívták, Potota) zenetanárnő volt. Gitár- és zongoraórákat adott. 1929-ben házasodtak össze. Bár Perón ekkor már 34 éves volt, Potota még csak 20 éves, a korkülönbség nem számított, hiszen a fontos csak az volt, hogy a középrétegből származó katonaként ne nősüljön "ranton alul". Ezzel nem is volt baj, hiszen Potota szülei is "középosztálybeliek" voltak, akik lányuknak igen jó neveltetést és biztos anyagi háttérrel tudtak nyújtani.

Perón házassága karrierje szempontjából is fontosnak bizonyult, hiszen az ő korában a hadseregben, a hierarchián belül jelentősebb előmenetelre, beosztásra nagyobb eséllyel számíthatott egy "rendezett" családi háttérrel rendelkező tiszt.

1929-ben a Vezérkari Főnökségre helyezték századosi rangban. Így közelről élhette meg az 1930-as államcsínyt.³ Talán a legtalálhatóbb megfogalmazás az, hogy közelről nézhette végig az eseményeket. 1930-ban Perón még csak szemlélő volt. Nincs semmi dokumentum arra vonatkozóan, hogy Perón aktívan részt vett volna az előkészítésben, az eseményekben. Szerepe arra korlátozódott, hogy vigyázzon a "forradalom" utáni rendre. Többek között arra kellett ügyelnie, hogy a népi tüntetéseket leszerelje, és ne engedje a spontán megmozdulásokat kiteljesedni. Az 1930-as államcsíny ugyanis pusztán katonai megoldás volt, a népet a katonai vezetők nem akarták bevonni a "forradalomba" (Latin-Amerikában majdnem minden, a legfelső politikai szintet érintő változást forradalomnak neveztek). Egyes civil csoportok azonban spontán rokonszenvtüntetést rendeztek a "forradalmárok" mellett. Perón feladata volt ezek megfelelő mederben tartása.

Van szerző, aki úgy véli, hogy Perón későbbi gondolkodásmódjára hatással volt, hogy 1930-ban meglátta a tömeg erejét és talán már akkor felmerülhetett benne ennek az erőnek a felhasználása saját politikai céljaira. Bár ezt kissé túlzásnak kell tartanunk, hiszen más körülmények között, más feltételek mellett jött létre később a peronista tömegpolitika, az azonban tény, hogy itt találkozott Perón először azzal a problémával, hogy a tömegeket, a tömegek megmozdulásait "kezelni" kell tudni. Erre azonban még korántsem voltak meg a későbbi peronista klisék, sőt Perón feladata 1930-ban az volt, ami a huszas-harmincas években általánosnak mondható, ha kell, fegyveres erővel szabjon gátat a tömegek akcióinak.

1931-ben Perónt őrnagyi rangban kinevezték a Katonai Főiskolára történelemtanárnak. A későbbi Perón egy igen fontos tulajdonsága alakult itt ki; az oktató, a tanár Perón. Tanári beosztása alatt tanulta a beszéd művészetét, jött rá a szó erejére. Megtanult érthetően, tömören fogalmazni. Tanári éve alatt a retorika mesterévé nőtte ki magát. Már ekkor megfigyelhető volt karizmatikus ereje, az a képessége, hogy magával ragadja hallgatóságát, annak figyelmét fenntartsa, gondolkodását irányítsa. Ezeket a karizmatikus és tanult tulajdonságokat később bőven kamatoztatta, amikor az egész argentin nemzet "tanítójának", "vezetőjének" tekintette magát.⁴

Az argentin katonai iskolában (és ez elmondható a legtöbb dél-amerikai katonai iskolára) a porosz szellem volt az uralkodó. Ez megnyilvánult a kiképzésben, az iskolák szervezeti felépítésében, a katonai rendtartásban egyaránt. Ideológiai szempontból egyfajta, a kereszténységgel összebékített pozitívizmus uralta a kiképzést.⁵

A pozitívizmus a XIX. század végén érkezett Európából Latin-Amerikába. A megkésett tőkés fejlődés felgyorsítását ígerte (mint minden politikai eszme Latin-Amerikában), mégpedig oly módon, hogy összebékíti a függetlenség kivívása óta egymással marakodó liberálisokat és konzervatívokat, megteremtve a gazdasági

fejlődéshez szükséges rendet.⁶ A rend és a haladás jelszavával fellépő pozitívizmus akkor terjedt el Latin-Amerikában, amikor még az volt az általános nézet, hogy a tudományos fejlődés lehetővé teszi a felgyorsított fejlődést, amelynek az lehet a következménye, hogy a lemaradófélben lévő országok felzárkózhatnak a fejlettekhez. A pozitívizmus a modernizáció igényével lépett fel. A modernizáció viszont együtt járt a technikai fejlődés felgyorsításával. Ez utóbbi a katonai körök egyik legfontosabb törekvése és vágya volt, hiszen talán éppen a hadsereg érzekelte legjobban a technikai, technológiai elmaradást, ami többek között abban nyilvánult meg, hogy a hadsereg felszerelésének, anyagi utánpótlásának jelentős részét külföldről hozták be, ami együtt járt a függőséggel, vagy legalábbis bizonyos fokú kiszolgáltatottsággal. A technikai haladás igénye miatt a pozitívizmus a XX. század első évtizedeiben is népszerű volt Latin-Amerikában.

A pozitívizmus társadalomszemlélete is megfelelt az elitista hagyományokhoz szokott Argentínának, és a porosz fegyelemben nevelt tisztikarnak. A gondok a XX. század huszas-harmincas éveiben jelentkeztek; amikor a bevándorlás, az ipar, a belső kereskedelem fejlődése miatt tömeges mértékben jelentek meg a városi kispolgári rétegek, ugrásszerűen nőtt a munkásság száma.⁷ Ezek "kezelését" az elitista társadalom felfogású pozitívizmus nem tudta megoldani. A sztrájkokra, demonstrációkra szinte egyetlen válasz volt a hatalom részéről: az erőszak. Sikeres politikus (demokratikus keretek között) a későbbiekben csak az lehetett, aki kezelni tudta a tömegeket, azaz túl tudott lépni a pozitívizmus elitista szemléletén. Túlzás lenne azt állítani (és nincs is rá bizonyíték), hogy Perón erre már ebben az időszakban rájött, de kétségtelen, hogy amikor a nagypolitikában szerephez jut, túl tudott lépni a tanult pozitívista szemléleten.

Mint a Katonai Főiskola történelemtanára Perón először publikált nagyobb lélegzetű tanulmányokat, könyveket. A világháború keleti frontja 1914-ben (*El frente oriental de la guerra mundial en 1914*) és a Jegyzetek a hadtörténelemhez (*Apuntes de historia militar*) című könyveit, amelyek 1932-ben, illetve 1933-ban jelentek meg, egy két kötetes tanulmány követte az orosz-japán háborúról.⁸

Ezek az írások nem utaltak különösebb írói vénára, és nem tartalmaztak mélyebb stratégiai, taktikai elemzéseket. A kor átlagszínvonalát tükrözték, amennyiben főként az események leírására, idézetek felsorakoztatására törekedtek.

J. Page hívja fel a figyelmet, hogy a Jegyzetek a hadtörténelemhez című könyvben, amely a hadtörténelem című tárgy oktatásához készült, Perón a német Colman von Goltz 1883-ban megjelent könyvének (*Das Volk in Waffen*) alap gondolatát vette át, amikor arról ír, hogy egy népnek arra kell felkészülni, hogy a háború bármikor bekövetkezhet. A háborút pedig csak az a nép nyerheti meg, amelyik már a békében felkészült a háborúra.⁹ Ez a *si vis pacem para bellum* koncepció Perónnál itt még csak a katonai stratégia szintjén jelenik meg. Később mint politikai stratégia fog megjelenni az 1940-es évek végén és az ötvenes évek elején, amikor a két világrendszer végső összecsapását elkerülhetetlennek tartotta, és úgy vélte, hogy a harmadik utas Argentína számára a rövid béke alatt kell felkészülni a leendő háborúra, amely a két világrendszer között fog végbemenni.

1936-ban Argentína Chilei Követségének katonai attaséja lett. Rengeteget utazott, főleg a chilei-argentínai határvidéken. Ezidőtájt Chile jelentette Argentína számára a külső fenyegetettséget. Perón feladata bizonyára az volt, hogy felmérje a chilei határmenti erőket, és javaslatot tegyen szükség esetén a védelem megszervezésére (Perón ekkor már alezredes volt.). Későbbi chilei vélemények szerint Perón tulajdonképpen kémkedésre használta chilei tartózkodását.

Az 1938-as esztendő igen tragikusnak bizonyult Perón számára. Felesége megbetegedett és rövid szenvedés után rákban meghalt. Gyermeük nem volt. Talán a legjobbkor jött, hogy 1939-ben Európába vezényelték. Az utazás, az új élmények segítették enyhíteni felesége elhunyt felett érzett fájdalmát. Perón nem is sejthette, hogy egész életét, de főleg politikai formálódását meghatározó élmények várnak rá Európában.

Európai tartózkodásának első állomása Olaszország volt. Közel egy éven át az alpesi hegyivadászok tapasztalataival ismerkedett, majd 1940. júniusától Argentína Olaszországi Követségének katonai attaséja lett. Ebben a minőségben tett hosszabb-rövidebb utazásokat pl. Berlinbe, Franciaországba, Spanyolországba. Mit látott Európában? Mindenekelőtt a fasiszta hatalmak, elsősorban Olaszország gazdasági ereje, prosperitása, belső békéje nyugtázta le. A faszizmus árnyoldalait nem érzékelte, hiszen azok nem voltak kitéve a kirakatba az argentin "turista" számára. Perón azt látta, hogy Olaszországban és Németországban rend van. Egy erő, egy eszme irányítja a társadalmat, egy párt, egy vezér segédletével. A "lázongó" szakszervezeteknek, a marakodó pártoknak nyoma sem volt. A szakszervezetek korporációk segítségével az államhoz kötődtek, és Perón értékelése szerint megvalósították a munkaadók és munkavállalók közti harmóniát úgy, hogy elfogadták az állam gyámkodását és döntőbírói szerepét. Ennek fejében viszont egyfajta jólét valósult meg. Mindez felértékelődött Perónban, látva a spanyolországi polgárháborút. Antikommunizmusa is itt szilárdult meg. Talán itt érelődött meg benne - ami később kritikus helyzetekben többször előjött szemléletében -, hogy a legfőbb rossz a polgárháború.¹⁰ Ennek elkerülése érdekében a tömegeket be kell vonni a politikába, de úgy, hogy felülről irányítják, ellenőrzik őket. A módszert is "készen" kapta. Csodálta Mussolinit. Láthatta, hallhatta beszélni. Közről figyelhette meg a karizma szerepét, azt a képességet, ahogy Mussolini magával ragadta közönségét, irányította gondolkodásmódját. Az elnémított ellenzékét 1940-ben Perón természetesen sem Olaszországban, sem Németországban nem észlelhette, így az volt a benyomása, hogy ezekben az országokban kialakult egyfajta nemzeti egység. Már itt formálódtak Perónban azok a gondolatok, hogy Argentínának is egy, az ellenőrzött kapitalizmus talaján létrehozandó nemzeti egységre van szüksége.

Perón az argentin realitással vetette össze a fasiszta államokat. Argentína problémája a megkésített tőkés fejlődés felgyorsítása volt. Ehhez keresett valamilyen ideológiát. Túlzás lenne azt mondani, hogy Perón a faszizmusban találta volna meg ezt az ideológiát. Sőt, a későbbiekben egyfajta harmadik utas ideológiát fog megfogalmazni. Történelmietlen lenne azt a kérdést feltenni, hogy ha a fasiszta hatalmak győznek, merre ment volna Argentína Perón alatt, mégis tény, hogy Perónra a fasiszta gazdasági és politikai gyakorlat nagy hatással volt, és annak egyes, a faszizmus túlzásaitól megtisztított, absztrakt eszméi más köntösben, más konkrét összefüggésekben, nem fasiszta ideológia keretei között megjelennek majd a peronizmusban.

Perón későbbi eszmerendszerének formálódásában szerepet játszott, hogy a szomszédos Brazíliában, amely a második világháború alatt és után egycsapásra átvette Argentína riválisának szerepét Chilétől, egyfajta újszerű, a dél-amerikai történelemben addig ismeretlen politikai jelenség, a populizmus bontakozott ki. Perón eleinte mint katona, később mint politikus tisztában volt a brazilai fejleményekkel.

Brazíliában 1930-ban egy katonai felkelés megdöntötte az addigi ültetvényesekre támaszkodó civil kormányt. Az új kormányfő, Getulio Vargas a hadseregre támaszkodva egy átmeneti demokratikus kormányzás után 1937-ben diktatúrát vezetett be. Felozslatta

a pártokat, és a hadseregre, valamint a szakszervezetekre támaszkodva megkezdte egyfajta populista rendszer kiépítését.¹¹

Vargas politikájának lényege az volt, hogy a korábbi brazil kormányok gyakorlatával szemben nemcsak hogy megengedte, de elő is mozdította a munkásság szerveződését. Pontosabban felülről történő szervezését. A nagyvárosokban a gazdasági válság hatására a faluról városba áramlás, európai bevándorlás hatására tömegesen megjelent munkásságot, városi kispolgárságot felülről szervezett és irányított szakszervezetekbe tömörítették. Egyfajta szakszervezeti piramis alakult ki, amelynek csúcsa a kormány volt. Vargas nemcsak demagógiával igyekezett megnyerni a munkásságot. A szociális törvények sora, béremelések (kötelező, inflációt követő minimálbérek központi előírása) a munkásság és az alkalmazotti rétegek megnyerését szolgálták.

A Vargassal hatalomra került ipari és kereskedő vállalkozói réteg még gyenge volt, és a hatalom gyakorlásához szüksége volt egy politikai szövetségesre az ültetvényesekkel szemben. A munkásság ezt a célt szolgálta. Ugyanakkor kifogta a szelet a kommunista és fasiszta pártok vitorlájából.

Perón tehát azt látta Vargasban, hogy a szakszervezetek felhasználásával, szociális törvényhozás árán elkerülte a kommunizmust (leverte az 1935-ös kommunista puccskísérletet), majd miután a baloldali veszély elmúlt, leszámolt a fasisztákkal (1938-as lázadás), és egyfajta populista harmadik utas politikát valósított meg, amelyben a nép jelentős része felsorakozott a karizmatikus vezér mögött.¹²

Vargas gazdasági nacionalizmusa eleinte látványos sikereket, gazdasági felemelkedést hozott. Brazíliában a gazdaság fejlődése nacionalista alapon ment végbe, amelynek éle Anglia és az USA ellen irányult egy önálló ipar megteremtése érdekében. Az önálló ipar Perón, a katona számára azt jelentette, hogy a hadsereg is önálló lehet, hiszen anyagi szükségleteit saját maga állítja elő.

Perón nézeteinek formálódása szempontjából nem elhanyagolható tényező, hogy a kor Latin-Amerikájának három legnagyobb állama közül kettőben; Brazíliában és Mexikóban is populista rendszer jött létre. Mexikóban az 1930-as évek második felében bontakozott ki a populizmus a maga teljességében Lázaro Cárdenas elnök alatt.¹³

Cárdenas a mexikói forradalomból (1910-1917) győztesen kikerülő polgárság képviselőjeként a gyenge hatalmi elit és a mögötte álló ipari vállalkozók számára keresett politikai szövetségest. Vargashoz hasonlóan a faluról városba áramlott, "új" munkásságban találta meg ezt az erőt. A vargasi diktatúrával szemben Cárdenas alatt demokrácia volt, így Cárdenasnak és az ültetvényesekkel állandó harcban álló új elitnek szüksége volt a minél nagyobb szavazóbázisra. Cárdenasnak is sikerült – hosszú taktikázások után – az új hatalmi elithez kötni a szakszervezetekbe tömörített munkásságot és parasztságot. Sőt nemcsak a kormányhoz kötődő szakszervezeteket sikerült létrehozni, hanem a populista rendszer legfőbb politikai támaszát jelentő politikai pártot. Ez a párt, a Mexikói Forradalom Pártja (Partido de la Revolución Mexicana) populista párt volt, már csak összetételét tekintve is. Egy négy szektorú párt jött létre, amelyben "egyenlő" partnerként vett részt a polgárság, a parasztság, a munkásság és a hadsereg. A mexikói politikai stabilitás alapját éppen itt kell keresni. A szervezett politikai-társadalmi erők számára nyílt egy fórum, ahol a konfliktusokat levezethették, azokat kompromisszumokkal megoldhatták. A populista politika Mexikóban is szociális törvényhozással, béremeléssel igyekezte megnyerni a bérből és fizetésből élő rétegeket. Mexikóban is sikerült a politikai elitnek a populista politika segítségével leszerelni a kommunista mozgalmat (népfrontot) és a fasiszta törekvéseket

(a sinarquista mozgalmat). Cárdenas gazdaságpolitikája is a gazdasági nacionalizmusra, a gazdasági "rendszer váltásra" (ültetvényes/ipari elitváltásra) épült.

A szakirodalom általában mostohán kezeli Perón kapcsán a latin-amerikai politikai változások elemzését. Pedig ezek Perón későbbi tevékenységére, filozófiájára, politikai nézeteire jelentős hatással voltak. Perónnak nem kellett a populizmust "feltalálni". Különböző populizmusok már működtek Latin-Amerikában, amelyek tanulságait Perón megismerhette, a használható elemeket átvezette. Perón valójában abban hozott újat, hogy a populista elemeket Argentínára, az argentin politikai, gazdasági és társadalmi viszonyokra adaptálta, felhasználva a fasizmus, kommunizmus, valamint egyes filozófiai irányzatok populizmusba ágyazható egyes elemeit is.¹⁴

1941-ben Perón tele élményekkel, lelkesítő gondolatokkal, tervekkel tért haza Argentínába. Bár kinevezték ezredesnek, hideg zuhanyként érte, hogy nem Buenos Airesbe kerül, hanem a "világ végére", a távoli Mendozába, az ottani hegyivadászokhoz. Szerencse volt a szerencsétlenségben, hogy megismerkedett két, a későbbiekben Perón életében fontos szerepet játszó katonatiszttal; Edelmiro Farrell tábornokkal és Domingo A. Mercante alezredessel. Amikor Farrellt a Fővezérséghez vezényelték, vitte magával Perónt.¹⁵

Jegyzetek

1. Juan Domingo Perón háromszor volt Argentína elnöke: 1946-1952; 1952-1955; 1973-1974 között. Nevéhez fűződik a peronizmusként ismert populista rendszer, a juszticializmusként emlegetett társadalmi-filozófiai elmélet. Ebben a cikkben a kevésbé ismert, „fiatal” Perónt kívánom bemutatni, kiemelve életének azon állomásait, amelyek hatással voltak későbbi gondolkodásmódjára. A „kibontakozott” peronizmusról ír: Horváth Gyula: A peronizmus. Szeged, 1996.
2. Az argentin hadseregről vö.: Robert A. Potash: The Army and Politics in Argentina, 1928-1945: Yrigoyen to Perón. Stanford University Press, 1969.
3. 1930-ban José Uriburu tábornok puccsa visszaállította a konzervatívok és a hadsereg hatalmi szövetségét, amelyet egy ideig megtört a Radikális Párt uralma. Uriburu kormányának nem volt válságkezelő programja, amelyre a nagy gazdasági világválság éveiben (1929-33) igen nagy szükség lett volna. Program helyett az oligarchia (ültetvényes és állattenyésztő nagybirtokosok) érdekében a demokrácia visszaszorítására ad hoc jellegű, erőteljes állami beavatkozással próbálkozott. Az 1930-as puccsról vö.: Paul A. Lewis: The governments of Argentina, Brasil and Mexico. New York, Cromwell, 1975. A gazdasági problémákról és megoldási kísérleteiről ír: Kádár Béla: Latin-Amerika gazdasági dilemmái. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977.
4. Perón a politikai vezetőről, a vezetés művészetéről később könyvet írt, amely *Conducción política* címen jelent meg 1974-ben Buenos Airesben, a Freeland Kiadónál.
5. A dél-amerikai hadseregek porosz „neveléséről” ír Fischer Ferenc: *El modelo militar prusiano y las Fuerzas Armadas de Chile 1885-1945*. University Press Pécs, 1999. (Magyar nyelvű változata Szegeden, a Hispania Kiadónál jelent meg 1999-ben.)

6. A pozitívizmus latin-amerikai szerepéről ír: H.Szabó Sára - Horváth Gyula: *Le liberalisme, le conservatisme et le positivisme au Bresil et au Mexique*. Hispánia Könyvkiadó, 1998; Anderle Ádám: *Nemzettudat és kontinentalizmus Latin-Amerikában a XIX. és a XX. században*. Kossuth Könyvkiadó, 1989; Leopoldo Zéa: *El positivismo*. In: *Pensamiento Positivista Latinoamericano*. Biblioteca Ayacucho. Caracas, 1980. IX-LII. pp.
7. Anderle Ádám: *Munkásmozgalom Latin-Amerikában. 1876-1959*. Kossuth Könyvkiadó, 1982.
8. Ez utóbbi 1951-ben újból megjelent Buenos Airesben a República Argentina kiadásában.
9. Joseph A. Page: *Perón (1895-1952). Biografía e historia*. Javier Vergara Editor, Barcelona, Buenos Aires, México, Santiago de Chile, 1984. 46.p.
10. Ez a gondolat Perónnál később is megjelenik. Pl.: 1955-ben, amikor a katonai puccs eltávolította a hatalomból, nem védekezett, nem mozgósította a hadsereg kormányhű egységeit, nem adott fegyvert a peronista aktivistáknak, mondván, hogy ez a legnagyobb rosszhoz, a polgárháborúhoz, a vérontáshoz vezetne. Juan D. Perón: *La fuerza es el derecho de las bestias*. Madrid. Artes Graficas Clavileño S.A., 1957, 16.p.
11. Horváth Gyula: *Ültetvény és politika. (Tanulmányok Brazília történetéből)*. Hispánia Kiadó, 1996. 55-103.pp.
12. Robert. M. Levine: *O Regime de Vargas. Os Anos Críticos 1934-1938*. Rio de Janeiro, Nova Frontiera, 1980; Paz e Terra, 1976.
13. Horváth Gyula: *A populizmus kialakulása Mexikóban. Örökség*. Kaposi Kiskönyvtár 9. Kaposvár, 1996.
14. Tulajdonképpen Perónnál jelent meg a populizmus, mint a koherens ideológia (a juszticializmus), amely a populista politikai gyakorlatot volt hivatva vezérelni.
15. Farrell 1944-ben Argentína elnöke lett, Perón pedig alelnök.

Juhász Gábor¹ - Máthé Attila¹ - Dózsa Zsófia² - Kiss Alexandra¹

¹Kaposvári Egyetem

²HuMan Xchange Emberi Erőforrás Fejlesztő és Tanácsadó Alapítvány

Az egyetemi-főiskolai képzést kiegészítő komplex tréning csoportos oktatási program bevezetése a Kaposvári Egyetemen

(Vitaanyag egy modell kísérlethez)

Socialization assuming the integration of the individual into the society can be regarded as a process that involves group situations as general framework. Learning and adjusting social behavior take place within these group formations through norms, values and rules 'delivered' by the groups themselves.

By applying group-methods during the higher education studies the students become participants of a complex human resource development process that can be defined as precedents of positive socio-political progresses both on individual and community level. Through this activity the university as a knowledge center as well as a human resources development node can contribute to accumulation of human capital in a region or indirectly in an entire national economy.

A komplex tréning csoportos oktatási program bevezetésének előzményei a Pannon Agrártudományi Egyetemen

A Pannon Agrártudományi Egyetem kaposvári karán 1997 óta dolgozunk csoportdinamikai módszerek alkalmazásával, tréning-csoportok szervezésével és vezetésével (Vezetési készség-és képességfejlesztő tréning, Munkavállalási tanácsadó tréning, Kommunikációs készségfejlesztő tréning). A csoport módszer alkalmazásával az egyetemen kívül, vállalati környezetben is lehetőségünk volt tapasztalatokat szerezni az elmúlt években főként a HuMan Xchange Emberi Erőforrás Fejlesztő és Tanácsadó Alapítvány képviselőitől.

Véleményünk szerint a csoport-tréning és annak keretében alkalmazott tapasztalati tanulás módszere rendkívül hasznos azon ismeretek átadásakor, amelyek elsősorban készség-, képesség-, illetve a személyes tapasztalatszerzés elméletén keresztül kell hogy beépüljenek a hallgatók tudáskészletébe. Az elmúlt évek tapasztalata egyértelműen felszínre hozta azt a konkrét igényt, hogy a hallgatói csoport-tréningek szervezését és lebonyolítását rögtön az első évben, lehetőleg közvetlenül az iskolakezdést követően célszerű megkezdeni. Így tudniillik kezdettől fogva biztosított az „alternatív” módon megszerezhető tudáskészlet gyarapodása, valamint azon készségek, tapasztalatok és információk beépülése, amelyek fontos szerepet játszanak az iskolai közösségek fejlesztése, a hallgatók közti együttműködés kialakítása szempontjából.

A Vezetési készségfejlesztő tréning (a Vezetési ismeretek című kötelező tantárgy gyakorlati része) alatt, negyed -és ötödéves hallgatókkal való együttműködésünk során minduntalan visszaköszön az a hallgatók által megerősített felismerés, miszerint az utolsó félévekben (Agrármérnök szakos hallgatók esetében a 9. szemeszterben, Gazdasági agrármérnök szakosok esetében pedig a 7. félévben), egy félév időtartamban tartott beavatkozások kevésnek és bizonyos szempontból (már csak a hátralevő idő rövidege miatt is) túl kések bizonyulnak a csoport- módszer által kihasználható lehetőségek teljesítéséhez. Tekintettel a hallgatók által évek óta visszaigazolt érdeklődésre és egyben igényre (a Vezetési ismeretek című tantárgy gyakorlati foglalkozásain a hallgatói részvétel aránya minden csoport esetében folyamatosan meghaladja a 90%-ot, az 1998. márciusában és 1999. áprilisában már két ízben

megrendezett Munkavállalási tanácsadó tréningen pedig eddig 35 hallgató vett részt), hatékonyan tartanánk az egyetemi-főiskolai oktatásban résztvevő hallgatóink első évtől kezdődő, tréning csoportok által lefolytatott, kiegészítő jellegű képzésének bevezetését.

Az egyetemi-főiskolai képzési tantervekhez szervesen illeszkedő, azt kiegészítő jelleggel ellátó komplex tréning programnak az első láncszeme a Csapatépítő tréning, a későbbiekben ehhez kapcsolódnak az alább részletezett egyéb tréningek (Vezetési készség-és képességfejlesztő tréning, Munkavállalási tanácsadó tréning).

A komplex tréning oktatási program célja

A pszichológiában, szociálpszichológiában és rajtuk keresztül a vezetéstudományban a csoportnak, mint a személyiségfejlesztés egyik kiemelkedően hatékony eszközének és terepének kitüntetett szerepe, jelentősége van. Az egyén társadalmi létbe való integrációját feltételező szocializáció olyan folyamatként szemlélhető, amelynek szinterei, feltételei csoport-helyzeteket jelentenek. A társas viselkedés elsajátítása, befolyásolása ezen csoportformációk közepette, a csoport által közvetített értékek, normák, szabályok hatására történik. A csoportkutatások több évtizedes eredményei bebizonyították, hogy számos speciális pozitív hatás tulajdonítható a csoportoknak az attitűdök, az érzelmek, az értékek, a világkép, a szemléleti nyitottság és az EN-kép, illetve a személyiségformálás terén. A csoport egyénekre gyakorolt hatása egy közös tanulási folyamatként fogható fel, amelyben interperszonális és intrapszichés hatások révén speciális folyamatok zajlanak.

A Kurt Lewin neve által fémjelzett T- csoportok biztosították a csoport- módszer széleskörű, interdiszciplináris elterjedését. A humanisztikus pszichológiai irányzatot képviselő Carl R. Rogers által kifejlesztett ún. encounter (találkozási, konfrontációs) csoportok célja az önmegismerés és a tanulás saját élményű fejlesztése mellett a személyes erőforrások feltárásán keresztül az emberi potenciál növekedésének elősegítésére fókuszál (Barcy, 1997.).

Az említett tudományos módszertani alapok, illetve a hallgatói- és más csoportokkal végzett munkáink folyamán szerzett saját tapasztalatok vezettek arra az elhatározásra, hogy a hagyományos képzési struktúra mellett, azt kiegészítő- és az egész tanulási folyamatot hatékonyabbá tevő alternatív oktatási beavatkozás megkezdését javasoljuk a Kaposvári Egyetemen. A csoport -tréning foglalkozások által elvárt pozitív irányú változások a következők lehetnek:

1. a hallgatók az egyetemi-főiskolai éveik alatt hatékonyan együttműködni képesek, egymást segítő közösségekké alakulhatnak, elősegítve ezzel az egyének és a csoportok integrációját, szocializációját, az iskolai mentálhigiéné fejlődését,
2. a személyközi nyitottság növekedésével, az egymás iránti bizalom fokozódásával növekedhet a kommunikációs szándék, a tolerancia- készség, a másokkal szembeni megértés igénye,
3. az ÉN-azonosság-tudat konkrétabbá válásával nő az egyének önértékelése és önbecsülése, kialakul az önálló értéktudat,
4. nagyban fejlődnek a konfliktuskezelő- és problémamegoldó célzatú egyéni és csoportos készségek, a tagadó, bezárkózó, kitérő vagy támadó viselkedésmódokat felváltja a megértő, együttműködésre és konszenzusra törekvő attitűd,
5. a hallgatók szemlélete és értékrendszere a humanista és demokratikus célok elérése irányába változik,
6. a hallgatók a tréning csoportokban való részvétel által olyan készségszintű ismeretekhez, tapasztalatokhoz és élményekhez juthatnak, amelyek egyéni (személyes), valamint csoportos fejlődésük, szocializációjuk szempontjából fejlesztőleg hatnak,

s amely megszerzett ismereteket, készségeket, képességeket és tapasztalatokat felsőfokú tanulmányaik mellett és azok befejeztével mozgósíthatnak, nagyobb hatékonyságot elérve ezáltal a munkaerőpiacon és a magánéletben egyaránt.

Mindezen célok, elvárások teljesülése által a hallgatók az egyetemi-főiskolai éveik alatt olyan komplex humán erőforrás fejlesztési folyamaton mennek keresztül, amely mind egyéni, mind pedig közösségi-társadalmi szinten pozitív szociálpolitikai folyamatok elengedhetetlen előzményeként definiálható. Ezzel az egyetem, mint szellemi központ és humán fejlesztő bázis közvetlenül járulhat hozzá a régió, illetve közvetve az egész nemzetgazdaság szintjén értelmezhető szellemi-társadalmi tőke képződéséhez.

Szervezeti keret és humánerőforrás szükséglet

A komplex tréning beavatkozás szervezeti kerete az 1999. januárjában létrehozott Regionális Információs és Tréning Centrum (PATE RITC), amely jelenleg az Ökonómiai és Szervezési Intézet részeként, mintegy horizontális szervezeti egységként létezik. A PATE RITC egy széleskörű, interszektorális és multiprofesszionális, regionális szintű együttműködési rendszer szervezője, amely központi szerepet kíván betölteni a Dél-Dunántúli Régió oktatáspolitikai folyamatainak kiteljesedésében, a régió humán infrastruktúrájának fejlesztésében.

A „Centrum” a PHARE Kísérleti Program Alap Humán erőforrás fejlesztés komponensének egyik pályázati győztese. A „Piacorientált Emberi Erőforrás Fejlesztés a Dél- Dunántúli Régióban” című nyertes pályázat a 2000. év folyamán, az egyetem bázisán végrehajtandó programelemei lehetőséget biztosítanak a tervezett komplex tréning oktatás megkezdésére, bevezetésére.

Az egyes tréning csoportokat szervező és vezető szakemberek a PATE RITC együttműködési rendszerbe tartozó szervezeteket képviselő szakemberek, - pszichológusok, szociológusok, szervezetfejlesztők, közösségfejlesztők, munkavállalási tanácsadók, kommunikációs szakemberek és tanárok -, akik a tréning oktatási program humán erőforrás szükségletét kielégítő multiprofesszionális teamet jelentik.

A tréning programok finanszírozása

A komplex tréning oktatási program finanszírozása három fő részből tevődik össze:

1. A Pannon Agrártudományi Egyetem kaposvári kara (2000. január 1-től Kaposvári Egyetem) biztosítja a mindenkori anyagi infrastruktúrát (helyiségek, oktatástechnikai eszközök, rezsi).
2. A képzési költség nagyobbik része a 2000. évben teljes mértékben PHARE támogatásból kerül kifizetésre. Ide tartoznak a tréning oktatás során felhasználandó jegyzetek, oktatási segédanyagok előállításának költségei is, valamint a szervezési és egyéb adminisztrációs jellegű költségek.
3. A képzési költség kisebb részét a csoporttagok által fizetett hallgatói önrész biztosítja. Ez azonban mértékét tekintve inkább jelképes hozzájárulásnak tekinthető és akként is kezelendő. Célja, hogy nagyobb felelősségvállalást, elkötelezettséget jelentsen a hallgatók számára a közös munkában való részvétel iránt, illetve csökkentse függőségüket.

A komplex tréning program tervezett elemei

1. Csapatépítő tréning első évfolyamos egyetemi és főiskolai hallgatók számára:

A tréning célja az egyetemi vagy főiskolai éveiket kezdő hallgatói csoportok hatékonyan együttműködni képes közösségekké való kovácsolása, az egyének és a kicscsoportok

iskolai szociális integrációjának elősegítése, kommunikációs készségek javítása, a „hallgatói” szocializáció intenzívebbé tétele, a közösségi mentálhigiéné fejlesztése.

„Tanuló csoportok” szervezése („T-Groups”) útján, a tapasztalati tanulás módszerének alkalmazásával, védett környezetben, mesterségesen előidézett, de életszerű szituációkon és gyakorlati feladatmegoldásokon keresztül a résztvevők készség szinten gyakorolják be az egyes helyzetekben, kérdésekben, problémák és feszültségek felmerülésekor alkalmazható egyéni és/vagy csoportos problémamegoldó adekvát technikákat, módszereket. Az egyéni és csoportos döntéshelyzetek és felelősségvállalás, valamint problémamegoldás és feszültségoldás mellett a tréning lehetőséget ad arra is, hogy a résztvevők között, egymás jobb megismerése által stratégiai jellegű, az együttműködésre épülő kicsocportok, közösségek alakuljanak ki, akik az elkövetkezendő években egymás fontos segítő társaivá válhatnak.

A csoportok összetétele 8-12 fő, heterogén jelleggel. A tréning időtartama 2 nap (naponta 8 tanóra, azaz összesen 16 tanóra).

A tréning tematikája két alapvető modul alapján épül fel. Az I. modul a csapatépítés (1.nap) témaköreit tartalmazza: 1. A szocializáció lényege és fontos helyszínei. 2. A csoportok szerepe a szocializációban. 3. Társas tanulás és megismerés. Hasonlóságok és különbségek. 4. Társas kapcsolatok- társas kölcsönhatás. A „tükör” én. 5. Szociális interakciók. Szerepek, normák, szabályok. 6. Nézetek, értékek és érdekek. A döntés. 7. Önigazolás és kognitív disszonancia. 8. Verseny vagy együttműködés. 9. Feszültségek és konfliktusok a csoportban. 10. Altruista megnyilvánulások. A II. modul kommunikációs készségfejlesztés (2. nap), melynek témakörei: 1. A kommunikáció szerepe és formái. 2. Jel, jelentés, nyelv és beszéd. Beszédaktus. 3. Együttműködés és kommunikáció. 4. Interperszonális kommunikáció: verbális, nem verbális és metakommunikáció. 5. Kommunikáció a csoportban és a csoportok között. 6. A meggyőzés. A közvélemény, a tömegebefolyásolás és a tömegkommunikáció. 7. A negatív kommunikáció. Manipuláció. 8. Kulturális különbségek és hatások. Interkulturális kommunikáció.

2. Vezetői készség-és képességfejlesztő tréning:

A tréning célja, hogy a résztvevők megfelelő ismereteket, tapasztalatokat szerezzenek a vezetői munkával járó kihívások terén még hallgatói éveik alatt. Hitünk szerint a szervezetek, munkacsoportok, közösségek vezetése elsősorban személyes képességeken és a másokkal szemben szerzett tapasztalatok megszerzésén, valamint az ehhez szükséges ismeretek elsajátításán múlik. Kiemelten fontosnak tartjuk azoknak a személyiségbeli képességeknek, tulajdonságoknak, értékeknek a felszínre hozását, amelyeket a hallgatókban tudatosítva e szerepre való felkészítésüket elősegíthetjük.

A tréning már a jelenlegi képzési struktúra részeként, a Vezetési ismeretek című tantárgy gyakorlataként kerül megrendezésre az egyetemi képzésben résztvevő hallgatók számára. Tekintettel a hallgatói létszám folyamatos növekedésére, szükségessé válik további tréning - csoportvezetők kiképzése, amely feladat ellátására vállalkozó szakértői-kiképző szervezet képviselőivel jelenleg egyeztetés folyik.

A tréning a mindenkorai órarendben feltüntetett időben, csoportonként heti egy alkalommal, alkalmanként 3 tanóra időtartamban zajlik. A szemeszterenként 14-15 csoport foglalkozás témakörei a következők: 1.Önismeret, öndefiníciós kísérletek- a vezető személyisége. 2. Az egyén a csoportban: szerepek, normák, elvárások, attitűdök- vezetői szerepek és típusok. 3. Kommunikáció a csoportban: verbális-, nem verbális és metakommunikáció- vezetői kommunikáció. 4. Konfliktusok a csoportban-

konfliktusfeloldás, konfliktuskezelés. 5. Egyéni és csoport döntések- vezetői döntések, döntési felelősség. 6. Felelősségvállalás az egyének és a csoport szintjén- a vezetői felelősségvállalás komplex mivolta. 7. Az idegenség és a másság leküzdés-feszültségoldás, problémakezelés. 8. Szervezetfejlesztés: egyének, munkacsoportok és teamek. Heterarchikus és hierarchikus szervezeti felépítmények. 9. Vezetői kompetencia: a szakmai kompetencia és a hatalomhoz való viszony. 10. Kreativitás a csoportban: egyéni és csoportos kreativitás. 11. Vezető kiválasztás: a kiválasztás szempontjai, kritériumai, folyamata és intézményei. 12. Vezetőképzés -és továbbképzés. 13. A vezetői képességeket mérő tesztek- tesztírás. 14. Visszajelzés, zárás, értékelés.

3. Munkavállalási tanácsadó tréning:

Szakértői vélemények szerint a pályakezdő korosztály munkavállalási esélyeit alapvetően információs és tapasztalati hiányosságok gyengítik elsősorban. Egyfelől kevés információval, tapasztalattal rendelkeznek a munkaerőpiacról, nem ismerik annak felépítését, a szereplőket, a szabályozókat, az alapvető működési mechanizmusokat. Nincsenek tisztában általában a jogaikkal, érdekérvényesítési lehetőségeikkel, illetve korlátaikkal. Nem ismerik azokat a módozatokat, technikákat, amelyek egy álláshely megpályázásának folyamán kulcsfontosságú szerepet játszanak. Másrészt saját készségeiket, tulajdonságaikat, értékeiket, céljaikat, azaz önmagukat sem ismerik kellőképpen, főként személyiségük azon részeit, amelyek a munkavállalói hatékonyság elérésében kell, hogy mozgósítva legyenek.

Az információ-és tapasztalathiány hamar perspektívatlansághoz, csalódottsághoz, bezártsághoz, elszigetelődéshez vezethet, megrekesztvén a fiatal személyisége gazdagításában, szocializációs folyamatának kiteljesedésében. A megfelelő segítségadás hiányában az egzisztenciális ellehetetlenülés a társadalmi devianciák felerősödésének alapjául szolgálhat.

A jelzett probléma és az abból fakadó további kockázatok kezelésének legmegfelelőbb módjai a megelőzésre hangsúlyt helyező beavatkozásokban rejlenek leginkább. Az említett hiányosságokból fakadó problémákat tapasztalva 1997-ben kezdeményeztük egy megelőző jellegű komplex tanácsadói program kidolgozását, amely tréning-csoportok és egyéni tanácsadás keretein belül zajlik.

A Preventív Munkavállalási Tanácsadó Tréning tehát a fiatal pályakezdő korosztály munkaerőpiacra való belépését elősegítő, megelőző jellegű, egyéni tanácsadásra és a csoport- módszer technikájára épülő komplex támogató eszköz, amelynek célja a hallgatók munkavállalási esélyeinek javítása, munkavállalói szerepre való felkészítése. A személyes erőforrások feltárásán és tudatosításán keresztül olyan technikák, ismeretek, tapasztalatok átadása történik a tréning által, ami lehetővé teszi az egyéni célok kijelölését, a kulcsfontosságú döntések önálló meghozatalát és a konkrét lépések megtételét.

Az alkalmazott módszer a pszichológiai gyakorlatban alkalmazott nyílt beszélgetési technikákon alapuló, a személyiség tudatosabb magatartását, a feladatok során való pozitív helyállást elősegítő eljárási folyamat. A technika kifejezetten a résztvevők munkavállalói egyéniségét célozza meg egy védett környezetben, a hallgatói időszak köze-pette. A csoportülések során a hallgatók reális képet szereznek önmagukról, az álláskeresés során előtérbe helyezhető egyéni tulajdonságaikról, amelyeket kipróbált technikák begyakorlásával tehetnek hatékonyá. A tréning és tanácsadási folyamat során fokozatosan felszámolódnak azok az információs és tapasztalati hiányosságok, amelyek

gátolják a munkavállalásra készülő hallgatókat munkaerőpiaci érdekeik érvényesítésében.

A tréning és a tanácsadás során előtérbe kerülő témakörök: 1. Álláskeresési technikák- források, kapcsolatok, erőforrások. 2. Az állás megpályázásának módjai, a pályázat elemei. 3. Önéletrajzírási technikák. 4. A munkaadóval való tárgyalás technikái. 5. Munkajogi alapismeretek. 6. A munkavállaló személyisége: személyes készségek, képességek és tapasztalatok. 7. Prezentációtechnika. 8. Munkahelyi társas viszonyok, kapcsolat a munkatársakkal. Lojalitás. 9. Munkahelyi kommunikáció. 10. Munkacsoportok, team-munka. 11. Összegzés, értékelés, rögzítés.

Összegzés

A Kaposvári Egyetemen folyó ill. részben a jövőben megvalósuló komplex tréning program, mint alternatív oktatási forma közvetlen módon járul hozzá ahhoz, hogy a hallgatók még az egyetemi-főiskolai tanulmányaik alatt lonkrét képet kapjanak készség- és képességszintű egyéni és csoportos erőforrásaikról. Ezeknek az erőforrásoknak megfelelő időben történő mozgósítása nagyban hozzájárul egyéni céljaik eléréséhez, valamint társadalmi integrációjuk kiteljesedéséhez. Különösen fontos ez a pályakezdő agrárértelmiség esetében, akiknek munkaerőpiaci esélyei a 90-es évek változásai során jelentősen csökkentek. Az egyetem vezetése időben lehetőséget teremtett az alternatív metódus kifejlesztésére, amely mára egy komplex emberi erőforrás fejlesztési folyamatként valósulhat meg az intézmény bázisán.

Irodalom:

- Adler, A.: Emberismeret. Göncöl Kiadó, Budapest, 1996.
- Allport, G.: A személyiség alakulása. Gondolat, Budapest, 1980.
- Argyle, M.: Munkahelyi szociálpszichológia. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 1982.
- Argyle, M.: The Psychology of Interpersonal Behaviour. Penguin Books, London, 1975.
- Atkinson, R.L., Atkinson, R.C., Smith, E.E., Bem, D.J. (ed) : Pszichológia. Osiris-Századvég, Budapest, 1994. 194-212. pp., 334-378. pp., 512-557. pp.
- Barcy, M.: A csoportok hatékonysága és a személyes változás. Animula, Budapest, 1997.
- Berne, E.: Emberi játszmák. Háttér Kiadó, Budapest, 1984.
- Berne, E.: Sorskönyv. Háttér Kiadó, Budapest
- Buda, B.: Empátia... a beleélés lélektana. Ego School Bt, Budapest, 1993.
- Csepeli, Gy.: Szociálpszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 1997. 149-154. pp., 172-183. pp., 189-206. pp., 212-267. pp., 320-345. pp., 355-360. pp., 368-384. pp., 395-514. pp.
- Holdstock, T.L., Rogers, C.R.: Person-Centered Theory. In: Corsini, R.J. (ed) Current Personality Theories. Itasca, IL: Peacock Publishers, 1977.
- Mérei, F.: Közösségek rejtett hálózata. Osiris Kiadó, Budapest, 1996.
- Olson, M.: A kollektív cselekvés logikája. Osiris Kiadó, Budapest, 1997. 13-79. pp.
- Popper, P.: Belső utakon. Türelem Háza Bt.
- Titkos, Cs.: Csoportmunka a 90-es években. Janus Pannonius Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Carbocomp Kft. Nyomda, Pécs, 1998.

Change of organizational culture in the function of alterations in the interests of employees

A saját képességeinkről és azok szervezeti célok irányába mutató hatékonyságáról teljes körűen informált munkavállaló képes csak szorosan elköteleződni, lojálissá válni a munkaadója iránt. A pontos célmeghatározás, a feladatok és kompetenciahatások tisztázása, az értelmes munkavégzés feltételrendszerének kialakítása hozzá kell, hogy kapcsolódjon egy komplex teljesítményértékelési és ösztönzési struktúrához, ami a közös érdekelttség megteremtésének az alapja.

Introduction

Seeking answers for the new challenges of the 21st century, there is an emerging need in the generations of present and future employees for reasonable work and for the related working environment. An indicator of this change is – among others – that beside pure profit earning aims present managers have to take into consideration that employees strongly require the possibility of doing ‘real’ work, having information on how their work contributes to corporate aims, hence, they require exact feedback about their personal or individual performance.

If creating such a new and ‘intelligent’ organizational culture, individual life qualities and social responsibilities can also be modified – exceeding, of course, the limits of personal appreciation.

As a result of the above the term ‘work’ had to be redefined in work- and management science. According to a recent survey in New-Jersey some 52% of employees are willing to take the responsibility of what they are doing, 42% expect definite appreciation and 39% expect a work where they can exploit their best and strongest qualities. Looking at the other side, only such an employer can expect full loyalty from the employees that shows certain (i.e. appropriate) sensibility of the employees’ will to take responsibility and of their need for appreciation as a countervalue of their work.

In the light of this approach the basic elements of redefining and reorganizing the ‘work’ can be the followings:

Applying the system approach, an employee can feel him- or herself an *appreciated member of the organizational and operational structure* if he or she is let known that his or her work is important and this work forms an integrated part of the company’s strategy. To achieve it the employee must be informed about all the relevant facts that can strengthen his or her sense of responsibility.

Therefore such an organizational culture has to be established in which the individual is able to trace the *achieved impact* of his or her own work because none others than the performers of daily routine work who can improve the effectiveness and they enthusiastically give their best knowledge to the company which happens to evaluate even themselves.

The ‘work’ itself is more intelligent if the employees can see its effects and impacts on the entire organization and when the responsibility – at least partially – is theirs. In an organization that is based on mutual trust the employee is likely to take the risk of any decision because the boss trusts in him or her concerning that given decision.

By checking the results the important activities are as follows: continuous evaluation, real time feedback that helps the employees with measuring their effects on solving corporate problems. Successful companies of the future seem to involve the employees into performance evaluation and elaborate a measuring or evaluation system that ensures the proper flow of information.

As for the wage system, the profit of the organization and the performance of different jobs (positions) are directly connected to each other and this connection has also its effect in making the work be more intelligent. As an example, the Compaq Computer focuses on the individual responsibility in individual performance and consequently it also focuses on proportional appreciation. on each levels of the organizational structure.

Despite the main focus is on the individual, the company, however, has to establish the frames of teamwork, too. Main goal is to ensure mutual assistance in serving the client or customer.

The more consciously the present and future employees choose their employer (on the basis of organizational goals and values), the more important is to create intelligent organizations on the employer side.

The balance between work and private life is getting more important for the employees. Should the company be sensible for this balance, it can possess motivated, stable and productive manpower and by having this kind of resources the performance itself can be taken as the revenue of the human investment.

If responsibility is increasing, loyalty does not fail to do so, especially if the possibilities for professional development and ways of establishing an attractive career are present. Many an employee tend to try new ways of work to extend their skills and abilities. If it is allowed or promoted the organization will have fast redirectable (reallocateable) staff.

The connection between the company and its staff, in other words the human politics issue is gaining ever higher importance even in external judgement of the given organization. Investors already learnt that a certain relationship existed between expectable profits and the manpower-keeping capacity of the organization.

Diversity is also an important factor of success while it helps in putting the company in a position where it can exploit the individual skills originating from the diverse cultural backgrounds of the staff members.

Employees are willing to feel the social responsibility of their companies and this is a basic need that points on social aims. It is more emphasized in the case of young employees who are driven by their companies toward strengthen the appropriate meaning of their mission. In order to make the employees show their maximum performance it is not less important that mental needs have also to be satisfied to present a platform to exhibit the full range of internal values.

A sense for human soul – in this context – is able to create a co-operative atmosphere within the company and this atmosphere prepares the way for itself to spread all over the whole organization.

Organizational culture and employees' interest. An example of the liberalization of German energy industry

Companies of German energy sector have to face with a new situation represented by ever sharpening competition in the field of growth and profitability. It includes that the employees of concerned companies have to be provided with meaningful visions if they

(the companies themselves) want to realize the common corporal aims. Modified demand structures induce changes in corporal strategy including the restructuring of organizational units and the related competency maps. Aim setting is done by a project organization having appropriate experiences in management and psychology. The aims are to substantiate the involvement of employees, a support matching with individual challenges, following idols and the establishment of proper wage system.

In a performance oriented decentralized organization it is essential to declare the aims in a proper way. Apart from setting the qualitative aims, every single job must be made suitable for 'numerical' evaluation. It offers a chance for testing self-performance in case of individual employees. Open and informative discussions within the management can have progressive effects on motivation. Paying special attention to employees will reflect in share-value. Tools of this 'special attention' can be e.g. a continuous dialog with employees, analysis of managerial atmosphere, moderated team sessions as well as permanent control of management work.

Employees expect to be appointed with qualified tasks and they expect being acknowledged. Presently, the motivation system in the German energy industry is addressed mainly to older generations. It would be quite instructive to adjust the system by introducing differentiated motivation and compensation methods. A strategic element of the same adjustment could be the support of future management generations.

By modifying the organizational culture at energy supplying companies, key resources of staff can be better exploited, the enthusiasm of personnel can be improved. A charismatic management team can establish the co-operation by involving employees into the common sense for taking responsibility.

Forms and importance of motivating employees through financial involvement

In being able to improve economic and social performance of an organization special attention has to be paid to factors that can strengthen the employees in taking the responsibility, being involved and motivated. The aim of employees' involvement can be derived from the hypothesis stating that „employees can only be motivated to contribute to the corporal work, if they realize their own direct financial interest.”

Human resource managers are not uniform in accepting the above statement and one has to keep in mind that harmonizing economic and social aims is not at all the easiest deal.

In solving the contradiction between the above mentioned aims the role of extended involvement of employees cannot be disregarded. The concept of „success in business is success with people” means that personnel, as special resource, is a strategic variable of the company's survival.

According to the survey conducted by the Association of Human Resource Managers (ANDCP) in France shows that financial involvement is a practical way of harmonizing the economic and social aims. It makes possible to raise the buying capacity of employees without changing the wage system.

Most common forms of employees' financial involvement are: a certain share from profits, direct financial motivation, corporal saving system, share buying options and share possession (*Table 1*).

The above mentioned survey pointed out that companies, in general, allocate 7% of their total wage cost for implementing financial involvement system. Human resource managers take this amount as being far below the optimal. In their opinion the rate of financial involvement (counted on the basis of the total wage cost) should be set as much as 10% in order to be able to use it effectively.

Table1.

Frequency of involvement forms in French companies (n=300)

Involvement form	Rate of companies (%)
Sharing profits	81.5
Direct financial motivation	61.5
Saving system	59.6
Share options	17.9
Share possession	16.5

Source: (1)

Despite French law force the companies with more than 50 employees to build a special share option reserve, only a little part (3.5%) of them implemented this kind of involvement in the practice.

Most common form of involvement in France, no doubt, is direct financial motivation with a frequency rate of 61.5% in the circle of the investigated 300 companies. This form of involvement, however, is less differentiated than the others or at least the differences cannot be clearly predicted. It is common because in many cases the whole motivating system is tailored to match the company's actual needs and policies.

In calculating motivation allowances the most widely used criteria are merely financial ones, however, evaluation of human factors has also its remarkable share. (In about 62% of the investigated companies the excessive usage of absence lists can be observed.)

Offering share buying options, as a form of financial involvement, has only marginal role. Companies using this method (in case of each employee categories) are hardly exceeding 3%

It is a common opinion of the human resource managers that in motivating the employees none of the above involvement forms (methods) can be taken as a fully decisive one. Most likely, their complex, simultaneous application (mainly direct financial motivation and sharepossessing) can have real impact on the attitude of the employees (*Table 2*).

Table 2.

Effect of different financial involvement forms on employees' attitude

Involvement form	Impact on employee (rank)
Sharing profits	3
Direct financial motivation	1
Saving system	4
Share possession	2

Ranks are in ascending order; 1 is the most effective.

Source: (1)

As it is shown in the table above, most attractive forms of financial involvement are direct financial motivation and share possession. But it does not mean that they are the

most widely used forms of strengthening the employees' engagement with the companies. While the financial motivation occurs in 60% of the investigated French companies, the share possession fails to exceed 16%.

Measuring human performance and the usage of information. The practical side

As a result of fast technical development of the 20th century the most up-to-date information technology became available for the companies. The technical and technological upswing was followed by a (re)turn to human resources. Basic task was to exploit this resource in order to improve performance. Therefore measuring human performance in the function of corporate aims turned out to be the most important problem.

It is a common statement that most important resource of a company is the human resource and also, that one can control only such things that one can measure. Despite the statement is widely accepted, exact measurement methods to estimate the effects of human factors are used only by a little part of the companies.

A team at Quality Progress magazine in the US made a survey on how frequent are the companies with human performance measuring techniques.

The survey pointed out that best part of the companies had parameters for controlling the business activity but not more than one third of them used some methods to measure the performance of the employees and even less companies had well defined set of performance levels. It is well known that loyalty and satisfaction level of employees have a direct effect on the satisfaction level of customers and hence on business success of the company, such measurements are used in not more than 20% of the companies.

Despite these measurement methods are far not abundant, there is still a need for properly designed measuring systems. This need leads toward more effective company policies and a more human conform motivation system.

There are a lot of companies where these measurements are taken as 'something-important-to-know' but it has no effect on business. Direct parameters of customer satisfaction level, product quality, business success are much more widely used in business analysis than data of human factor. ('Good' news is that the environmental, social and adaptability parameters are much scarcely used.)

Importance of human measurement is proved by the experiences of the most successful companies. Most of them have a defined, balanced set of strategic measurement methods of human performances. „Human measurement” contains clear performance indicators and the employees are requested to report on how much they could meet these requirements.

Financial analysis show that in general the companies having and using human measurement can achieve better revenues (in case of ROI and ROA it means 150 and 250%, respectively).

An other unexploited possibility is to investigate the connection between the employees and the customers. That means the conjunction of information about the attitude of employee groups with satisfaction parameters of customers. However this method offers a useful way of predicting customer behaviour (and all other derivable parameters) it is used only by 22% of leading companies.

Quality Progress team defined the circle of parameters that can be effectively used in predicting customer behaviour and investigated how many of them are really used by the companies. Most frequently measured parameters are customer-focus (offering high

quality products or services), performance management (setting realistic aims, acknowledgment of performances, feedback) and the standards of team work. Many companies measure the satisfaction level of employees, the effectiveness of direct in-line management and the quality of top management. About one third of the companies measure the creativity, loyalty and engagement of the employees as well as the organization's ability to learn and the acquaintance level of strategic aims as predictors of customer satisfaction. The pattern shows that there is quite a large gap between the possibilities and the common practice.

It is important to know what kind of measurement methods are used in performance evaluation. As the survey shows most common is the evaluation of individual performance, in other words the individual ranking which is used by more than 94% of the companies. Less frequent (40%) is the pair or group comparison. Organizations with outstanding financial achievements often use the individual audit of professional skills and surveys on dealing with „inner“ customers. This latter forms a crucial point of establishing organizational values.

It is also interesting to look into how the companies use the results of such evaluations. Many companies apply them as direct performance and effectiveness improving factors or as crisis indicators. Often they are used for numeric definition of different jobs or tracing the changes in the attitude of the employees. Most complex usage, however is the one, where the organization takes them as controlling and integrating factors of organizational strategy.

Evaluation system of the complex application group can be characterized by the followings:

- Human measurements are widely used in adjusting business activities
- Evaluation results are used in adjusting the motivation system, measurable aims are set and individual responsibility is required
- Results often used to predict customer satisfaction
- Beside individual evaluation, individual or group comparisons, auditing of professional skills and surveys on treating inner customers are also commonly used.

Summary

In order to defend most organizations we have to note that measuring human aspects in a changing environment is not an easy deal. Unpredictableness of skills, variability in time and also organizational barriers often limit the diffusion of such measuring techniques. It also has to be emphasized that most of the leaders (managers) followed an economic or technical career and they hardly have any knowledge in and affinity for predicting and measuring human behaviour and far not have any previous experiences in using such information. Therefore they are not really keen on allocating financial resources for this purpose.

Measuring human performance is definately not a high-tech issue but its role is getting ever more importance. A big step forward is when integrating the experiences of companies with human measuring methods into the every day operation of organizations without having the same.

Full and deep engagement and loyalty can be expected from such an employee who can clearly see his or her own skills and values and who knows precisely how his or her performance contributes to the overall organizational aims. Clear aim setting, clear

map of competency and performing reasonable work are the prerequisites but all of them have to be joined to a complex performance evaluation and motivation system in order to establish the basics of common interests.

References

- De Saint Giniez,V.; Hourguet, P.-G.:A vállalatok gazdasági és szociális teljesítményeinek összebékítése a pénzügyi részvétel eszközeivel. *Concilier economie et social.* = *Personal*, 1998. 390. sz. jún. p. 10-13. (cit.: Keszeg József, OMIKK – Humánerőforrás menedzsment, 1999/8. p. 27-32.
- Hermen, R. E.; Gioia, K. L. : Making work meaningful: secrets of the future-focused corporation. = *Futurist*, 32. k. 9. sz. 1998. p. 24-38.
- Knebel, H.: Wettbewerb in der Energiewirtschaft - Unternehmerische Herausforderungen. = *Personal*, 51. k. 1. sz. 1999. p. 38-41.
- Morgan, B. S.; Schiemann, W.A.: Measuring people and performance: closing the gaps.= *Quality Progress*, 32. k. 1. sz. 1999. p.47-53.

Baracs Gabriella

Debreceni Agrártudományi Egyetem, Mezőgazdasági Főiskolai Kar
Környezetvédelmi és Társadalomtudományi Tanszék, Hódmezővásárhely

A paraszti társadalom jellemző vonásai Hódmezővásárhelyen, 1944-1945-ben

The history of local communities generally reflects properly the changes which have occurred in the whole of society; however, differences can be observed in certain respects. In any given region the opportunities for development are closely linked. The market town, i.e. agricultural town type of existence affects the evolution of a certain settlement for a long period, and can be a drawback for the future. Hódmezővásárhely, one of the most characteristic settlements in the Alföld region, has a significant role in the development of that region, and at the same time it is also undergoing its own inner development process. One clue to enable us to understand this process is the study of local history. The author presents the sources for this and the possibilities for systematic research, analyses the data relating to numbers of peasants and the property owned by them, and shows the changes which occurred between 1944 and 1945.

BEVEZETÉS

"Az elmúlt három évtized folyamán a történészek érdeklődése az új- és legújabb kor, a 19-20. század történetének kutatása felé fordult" (Gunst, 1995).

"Jelentősen átalakult az egész magyar társadalomtörténet... Az új kutatások nyomán a 19-20. század fordulójának kisvárosi társadalmá éppúgy megvilágítást nyert, mint a *paraszti társadalom átforgalmazása* a 19. század második és a 20. század első felében" (Gunst, 1995).

"... az intézményrendszer változások nagyon sok esetben nemcsak azért problematikusak társadalomtörténeti nézőpontból, mert a politikátörténethez kötődnek és ezért nem vonatkoztathatók közvetlenül a társadalomtörténetre, hanem azért is, mert a társadalomtörténetben egy adott időpontban meghozott intézményrendszeri változás visszamenőleges vagy előre vonatkozó hatályú lehet. Ezért is szokás mondani, hogy a politikátörténeti változásokhoz évek elegendők, a gazdaságtörténeti változásokhoz évtizedekre van szükség, a társadalomtörténet változásokat azonban csak több generáció keresztlé lehet mérni" (Gyáni-Kövér, 1998).

A parasztság, mint társadalmi réteg, mindig jelentős szerepet játszott egy-egy ország, vagy régió történetében, gazdasági fejlődésében. Megítélésük nem mindig volt objektív (pl.: a paraszttörmeléknek a munkásmozgalom előfutáraként történő bemutatása, illetve a nagybirtokos arisztokrácia egysíkú negatív megítélése és nem utolsósorban a kulákság "problémaként" történő igazságtalan kezelése).

"Az 1930-as és az 1940-es évek fordulóján élénk hírlapi vita folyt arról, hogy helyénvaló-e paraszt kifejezéssel illetni a földművelőket. Két vélemény fogalmazódott meg és került szembe egymással a polémia során. Az egyik vélemény hangoztatói szerint helytelen a paraszt szó használata, mivel az a földművelők, a mezőgazdák számára helyzetük feudális örökségként való tudatosítását szuggereálja. Ami pedig - fejtegették egyesek - igazán nem kívánatos, hiszen ez az örökség részben vagy egészben már egyébként is a múlté, így a megnevezés kifejezetten anakronisztikus. De ennél is súlyosabban esik a latba, hogy a paraszt szó pejoratívan hangzik, mivel társadalmi lenézést, lekezelést fejez ki.

A másik oldal képviselőjében megszólalók viszont azon az alapon vették pártfogásukba a paraszt szó használatát, hogy azzal, úgymond, egyfajta tevékenység végzőit szokás meghatározni, s noha a terminus valóban rosszul hangzik, ám ezért nem a nyelv, hanem a vele megjelölt társadalmi helyzet a felelős. Ennek megfelelően nem a nyelvhasználatot, hanem a társadalmi intézményeket kell elsősorban megváltoztatni. Végül, fűzték hozzá, a szó nemcsak lebecsülést, de megbecsülést is sugall, hiszen egy időtlen, örök vagyis értékes emberi tevékenység kifejezésére szolgál ("az örök paraszt"). A parasztságról Erdei Ferenc fejtegette ki a mindmáig legátfogóbb elméletet. A paraszti társadalom rétegződésének többdimenziós modellje ma is felhasználható és tanulságos a fogalmi problémák tisztázása során" (Gyáni, 1998).

ANYAG ÉS MÓDSZER

Szemponatok a parasztság, mint réteg vizsgálatához

Szociológiai-szociográfiai megközelítés Kiss (1981) műve alapján

A szerző a hódmezővásárhelyi szegény ember és szegény asszony életén keresztül valójában az *egész dél-alföldi szegényparasztság* mindennapi életét, sorsát, műveltségének legjellemzőbb vonásait örökíti meg. Jellemzi a parasztság akkori gazdasági és *társadalmi* életét. A cikk szerzője az eredeti besorolást szem előtt tartva, a mezőgazdasággal összefüggő foglalkozásokat választotta ki.

Kiss (1985) könyvében a következőképpen csoportosított

NŐK

Nehezen élők

- A libapásztor
- A pulykapásztor
- A lúdtömő
- A tépő asszony
- Az özvegyasszony

Könnyen élők

- A kofa

FÉRFIAK

Nehezen élők

- A kiskanász
- A csordásgyerek
- A kocsisbéres
- Az ígáskocsis
- A malmoskocsis
- A kistanyás
- A tanyásbéres
- A felestanyás
- A kisfeles
- A fuvaros
- A kisárendás
- A napszamos
- A szőlőkapás
- A szőlőcsósz
- A nyomási csósz
- A kukoricacsósz
- A tehéncsordás
- A csürhész kanász

Könnyen élők

- A lócsiszár
- A lónyúzó
- A disznókupec
- A marhahajcsár
- A dinnyeecsósz

A parasztság rétegződésének módja a helytörténeti kutatások alapján

A fő szempont az ún. virilisták vizsgálata, a legnagyobb állami adófizetők ugyanis a virilisek voltak. "A virilizmus azt jelentette, hogy a legnagyobb évi egyenes adófizetőket listába foglalták az összeg nagysága szerint..." (Gyáni-Kövér, 1998.)

1890-es években, majd a századelő időszakában, a paraszti birtokállományon belül országosan zajló differenciálódás hatott úgy, hogy a közép és kisparaszti birtokállomány folyamatosan morzsolódott. Fokozódott a gazdagparaszt birtokok felhalmozódása. 1900-ban 90 és 108 közötti a 100 hold feletti birtokosok száma.

Felül helyezkedett el a parasztbirtokosok legmódosabb szűk kasztja, majd az újkeletű gazdagparaszt elit (300 holdig) és végül a középparasztság.

EREDMÉNY ÉS ÉRTÉKELÉS

A helyi adatok bemutatása, 1944-1945

Hódmezővásárhely birtokviszonyai

A város nagy területen fekszik, gazdag termőtalajú, úgynevezett "alföldi zsiros város". Határának nagysága 132 ezer katasztrális hold, lakossága kb. 61 ezer lelket számlál. Létalapja a mezőgazdaság, 1940-ben a lakosság 60%-a dolgozott mezőgazdaságban. Úri nagybirtok nem volt Vásárhelyen, annál több volt azonban a nagyobb parasztbirtok. A 132 ezer holdas vásárhelyi határ az egyéni-családi birtok közepén álló szétszórta tanyák végeláthatatlan mezője volt. Hatezer tanya volt a város határában, s a lakosság 40%-a, 24 ezer ember lakott tanyán. Ezen a helyzeten lényegesen az 1945-ös földreform sem változtatott. Néhány nagygazdabirtok került csak felosztásra, s ezeken újabb tanyákat építettek. 5000 katasztrális hold föld került kiosztásra a földigénylők között. 1656 család részesült juttatásban, vagy földkiegészítésben. A földigénylők 32%-át nem lehetett kielégíteni a földhiány miatt. A földosztás ugyanis Hódmezővásárhely területének csupán 4,1%-át érintette (Erdei, 1972).

Az 1930-as Magyar Statisztikai Közlemények adatai alapján, a város összes mezőgazdasági keresőinek száma 17 700 ebből az

*	5 holdnál nagyobb önálló gazda
	4 800
*	20 holdnál nagyobb 1 400
*	100 holdnál nagyobb birtokosok
száma	80

200 és 1000 holdas 21 gazda volt, s 1000 holdon felüli birtokkal mindössze 6 gazda rendelkezett. A nagygazdai birtok több tanyából áll, többeselédes majorhoz hasonló. Az 5 holdnál kisebb területek birtokosainak, bérlőinek és napszámosainak összlétszáma 3090 fő volt. Ez a részesekkel és családtagokkal együtt kerekén 10 ezer főt tett ki. Megállapíthatjuk tehát, hogy nagy volt a kisparasztság, illetőleg az agrárproletárok aránya. Ez később a földreform végrehajtásánál fontos szerepet játszott.

Az említett 10 ezer fő a következőképpen oszlott meg:

– önállók és segítő családtagok	2 906
– részes földművelő	365
– gazdasági cseléd	1 904
– gazdasági munkás, napszámos	4 965

(Magyar Statisztikai Közlemény, 1930)

A földtelen mezőgazdasági munkavállalók száma a harmincas években a lakosság 10%-át jelentette. Ezek egyrésze még a legrosszabb feltételek mellett sem jutott munkához. A

külterjesen művelt vásárhelyi mezőgazdaság a munkásságának és a szegényparasztság-
nak sem egész évi munkát, sem emberi megélhetést nem tudott biztosítani. A
mezőgazdasági bérek állandóan a létminimum alatt voltak, ugyanakkor 12-16 óra volt a
munkaidő. Állandó volt a munkanélküliség, s ez nem szűnt meg aratáskor-csépléskor
sem, ekkor is volt 7-800 munkanélküli.

A földreform végrehajtása

A földbirtokviszonyok és a földhasználat fentiekben összefoglalt sajátosságai
következtében az alföldi városokban 1944 végétől kibontakozott földosztó
mozgalmaknak, majd magának a földosztásnak egyik fő sajátossága az lett, hogy az
abban elsősorban érdekelt proletár és félproletár rétegek érdekeiket - az országos viszonyokhoz képest - nem annyira az úri nagybirtok rovására, mint inkább a gazdagparasztsággal szemben kisérelhették meg érvényesíteni (*Belényi 1987*).

Az 1945. évi földreform az alföldi városok - így Hódmezővásárhely társadalmában is történelmi jelentőségű változásokat hozott.

1. táblázat

Az 1945. évi földosztás során földhöz juttatottak (Csongrád megye)

Megnevezés (1)	A földjuttatásban részesültek száma(2)	A földhözjuttatásban részesültek közül (%) (3)					
		0-2 kat. hold	2-4	4-6	6-8	8-10	10-
Csongrád	660	35,5	32,5	22,1	7,1	2,5	0,3
Makó	1 938	63,0	22,4	10,3	2,2	0,9	0,2
Szentes	715	9,5	25,8	30,3	15,3	10,9	8,2
Hódmező- vásárhely	1 396	22,9	20,3	33,4	12,9	7,9	2,6
Szeged	6 889	34,7	17,7	16,2	8,1	10,4	12,9

Forrás (*Source*): *Belényi (1987)*

Table 1: The number of those who had got land in the course of land reform in 1945 (Csongrád county)

Specification(1), The number of new owners(2), The given landsize(3)

Az 1945-ös földosztás felszámolta a feudális eredetű nagybirtokrendszert, s ezzel megszüntette a paraszti polgárosodás legnagyobb akadályát is. Mintegy 370 ezer mezőgazdasági munkás és cseléd kapott földet, vagyis ennyivel növekedett a birtokos parasztok száma. Ezen túlmenően még 214 ezer törpebirtokos és 33 ezer kisbirtokos részesült földjuttatásban, vagyis került magasabb birtokkategóriába. (Még 24 ezer más foglalkozású is kapott földet.)

Az átlagos juttatás területe kismértékben meghaladta az 5 holdat. (A Dunántúlon 5,43, az Alföldön 5,24, északon 3,7 hold.) Megnövekedett az 5 holdon felüli kisgazdaságok száma és aránya, s némileg csökkent az 50 holdon felüli parasztbirtokoké.

A gazdasággal rendelkezők száma gazdaságnagyság-csoportok szerint 1949-ben:

0-5 holdas	746 542
5-10 holdas	385 655
10-20 holdas	203 026
50-100 holdas	5 361
100 holdasnál nagyobb	759
Összesen:	1 399 046

A gazdaságok többségét, valamivel több mint 50%-át az 5 holdon aluliak tették ki. Ezek nagy része külterjes, hagyományos gazdálkodás esetén piaci termelésre képtelen volt. Az 5-10 hold közötti kisgazdaságok (386 ezer) az összesnek negyedét képezték. A 10-20 hold közötti, áruterelésre némileg már képes gazdaságoké 200 ezer körüli, a 20-50 hold közöttieké 58 ezer, az 50 hold felettieké pedig mintegy 6 ezer volt. Az adatokból kivehető, hogy a kifejezetten áruterelésre alkalmas, 20 holdon felüli gazdaságok száma csak mintegy 70 ezerre tehető, amelyek az 1 millió 400 ezer gazdaság egész kicsiny részét alkották (*Tamasi, 1991*).

Hódmezővásárhelyen január 2-án tüntetést rendeztek a kormányprogram mellett, s a felszólalók annak a kívánságnak adtak hangot, hogy a parasztnak földet kell osztani. Az agrárproletárok gyűlése túlságosan enyhének találta a 200 holdas paraszti, valamint a 100 holdas úri és közületi birtoknagyságot.

Még a földreform rendelet megjelenése előtt érdekes kezdeményezés indult el a városban. Úgynevezett "szükségtermelő szövetkezetek" munkatervét dolgozta ki a helyi Földmunkás Szakszervezet. Célja, azokat a földterületeket, amelyeket tulajdonosai elhagytak vagy megmunkálni nem képesek, nem akarnak, köztulajdonba tenni és megmunkálni. Szabályzata szerint tagja lehetett akárki, aki a Földmunkás Szakszervezet tagja volt. A szövetkezés időtartama az 1945-ös gazdasági év. Közösségi munkával akarták a mezőgazdasági termelést megindítani és a nemzetgazdaságot talpra állítani. Munkabíró személyenként 3 katasztrális holdat akartak felosztani. Az ingatlan terheit a szövetkezet vállalja. "Minden áru azé, aki azt megtermelte." A területre eső terhet természetben kell fizetni. Ez az elgondolás elébevág az országos szövetkezetesítési programnak. Felismerik azt a veszélyt, mely később be is következik, hogy kevés szerszámmal, igavonó állatok és vetőmag nélkül, egyedül nem minden család képes megművelni a kapott földet, ill. azt is, hogy csak úgy lehet a jövő évi termést biztosítani, ha azonnal elkezdik az elhagyott földek művelését. A kisajátítást nem korlátozta volna semmilyen törvény, mindent "a józan belátásra" bízott a tervezet. Az elképzelés nem valósult meg ilyen formában. Közben a közellátási miniszter rendelete alapján, a földreformtól függetlenül oszt ki a város telket. (Ez az ún. kiskerti előjegyzés.) Olyan ember is hozzájuthat, akinek van földje, a 200-400 holdasok is, természetesen a nincstelenek is. (Ezek a területek valószínűleg a város tulajdonában vannak.)

A politikai és gazdasági helyzet alakulása nyilvánvalóvá tette, hogy a földreformot 1945 koratavaszán végre kell hajtani.

A Vásárhelyi Földigénylő Bizottság nagyon nehéz feladat elé nézett. Egész Csongrád megyében nagy problémát jelentett, hogy kevés volt a nagybirtok és sok az igénylő. Hódmezővásárhelyen 3100 kérelmező volt és a föld mindössze 5-600 embernek volt elegendő.

"Karácsonyi Ferenc véleménye az volt, hogy a földreformot gyorsan kell végrehajtani, s ebbe a Nemzeti Bizottság jobban kapcsolódjon bele. Minden társadalmi osztály érezze, hogy a földreform áldásaiból neki is jut. Ne csak a földtelen parasztko,

hanem a törpebirtokosok és a nagycesaládu kisbirtokosok is kapjanaki földet." (Csm.L.t. Hmvhely a Nemzeti Bizottság jegyzőkönyve az 1945. március 21-i ülésről (Baracs, 1977). Pusztaszeren az első cövek leverésének ünnepségén Hódmezővásárhely is képviseltette magát.

A földigénylő bizottság április 1-én alakult, tagjai: 1 bíró, 1 mérnök, 2 gazdasági szakértő és 5 párt képviselő. A bizottság megalakulása reggelén 8 órakor megkezdte munkáját. Az első napon öt birtokot osztottak fel. A Közgazdasági Bank nagyszigeti, Weisz Lőrinc kopáncsi, Nagy Pál mártélyi, a Kokron testvérek feketehalmi, valamint a város téglási birtokán leütötték a mesgyekarókat, megtörtént az új tulajdonosok birtokbahelyezése.

Az első 10 hold földet egy hétgyermekes család kapta. A továbbiakban is általában szem előtt tartották a többgyermekes családok érdekeit, mivel kevés volt a kiosztható föld és itt jobban kellett differenciálni, mint például a Dunántúlon. Súlyos problémát okozott az igaerő hiánya.

Az igényeket április 8-ig kellett beadni. Április első hetében 1717 ember jelentett be igényt földre. A határban kb. 10-15 ezer kat. hold került kiosztásra. A helyi viszonyokat szem előtt tartva, 5 hold földet kaphatott a családfő és 2 holdat minden gyermek után. Itt maximálták az igényelhető területet, ez nem haladhatta meg a 15 holdat. Négy család igényelt földet a Dunántúlon.

KÖVETKEZTETÉSEK

A hatalmas és történelmi munka elindítása az új idők követelményeinek megfelelően gyorsan történt. Torlódás, fennakadás kezdetben nem volt, de a hibák hamarosan jelentkeztek. Ezek az alábbiak voltak:

- nem vették igénybe a jogosultak a kapott földet,
- az elhagyott földeket birtokba vették anélkül, hogy kétségtelenül megállapították volna azt, miszerint a föld gazdasági megművelése nem volt biztosítva arra a gazdasági évre,
- nagyon kevesen jelentkeztek a Dunántúlra, hogy ott igényeljenek földet,
- többen nem kértek földet, akik jogosultak lettek volna. Ennek kettős oka volt, egyrészt nem volt megfelelő igás állatuk, másrészt csak a vásárhelyi határban akartak maradni, s elriasztotta őket az elköltözés.

Így is kevés volt a kiosztható föld, ezért kellett a törvény által előírt juttatandó földterület nagyságát csökkenteni 5-7 holdra. Április utolsó hetéig 2855 egyén jelentette be igényét a földre. Ez a város lakosságához képest kevés. A földigénylők 32%-a nem kapott földet. Új problémát jelentett, hogy az igénylők leginkább csupasz földet kaptak és számításuk szerint 10-15 holdon egy hold belsőséggel tanyát szerettek volna építeni. Ehhez több anyagi támogatásra és elsősorban több földre lett volna szükségük. Az áttelepítést nagyon szorgalmazta a Földigénylő Bizottság, kevés eredménnyel. Az a tény, hogy az agrárforradalom, a földosztás hatalmas mérete és az agrárincstelenek, valamint a félproletárok tömeges földhöz juttatása minden eddigit felülmúlt, nem jelenthette egyszersmind a teljes megoldást, sem termelési, sem szociális szempontból. Ezeket a rétegeket jelenük, sorsuk közvetlenebb jobbrafordulása izgatta. A földnélkülieknek munka- és kenyérkereseti alkalom kellett. Megcsappantak a korábbi munkalehetőségek is. Nem mehettek el summásnak, mint régebben (Herczeg, 1985).

A földdel rendelkező juttatottak, különösen az újjgazdák még hónapokon, éveken át a bizonytalanságtól, a kimozdítás veszélyétől rettegettek. Ha pedig ez nem hátráltatta őket tartósan, akkor is nehézségeket okozott termelő tevékenységükben az élő és holt felszerelés, valamint a tőke hiánya.

Hódmezővásárhelyen az 1944-es őszi hadműveletek során elveszett a lóállomány 60%-a, a szarvasmarha-állomány 40%-a, és a gépi erő 50%-a. Ennek ellenére 1945. június közepéig a földek 80-85%-a bemunkálásra került. Ez azt bizonyítja, hogy az újonnan földhöz jutottak érezték, mennyire szükségük volt a társadalomnak munkájukra.

A parasztság előtt ettől az időtől kezdve a következő lehetőségek álltak a jövőre vonatkozóan: belépni a megalakuló termelőségvetkezeti csoportokba, vállalni az egyéni gazda vagy a "kulák" sorsot, munkássá válni és bejárni a városba, majd később beköltözni, esetleg elköltözni az ország más területére.

Nem nehéz belátni, hogy a megelőző korszakra jellemző, mind a szociográfiai oldalról történő - a szegényparasztságot a megélhetési forrás szerint felosztó (Kiss, 1981) -, mind a vagyonos rétegeket a földbirtok nagysága alapján elkülönítő besorolás megszűnt. Létrejött egy új felosztás, mely súlyosan meg is osztotta a parasztságot a régi és az új földtulajdonosok csoportjára. A kisajátításokkal az úri birtokos réteg, mely addig is kis létszámú volt, eltűnt. A politikai viszonyok változása miatt hamarosan szembekerült egymással 2 nagy csoport, a közösen gazdálkodó és az egyénileg gazdálkodó parasztek. Ez megváltoztatta a eddigi életmódjukat is, de ez már a következő évek jellemzője volt.

Irodalom

- Baracs G. (1977). Hódmezővásárhely felszabadulása és az új élet megindulása 1944. október 8-tól 1945. novemberéig. Bölcsészdoktori értekezés JATE, Szeged, 78-89.
- Belényi Gy. (1987). Az alföldi agrárvárosok mezőgazdasági népességének szerkezeti változásai az 1940-es években. Agrártörténeti Szemle, 115-139.
- Erdei F. (1972). Város és vidék. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 181-238 .
- Gunst P. (1995). A magyar történetírás története. Csokonai Kiadó Kft., Debrecen, 203-206.
- Gyáni G., Kövér Gy. (1998). Magyarország társadalomtörténete. Osiris Kiadó
- Herczeg M. (1985). Hódmezővásárhely a felszabadulástól a földosztásig. Tanulmányok Csongrád megye történetéből IX. Csongrád Megyei Levéltár, 43.
- Kiss L. (1981). A szegény emberek élete I., II., Gondolat Kiadó, Budapest, 35-345. 9-350.
- Tamasi M. (1991). Paraszti polgárosodás 1945 után. Valóság, 83-94.

Megújulási esély a Surján-Zselic patakok menti kistérség településein

It can be said of the sub-region surrounding the Surján-Zselic stream that, with their present characteristics and resources, they do have a chance of revival and development. There exists the opportunity for employment, study and education, and for involvement in the circulatory system of life in the region and in the county. The foundation of development is the transformation of this sub-region into a resort area, for which the necessary natural environment, basic supply systems and sufficient available housing, together with the will of the local inhabitants to live well, already exist.

Somogy Magyarország egyik legnagyobb területű és legkisebb népsűrűségű megyéje, amely a Dél-Dunántúlon a Balaton és az országhatár között terül el. Somogy természeti – gazdaságföldrajzi adottságai az agrárgazdaság és a nemzetközi idegenforgalom fogadására jók.

A **megye** lakónépessége 338 ezer fő. A megye 12 városában él a lakosság közel fele, a másik fele 228 községben, melynek 42%-a 500 fő alatti kistelepülés. A viszonylag elaprózott település-hálózat miatt a népsűrűség a legalacsonyabb, 54 fő/km². A népesség közel egyötöde 14 év alatti, 20%-a 60 év feletti. Az országra jellemző kedvezőtlen népesedési tendenciák megyénket is sújtják. A gazdaságilag aktív népesség száma folyamatosan csökken.

Kaposvár megyeszékhely Dél-Dunántúl egyik gazdasági, igazgatási, közlekedési és ellátási centrumtelepülése. A körzete agglomerálódó térségfejlődés jegyeit mutatja. A Kapos folyó völgyében Kaposfőtől Dombóvárig egyre szorosabb szálak kötik egymáshoz a településeket. E központ és fejlett térség peremén helyezkedik el a Zselici Domság, részben természetvédelem alá vont tájegysége.

A **kistérség** a zselici domság része, melynek 11 települése a megyeszékhelyhez viszonyítva a következőképpen helyezkednek el:

Kaposhomok Kaposvártól keleti irányban, Bószénfa, Gálosfa, Hajmás, Kaposgyarmat, Cserénfa, Szentbalázs, Sántos Kaposvártól dél-délkeleti irányban a zselici dombok között található. Simonfa, Zselicszentpál, Zselickislak a megyeszékhelytől déli irányban, a Zselic-patakok mentén található. A **közlekedésben** kedvezőtlen, hogy vasúton egyik település sem közelíthető meg, viszont mindegyik szilárd úton elérhető a megyeszékhelytől és egymástól. Az autóbusszjáratok száma minden településen megfelelő.

A terület gazdasága, **természetföldrajzi adottságaiból** és **Kaposvár** közelségéből eredően mezőgazdasági jellegű.

A **mezőgazdasági termelés** döntően **kisgazdasági formában** történik. Sem mezőgazdasági jellegű állami gazdaság, sem szövetkezet nem működik a községekben. Az erdőgazdálkodásban meghatározó a Somogy Megyei Erdő- és Fafeldolgozó Részvénytársaság tevékenysége.

A **mezőgazdasági termelésben** jelentős helyet foglal el a **zöldség- és gyümölcs**, valamint a **szőlőtermesztés**. Jellemző e termékek **Kaposvár piacain** történő értékesítése.

Az **állattenyésztésben** főként a családi szükségletek kielégítéséért tartanak sertést és baromfit. **Értékesítési gondok** miatt alacsony szintre került a korábban fontos szarvasmarhatartás és tejtermelés.

A város közelsége miatt említésre méltó **ipar** a területen nincs és nem is volt. A rendszerváltást követően megnőtt ugyan a községek iparosainak, vállalkozóinak száma, ám a termelési érték nagyságát, jövedelmezőségét, valamint a foglalkoztatottak számát tekintve mindössze néhány a nagyobb volumenű, hosszabb távon is életképes vállalkozás.

Kedvezően változott a körzet **infrastrukturális ellátottsága**. Valamennyi községben biztosított a vezetékes vízellátás és a közvetlen telefonhívás rendszere. Három településen (Cserénfa, Sántos, Szentbalázs) távvezetékes formában, egy községben (Kaposgyarmat) helyi tartály üzemeltetésével működik a lakosságot ellátó gázszolgáltatás.

A vonzó **természeti környezet** hatására lassú fejlődés kezdődött az **idegenforgalom** területén. (Bószénfa-szálló, Gálosfa-kastélyszálló és sportcentrum, Szentbalázs-panzió, falusi túrizmus, Cserénfa-vendéghogadó és motocross-pálya).

Az elmúlt öt évben az egyes községek lakóinak száma igen kis mértékben változott. **A települések népessége és korösszetétele az alábbi képet mutatja:**

	Össz. népesség	0-18 év között	19-60 év között	60 év feletti
Kaposhomok	364	91	208	65
Sántos	624	134	367	123
Szentbalázs	348	76	198	74
Cserénfa	271	57	156	58
Kaposgyarmat	147	47	77	23
Hajmás	258	88	127	43
Gálosfa	332	62	187	83
Bószénfa	605	153	362	90
Simonfa	414	99	233	82
Zselicszentpál	412	105	242	65
Zselickislak	333	79	188	66
	4108	991	2345	772

Forrás: Szentbalázs Körjegyzőség adataira, 1998

A térség községei közül két településen - Szentbalázs, Simonfa- működik közigazgatási centrum, egy településen - Sántos - polgármesterhi hivatal.

Az I. és II. világháború mindegyik településen fájdalmas nyomokat hagyott. A háború utáni **kitelepítési politika, a centralizált gazdaság** és ellátás szervezése leépítette a falvak öngazgató képességét, népességük nagy része elvándorolt, elköltözött, ment a **munkalehetőség** után. A közigazgatási átszervezések e politikai és gazdasági állapotokat követve konzerválták az elmaradottságot, elvonva a még meglévő kicsiny szellemi kulturális bázist. Ebben az állapotában érte ezt a kistérséget is az 1990-es politikai- és gazdasági rendszerváltás. Ennek körülményei között éled újra a falu, valamint igénye a saját sorsának alakítására.

A népesség korösszetétele sajnos évről-évre romlik. Az időskorúak és a háztartásbeliek aránya lett a meghatározó - a lakónépesség 30%-át teszik ki. A nyugdíjas - 60 év feletti - aránya 19%.

A képzettséget, foglalkoztatást illetően megállapíthatjuk, hogy a nyolc általánost el nem végzettek aránya a megyei átlag körül alakul. Kedvező, hogy szinte minden településen 50% feletti a szakmunkásképzőt végzettek és az érettségizettek aránya.

A munkaképes népesség aránya településenként 20-30%-os és hasonló mértékben differenciálódik a munkanélküliek aránya is. A helyzetet súlyosbítja az egyre általánosabbá váló elszegényedés, az előregedés és a romló szociális helyzet.

1990-ben a térség valamennyi települése képviselőtestületet és polgármestert választott. A korábbiaktól eltérően jöttek létre az igazgatás bázisai: a **Polgármesteri Hivatalok és a Körjegyzőségek**. E hivatalok az elvárásoknak összességében megfelelnek, az alapvető állampolgári igényeket kielégítik. A település-üzemeltetésben, a lehetőségeik szerinti fejlesztésben helytállnak, ugyanakkor a települési gazdaságfejlesztésben erőtlének.

A kistérség gyenge pontjai: a falvak alacsony lakónépessége, a közel sem teljes infrastruktúra, a zsáktelepülések, az értelmiség alacsony száma, a vállalkozások kis száma, szemléletbeli hiányosságok.

A kistérség erős pontjai: az összefogás kialakítására irányuló cselekvés, a tájegység adottságai (a táj szépsége, vad- és növényállománya), a mezőgazdasági tevékenységben kialakult szakmai tapasztalatok, az erdőművelésben szerzett gyakorlat, az átképzésre alkalmas munkaerő és az idegenforgalomban kialakult vállalkozási tapasztalatok.

Mind a 11 település vezetői kiemelten foglalkoznak az **idegenforgalommal, a falusi turizmussal**, mint a legjelentősebb fejlődést gerjesztő erővel.

A falusi turizmusba vetett „hitüket” a következőkre alapozzák:

1. A kistérség különleges vonzereje a gyönyörű, ép természeti környezetén kívül a Kaposvárhoz való közelség. A kiköltözők többsége a megyeszékhelyről származik. A közelség lehetővé teszi nemcsak a hétfégi, hanem a napi munka utáni aktív pihenést is. **Tudatos fejlesztéssel az üdülés a településeknek új funkciót adhat.**
2. Túlterhelt üdülőövezeteink mellett egyre több hazai és külföldi keresi a nyugalom, pihenés lehetőségét. Ezt az igényt a vizsgált térség települései ki tudják elégíteni., nemcsak nyáron, hanem télen is. Keresett üdülőhelyek lehetnek. Vonzerőt biztosíthatnak Somogy megye kiránduló helyei, kulturális emlékei. **A falusi vendéglátás rendszerének kiépítése a kistérség települései mellett, az egész Zselicség és „Somogyország” idegenforgalmát is növelhetné.** Nem mellékesen javítaná az itt élők életszínvonalát.
3. A falvak vezetői **jól látják az összefogás szükségességét**, hiszen a **falusi porták akkor vonzóak igazán a turisták számára, ha a település és a környező térség egésze felkészül az idegenforgalomra** és a táj nyújtotta adottságokat, egymásra fűzhető programokat **egységes termékként reklámozzák** a piacon.

A falusi tér **üdülési funkciója** az ország egyre több részén kezd jellemzővé válni. A kiemelt üdülőövezetek mentén (Balaton, Dunakanyar, Velencei tó, stb.) - 15 - 20 kilométeres körzetben - már több települést átalakított és terjed távolabbi vidékeken is. **A hétfégi idegenforgalom, a nyári és téli üdülésben egyre nagyobb szerepet játszik.** Az üdülési kedv növekedése mellett az elszegényedés is szerepet játszik a falusi turizmus terjedésében. Ha lassan is, de egyre többen kezdik második otthonként felújítani a lerobbant falusi házakat, s egyre többen kezdenek új építkezésbe a háttér-településeken.

A Surján-Zselic patak menti kistérség településeire is ezek a jellemzők.

Mit kell tenni a felemelkedés, **a megújulás gyorsítása, az esélyek növelése érdekében?**

A közeljövő legfontosabb feladatai a **vállalkozások élénkítése, új munkahelyek** létrehozása - elsősorban a falusi turizmus révén. A kistérségben jelentős természeti értéket képvisel a Surján-Zselic patak, az erdőség, és az itt lévő növény- és állatvilág. Érdemes megtekinteni a falvak templomait, népi építészeti emlékeit, részt venni a települések búcsúin, hagyományokat ápoló rendezvényein. A természeti környezetet figyelembe véve a csendes pihenést kedvelők, itt megtalálhatják nyugalmaikat, ki tudják elégíteni pihenési igényeiket.

A kistérség rendelkezik **kihasználatlan erőforrásokkal**, adottságokkal. Gondolunk itt **az erdőre, idegenforgalmi adottságokra** és a **helyi hagyományokra**. **A lakások** alkalmasak, vagy alkalmassá tehetők a falusi vendéglátásra. Arra van szükség, hogy minél több **vállalkozási ötlet**, konkrét elképzelés legyen, mert az a tapasztalat, hogy a vállalkozásokhoz szükséges pénzügyi források, a hitelek önmagukban nem elegendők ahhoz, hogy egy-egy falu, egy-egy térség gazdasága lendületbe jöjjön.

Irodalom

1. Surján- és Zselic patak kistérség gazdaságfejlesztési program. Kaposvár SMMK.1998.
2. Horváth József: Kaposgyarmat idegenforgalmi lehetőségei. Kistelepülések és a falusi turizmus c. Konferencia, Kaposgyarmat, 1997. szept.18. 23-24.p.
3. Somogy megye kézikönyve. (Magyarország megyei kézikönyvei 14.) 1998. CEBA Kiadó.

A falusi turizmus, mint a vidékfejlesztés egyik lehetséges eszköze Mike község esetében

1. Bevezetés - a vidékfejlesztési programok jelentősége

Közismert az a tény, hogy megváltozott a vidékfejlesztéssel kapcsolatos támogatásokhoz - egyáltalában az Európai Unió pénzekhez - jutás filozófiája. Már nem adott célokra írnak ki pályázatokat, hanem a különféle pályázattá fogalmazott regionális - térségi kezdeményezések közül választják ki a támogatásra érdemeset. A vidékfejlesztést az Európai Unió olyan fontos területnek tekinti, hogy a különböző, változatos támogatási formák mellett külön közösségi kezdeményezést indított céljai megvalósítására. Ez az ún. LEADER-program, amely alulról fölfelé (bottom up) építkezve működik.¹ A program eszköztára (céljai, felépítése, működési elve, a megvalósítás lépcsőfokai, a finanszírozás és az ellenőrzés technikája) hasznosítható tapasztalatokkal szolgálhat mind a vidékfejlesztési programok kialakításában, mind az ezzel kapcsolatos struktúrák kialakításában és működtetésében. *Modellértékűvé leginkább az teszi, hogy tág teret enged a helyi - regionális kezdeményezéseknek, vagyis az állam csupán a kereteket alakítsa ki, a megoldást a helyi kompetenciára kell bízni. Az így kialakított stratégiák, elképzelések, projektek az állami - önkormányzati szervezetek és az együttműködő helyi érdekeltek - magánszemélyek, civil szerveződések, helyi kollektívák, vállalkozók, vállalkozók csoportjai - közösségi alkotásaként jönnek létre.*

2. Mike község fejlesztési programja

Ilyen típusú munka eredményeként született meg a „**Mike község fejlesztési célkitűzései a gazdasági és szociális tényezők összekapcsolásával,**” című megvalósíthatósági tanulmány a *Zselica Kistérségi és Területfejlesztési Szövetség* koordinálásában, melyhez a *szerzők a település adottságainak feltárásával és a falusi turizmus lehetőségeinek felvázolásával* járultak hozzá.

Mike község fejlesztési programjának célja olyan megvalósíthatósági tanulmány kidolgozása,

- amely a gazdasági, foglalkoztatási és szociális rendszer kialakítását segíti,
- amely a település és térsége természeti, gazdasági és humán adottságaira épül és
- amely figyelembe veszi a természeti és épített környezet védelmét.

A fejlesztés kiemelt területei

- a hagyományos mezőgazdasági termelésre épülő termékfeldolgozó létesítése (burgonya - burgonyafeldolgozó üzem),
- a falusi turizmus alapfeltételeinek megteremtése és fejlesztése,
- és mindezek által a helyi foglalkoztatási lehetőségek biztosítása, a falu népesség meg- és eltartóképességének növelése.

A dolgozat témája a falusi turizmus feltételeinek megteremtése és fejlesztése Mikében.

3. Mike földrajzi elhelyezkedése

Mike község Somogy megyében található, a település közvetlen környezetét a Zselic képezi, melynek a település maga is szerves része. A zselici táj és a benne „élő” települések fejlődése kölcsönösen hatnak egymásra. Ebben a kölcsönhatásban a Zselic megőrizte természetes arculatát és ez most a megváltozott követelményeknek jobban

megfelelő feltételeket biztosít településeinek fejlődéséhez. A tájat még nem tette tönkre az ipari-fogyasztói társadalom természeti környezetet sok tekintetben romboló hatása. Igaz, ennek ára is van, nevezetesen, hogy ugyanezen ipari-fogyasztói társadalom értékrendjét figyelembe véve a Zselic elmaradott térségnek számít. Ugyanakkor a Zselic kedvezőbb adottságokkal rendelkezik egy környezetbarát fejlesztés kibontakoztatásához. Egyedisége, a természeti környezet háborítatlansága, gazdag múltja és gazdag múltú aprófalvai miatt is modellértékű lehet a fejlesztésre - Mike példáján is.

4. A helyi adottságokra épülő falusi turizmus kialakítása és fejlesztési lehetőségeinek feltárása Mikében

4.1. A falusi turizmus jelentősége

Figyelembe véve mind a nemzetközi, mind a hazai tendenciákat a szabadidő eltöltésének módjai megváltoztak és folyamatosan változnak. Az uniós prognózisok szerint a XXI. század a zöld turizmus százada lesz.² Ebben a falusi turizmus egyre jelentősebb szereppel bír, ha a falusi turizmuson azt a jelenséget értjük, amikor a város lakó szabadidejének egy részét pihenési céllal falusi térségben tölti.³ A falusi turizmus a vidéki családok, ezen belül is a mezőgazdaságban dolgozók jövedelemkiegészítő tevékenységét is jelenti. A turizmus nemzetközi trendjei azt mutatják, hogy az aktív szabadidő eltöltés iránti kereslet folyamatosan növekszik és a vidéki térségek felé irányul.⁴

Ennek megfelelően felértékelődnek azok a természeti és épített környezethez kapcsolódó kínálati elemek, amelyek a mindennapostól eltérő mozgás és szellemi tevékenység révén biztosítják a regenerálódást. Azok a települések, amelyek csak most alakítják ki turizmus-fejlesztési elgondolásaikat, nem kerülnek igazán hátrányos helyzetbe, mert egyfelől ezek az elgondolások már az új keresleti tendenciák figyelembe vételével kerül(het)nek megvalósításra, másfelől a regionalitás szempontjainak is megfelel(het)nek. *Igy válik lehetségessé, hogy Mike és környéke eddig kihasználatlan értékeit a turizmusba bekapcsolja és a falusi turizmuson keresztül szolgáltatások sokszínű kínálatát hozza létre ezáltal növelve a falu ökotertét, gazdasági potenciálját és népességmegtartó erejét.*

4.2. Mike helyzetének természeti, gazdasági és szociális tényezői

4.2.1. A település természeti-földrajzi adottságai

Mike község Somogy megye déli részén, a zselici tájegység északnyugati szélén, Kadarkút és Lábod között helyezkedik el. A legközelebbi várostól (Nagyatád) 18 km-re, Kaposvártól, a megyeszékhelytől 35 km-re fekszik. Vasúti közlekedés nincs, a legközelebbi vasútállomás Kutason található. A tömegközlekedést buszjáratok biztosítják.⁵

A települést erdők és halastavak övezik. Erdei vadban gazdagok, a hazai és külföldi vadászok kedvelt vadászterületei. A nyolc tóból álló halastórendszer természetvédelmi területe a mellette lévő pihenőházzal ideális kikapcsolódási hely. A falu természeti környezete kedvező a zöld turizmus számára. Mike címere pedig jól mutatja a falu hagyományos mezőgazdasági jellegét, benne a két legfontosabb növény - a burgonya és a dohány - jelenik meg motívumként.⁶

4.2.2. A település népességi mutatói, a lakosság megoszlása

A település lakosságának összetétele

A falu lélekszáma:	722 fő,
ebből cigánylakosság	130 fő
németajkú	65 fő

Életkor és nemek szerinti megoszlás:

Életkor	Férfi	Nő	Összesen
2 év alatt	14	21	35
3-5 év között	12	14	26
6-13 év között	34	41	75
14-55 év között	247	199	446
56-59 év között	10	16	26
60 év felett	41	73	114
Összesen	358	364	722

A lakosság iskolai végzettség szerinti megoszlása:

8 osztályt végzett:	553 fő
ebből tovább tanult:	184 fő
szakmunkásképzőben:	135 fő
középiskolában	37 fő
egyetemet, főiskolát végzett:	12 fő
8 osztályt nem fejezte be:	23 fő
írástudatlan:	8 fő

A munkanélküliségi ráta 18 % körül mozog.

A táblázatban foglalt adatok forrása: Mikei Polgármesteri Hivatal adatai, 1998.

4.3. Mike lehetőségei a falusi turizmusban

Mike adottságait tekintve turisztikai potenciálja messze meghaladja a jelenlegi hasznosítás szintjét. Turisztikai tekintetben gyakorlatilag „fehér folt” a Zselic idegenforgalmi térképén.

A falusi turizmus, mint települési integrációs forma alapvető változást hozhat létre Mike társadalmi, gazdasági életében, a települési gondolkodásban, az önmegvalósítási folyamatok megindításában, a lokálpatriotizmus megerősítésében, a lakossági összefogásban, gazdasági érdekszövetség kialakításában.

A falusi turizmus Mike és környéke önfenntartó rendszerének része, sőt alappillére lehet, amely erőteljes hatással van a gazdasági, környezeti, kulturális, szociális helyzetre is.

Mike fejlődése szempontjából fontos tehát az értékek, a hagyományok és a gazdasági érdekek kapcsolódási pontjait megtalálni, feltárni, termékké formálni, „piacosítani”.

4.3.1. A terméké formálható lehetőségek:

Mike és környéke különösen alkalmas a hagyományokra épülő falusi turizmus programszolgáltatásokra, amelybe beletartoznak:

- a házias ellátás - ezen belül itt, mint **helyi gasztronómiai különlegesség a burgonyából készült ételek széles választéka**
- a házi borkészítés és gyümölcseltevés,
- a látványos kismesterségek, csuhéj-, szalma- és kosárfonás,
- a társadalmi és vallási ünnepek, szertartások (falunap, búcsú),
- a magán szálláshelyek kínálata.

4.3.1.1. A természeti értékek turisztikai kínálata Mikében

- **Vadászturizmusra** ideális hely, vadban gazdag erdők veszik körbe, a kastély és a parkerdei pihenőház áll az idelátogatók rendelkezésére,
- **Horgászturizmus:** a nyolc halastó, mely törendszert alkot, kiemelkedő turisztikai kínálatot jelent. A Rácz-tanya, felújított vízimalmával, a szép panzióval és az ízes halételekkel igazi turisztikai vonzerőt képvisel.

- **Lovas turizmus:** egyre népszerűbb turisztikai műfaj. A Pitz-tanya a kezdeti lépéseket jelenti e műfaj környékbeli meghonosításában,
- **Természetjáró turizmus:** a gyönyörű, érintetlen táj jelenthetnek vonzerőt,
- **Gasztronómiai turizmus:** a hagyományosan burgonyatermelő falu, a belőle készíthető ételkülönlegességeivel biztos sikerre számíthat. Bizonyára sok olyan recept található az idősebb háziasszonyoknál, amely akár a Krumplis Fáni márkázott terméknevet viselhetné.
- **Látogató turizmus:** a családi-, baráti-, rokoni szálakhoz kötődő falusi vendéglátás a kapcsolattartás fontos kellékei. Emellett jelentős szerepet kaphat a falu sváb hagyományaira építő német testvér-falu kapcsolat.

4.3.1.2. Építészeti értékek és kulturális turizmus

A falu építészeti és tárgyi emlékei a kulturális turizmus vonzerejét jelentik.

- értékesek a századforduló táján épült sváb-házak,
- A Sommsich birtokoscsalád kastélyt, Mauzóleumot, parkot építtetett Mikében,
- a templom, a magtárak, a felújított malom további látványosságot jelentenek.
- Az ingstetteni testvérkapcsolat révén több falusi házat németek vásároltak meg és újjítottak fel, őrizve a faluképet.

4.3.1.3. A kiemelt események - falunap, búcsú - köre bővíthető, programjuk színesíthető. A faluközösséget összetartó szerepükön túl, turisztikai vonzerőt is jelenthetnek.

5. Összefoglalás

Mike társadalmi, gazdasági fejlődésében a falusi turizmus jelentős szerepet játszhat, hiszen egyfelől a turisztikai kereslet a fogadóhelyre irányuló áramlásokat hoz: újabb vendégek, újabb szolgáltatók, vállalkozók, befektetők számára is vonzerőt jelentenek. Ezen áramlások igényei formálják a település arculatát, az ottlakók magatartását, szemléletét. Mindezek további munkahelyet, jövedelmet biztosítanak. A szervezett falusi turizmus, mint települési integrációs forma alapvető változást hozhat a település szervezeti, közösségi életében is, a civil összefogásban, az egyéni és közös érdekek érvényesítésében. Másfelől a mezőgazdasági tevékenységet is felértékeli, melynek alapján végső fokon ez a típusú szolgáltatás létrejön.

Irodalom

- Harzal Lajos (1999) *Gazdálkodás*, 2.sz. 28.p.
- Csáky Csaba (1996) In: *Kistelepülések és a falusi turizmus*. Konferencia, Kaposgyarmat. 1997. szept.18. PATE ÁTK Kaposvár. 5.p.
- Berényi István (1996) *ua.* 3.p.
- Lengyel Márton (1994) *A turizmus általános elmélete*. KIT.Bp. 53.p.
- Somogy megye kézikönyve. SZÜV-CEBA, 1998. 697.p.
- Somogy megye kézikönyve. SZÜV-CEBA, 1998. 698.p.
- Mike község fejlesztési célkitűzései... Kézirat. „ZSELICA SZÖVETSÉG”, Kaposvár,1998.

Berkics Erika

Janus Pannonius Tudományegyetem

A spanyolországi kisebbségi nyelvek az oktatásban

The study analyses the situation of ethnic languages in the field of education in Spain. According to the Constitution the official language of Spain is the castellano though, it is allowed to use the ethnic languages (euskera, galego, catalan) on the autonomous territories. The author analyses the present situation of these languages on the autonomous territories. E.g. as for the euskera language it is relatively widespread in the elementary and secondary education, but at the University only 12 p.c. of the students take part in the bilingual instruction. The language policies in Cataluña are more radical than any other part of Spain. The author's conclusion is that the rights to use the ethnic languages are more or less the same in the three cases but one can observe three different strategies in the practice.

Az alkotmányos alapok

A nyelvi emberi jogokat több szinten megfogalmazták, és hivatalos dokumentumok rögzítik azokat: a nyelvi jogok egyetemes érvényű megfogalmazását tartalmazzák az 1987-es Recifei Nyilatkozat, a FIPLV 1991-es pécsi szimpóziumán elfogadott dokumentum, az 1996-os barcelonai nyilatkozat. Az egyes államok szintjén az alkotmány és törvények szabályozzák a nyelvhasználattal kapcsolatos jogokat és kötelelességeket.

Az 1978-as Spanyol Alkotmány Bevezető fejezetének 3. cikkelye szerint "A kasztíliai nyelv¹ a Spanyol Állam hivatalos nyelve." Ezt a nyelvet minden spanyol - vagyis a Spanyol Állam polgára - köteles ismerni és joga van használni. A hivatalos spanyol államnyelv ismeretének köteleességét törvény biztosítja, mely előírja a kasztíliai nyelv kötelező oktatását az állam egész területén. Ugyanakkor az Alkotmány elismeri a többi spanyolországi nyelvet és kimondja: "A többi spanyol nyelv szintén hivatalos nyelv lehet az illető Autonóm Közösségben, egyetértésben annak Statútumával." Ennek megfelelően a baszk, a galego és a katalán nyelv kooficiális nyelv a kasztíliai mellett Baszkföldön, Galíciában, illetve Katalóniában.

Eme három nyelv belső, nyelvészeti állapotában, illetve külső, szociális helyzetében jelentős különbségek vannak, így az adott autonóm közösségek nyelvpolitikájában is eltérések mutatkoznak. Ezek a különbségek visszavezethetők történelmi-politikai okokra, melyek mozgatórugói nemegyszer gazdasági jellegűek (napjainkban is felhasználhatják a nyelvet politikai érdekek érvényesítésére), és bár szociolingvisztikai szempontból nem mellékesek, tárgyalásuk - mind gondolatilag, mind terjedelmileg - meghaladja a jelen dolgozat témáját.

Az említett három külön nyelvnek szentelt figyelmen kívül fontos megemlíteni, hogy a Spanyol Alkotmány kulturális örökségnek tekinti a spanyolországi különböző nyelvi változatok sokféleségét és szükségesnek tartja tisztelni és védeni ezeket.²

A baszkföldi nyelvpolitika

Az oktatás nyelvének modelljei eltérőek Baszkföldön, Galíciában, ill. Katalóniában. Baszkföldön a baszk nyelv, vagy *euskera*, (a különböző dialektusokban nevezik még *euskar*-nak, *uskara*-nak is) miután használata több évszázadon át a magánszférára korlátozódott, a 70-es évek végén, a Gernikai Alkotmány elfogadásával vált hivatalos nyelvvé. Az 1983-as Nyelvi Normalizációs Törvény azt hivatott elérni, hogy

változtasson a baszk nyelv rendkívül kedvezőtlen helyzetén: a baszk lakosság kevesebb mint fele tudott baszk nyelven beszélni, írás - olvasás tekintetében még rosszabb volt az arány, az általános iskolai tanárok alig 5%-a tudott baszkul, a baszk nyelvű tananyagok száma elenyésző volt - ezen változtasson, és a felnövekvő nemzedék ismerje és használja mind a két nyelvet, a spanyolt és a baszkot is.

Ennek érdekében a baszk állami oktatási rendszer az oktatás nyelve tekintetében három választási lehetőséget kínál, ami azért is figyelemreméltó, mert négy baszkföldi közül háromnak az anyanyelve a spanyol, tehát az a nyelvi közösség, amelyik a baszkot használja, nemcsak a Spanyol Államon, hanem a baszk társadalmon belül is kisebbséget alkot.

A szülő "A", "B", vagy "D" modellt választhat gyermekének. Az "A" modellben a spanyol az oktatás nyelve, a baszkot az oktatásban csak a baszk nyelvi órán, tantárgyi keretek között használják. A "B" modell alapján az általános iskola alsóbb osztályaiban nagyobb hangsúlyt kap a baszk nyelven történő oktatás, ezáltal kívánja ez a modell biztosítani, hogy azok az iskoláskorú gyerekek is megtanuljanak baszkul, akiknek a családjában nem beszélnek a baszkot; a felsőbb osztályokban pedig spanyolul folyik az oktatás. A "D" modell a nyelvi bemelegítésnek nevezett gyakorlat: itt a baszk az oktatás nyelve, spanyol nyelven csak a spanyol nyelv - és irodalom órák zajlanak.

A tanulók aránya az egyes modellekben jól tükrözi a baszkföldi szociolingvisztikai helyzetet. Az erre vonatkozó adatok némi eltérést mutatnak a rendelkezésemre álló forrásokban. Az Európa Tanács Kultúrával, Fiatallal, Oktatással és Kommunikációs eszközökkel foglalkozó Bizottsága 1994 januári Beszámolója alapján összesen 600 000 ember beszél a baszk nyelvet, közülük 500 000 a Spanyolországi Baszkföldön él. Az 1986-os népszámlálás alapján ez a baszkföldi lakosság 25%-a, ez az arány Navarrában mindössze 11%, ami mintegy 50 000, a baszk nyelvet beszélő személyt jelent. A Beszámoló szerint az oktatás nyelveinek 1990-ben tanulók 12-15%-a választotta a baszkot, tehát a D modellt. Kétnyelvű oktatásban, tehát a B modellben, az iskoláskorúak 18-20%-a vett részt, és a kasztíliai az oktatás nyelve, és a baszk nyelv önálló tantárgy (A modell) a diákok 65-70%-a esetében. A Beszámoló nem tér ki az általános és középiskolák közötti különbségekre. Az *El País* 1994. március 8-i száma viszont részletes adatokat közöl erre vonatkozóan: az 1992-93-as tanévben az alapfokú oktatásban részesülők 43%-a az "A" modell szerint tanult, a fennmaradó rész pedig szinte egyenlő arányban oszlott meg a másik két modell között. Középiskolákban a spanyol nyelvű oktatást választók száma meghaladja a kétnyelvű és a baszk nyelvű oktatásban résztvevők együttes számát.

A felsőfokú oktatásban korlátozottak a választási lehetőségek. A baszk nyelvi Normalizációs Törvény megvalósítása érdekében 1983-tól folyamatos a tanárok átképzése az Alfabetizációs Program keretében, de az átképzésben résztvevőkön kívül az egyetemeken baszk nyelven tanulók száma csak lassan emelkedik: a tárgyi és személyi feltételek hiánya ezen a szinten sokkal inkább gátat szab az egyetemisták azon törekvéseinek, hogy a választott szak tárgyainak nagy részét baszk nyelven hallgathassák. Ugyanakkor a baszk standardizációja és intellektualizációja szempontjából fontos, hogy felsőfokú tanulmányok folytathatók baszk nyelven. A Beszámoló is tartalmazza, hogy a tanárképzésben a teljes képzés megvalósítható baszk nyelven, és más szakmák esetében is a törekvés az, hogy egész kurzusok elvégezhetőek legyenek ezen nyelven. Az 1980-ban alapított Baszkföldi Egyetem (Universidad del País Vasco) a kötelező tárgyak 40%-át kínálja baszk nyelven (is), bár az egyes szakok között nagy az egyenetlenség. Közgazdaságtan, művészettudomány, történelem, földrajz vagy kommunikáció szakokon

a teljes képzés választható baszk nyelven, viszont pedagógia és informatika szakon már csak a szaktárgyak egy része, a mérnöki és orvosi karon pedig minimális a mindkét nyelven hallgatható tárgyak száma. Persze az, hogy vannak ilyen lehetőségek, még nem jelenti azt, hogy a hallgatók élnek is vele: a Baszkföldi Egyetemen az 1993-94-es tanévben a beiratkozottak mindössze 12%-a vett részt kétnyelvű képzésben.

A nyelvi normalizációhoz hozzá tartozik a Baszk Nyelvi Akadémia tevékenysége az írott baszk nyelv egységesítése terén. A nyelv minőségének biztosítékai, hogy standard baszk nyelvű rádió - és televíziós adások hallgathatók, ill. nézhetőek a baszk nyelvű területeken, sőt, a Radio Euskadi a franciaországi baszk területeken is fogható. A sajtótermékeket illetően, egy teljesen baszk nyelvű napilap van, az Egunkaria, ami interneten is olvasható, kétnyelvű napilap több is van, és mintegy 20 olyan időszakos kiadvány, amelyekben kizárólag baszk nyelven publikálnak különböző témákban. Évente közel 700 könyv jelenik meg.

Az 1991-es népszámlálási adatok már azt mutatják, hogy annak ellenére, hogy a népesség a népszámlálást megelőző évtized során csökkent, a nyelvfeléléstést szolgáló intézkedések eredményeképpen mégis mintegy 200 ezerrel nőtt a baszkul beszélők száma, viszont ez még nem ok a derűlátásra, ugyanis a La Vanguardia 1994 novemberi számában közölt adatok alapján Baszkföldön a lakosság mindössze 46%-a vallja azt, hogy legalább érti a baszk nyelvet, Navarrában ez az arány 18%. A baszk nyelv feléléstése eltérő reakciókat váltott és vált ki mind az érintettek, mind a kívülállók körében. Az újraélesztési erőfeszítéseket kritikusan szemlélők az anyagi ráfordítások és az eredményesség - vagy inkább annak hiánya - aránytalanságát hangoztatják. Minden újabb baszkul beszélő "reklutálása" minimum 600 ezer pezeta ráfordítással jár. Mindezek ellenére a baszk nem vált széles körben vernakuláris nyelvvé, az iskolások - bár órán baszk nyelvű tankönyvekből tanulnak és baszkul kommunikálnak a "B" és "D" modellben - ahogy kilépnek az iskola kapuin és megszűnt a tanári felügyelet, többségükben átváltak spanyolra. Azok pedig, aki az "A" modell szerint tanulnak, a középiskola végére nem válnak kétnyelvűvé, csak alig tudják megérteni magukat baszk környezetben. Erre mondják tömören azt, hogy "javult a nyelv ismerete, de a használata nem," vagy "a baszkot tanulják, de nem beszélik".

Endrike Kner, a Baszk Nyelvi Akadémia titkára szerint a baszk használatának elterjedését több tényező is gátolja, a jelenlegi helyzet a baszk hosszú időn át elszenvedett elnyomására vezethető vissza: "Amikor a kasztíliat erőszakkal bevezették az iskolákban, baszkul beszéltek az emberek a szabadidejükben; most baszkul kommunikálnak a tantermekben, és a kasztíliait használják az iskolaudvaron." Mindezek ellenére a Baszk Kormány két dolgot elkönnyelhet eredményül:

- oktatási programja biztosítani hivatott a baszk nyelv ismeretét, a Baszk Nyelvi Normalizációs Törvény pedig lehetőséget adott a baszk nyelv funkcióinak kiterjesztésére; ezáltal sikerült visszafordítani egy több évszázada tartó nyelvvesztési folyamatot, melynek kezdete a Középkorra tehető, amikor is - bár a baszk földrajzi kiterjedtsége jóval nagyobb volt, mint napjainkban - társadalmi presztízse a kasztíliainak volt, a nemesség és a papság ezt használta;
- a nyelvi változások másik rendkívül fontos aspektusa pedig az, hogy a baszkföldi társadalom összetételét - nyelvi szempontból - a három modellű oktatási rendszer respektálja.

Baszk nyelven nemcsak Baszkföldön beszélnek, hanem a Navarrai Autonóm Közösségben is, ahol a baszkok által lakott területeken a baszk szintén hivatalos nyelv a kasztíliával együtt. Ezekon a területeken a Navarrai Kormány támogatja a baszk

oktatását minden iskolában. A nem baszkok lakta területeken is biztosítja a baszk nyelv oktatását, amennyiben igény van rá. Középiskolai tanulmányokat baszkul egy iskolában lehet végezni. A navarrai baszkok a baszkföldi televízió- és rádióműsorokat nézik ill. hallgatják, és hozzájutnak a Baszkföldön megjelenő baszk nyelvű napilapokhoz és egyéb kiadványokhoz.

A galíciai "nyelvi béke"

A fejezet címe mindenekelőtt arra kíván utalni, hogy Galíciában a társadalom összetétele biztosíték arra, hogy valóban nyelvi béke honoljon, és a Galíciai Kormány nyelvpolitikája különösebb konfliktusok nélkül megvalósulhasson. Galícia Spanyolország szegényebb tartományai közé tartozott és tartozik ma is, így ide nagy tömegekben - mint ahogy Baszkföldre vagy Katalóniába - nem érkeztek bevándorlók az ország más részeiből, az áramlás iránya pontosan ellentétes volt: a galíciaiak hagyták el a tartományt olyan számban, hogy az már demográfiai problémát jelentett. A Galíciai Autonóm Közösségben tehát zömében galíciaiak élnek. Az Európa Tanács 1994-es Beszámolója az 1991-es népszámlálás adatait tartalmazza, mely szerint a lakosság 91%-a érti a galegót, 84%-a beszéli is, de állandóan csak 48% használja ezt a nyelvet. Ha ezeket az adatokat összehasonlítjuk a 20 évvel korábbiakkal³, azt látjuk, hogy a galegót beszélők száma csökkent: 1970-ben a galíciaiak 96%-a értette a gallegót, 92%-a beszélte, 42% tudott írni és 24% tudott olvasni ezen a nyelven.

Az akár harmonikus kétnyelvűséggel jellemezhető állapot alapjait egyrészt a Galíciai Autonóm Közösség Statútuma garantálja, mely alapján Galíciában a galego a kasztíliaival együtt a Közösség hivatalos nyelve, másrészt az 1983-as Nyelvi Normalizációs Törvény, mely lehetővé tette, hogy iskolások ezrei - Galícia történetében először - szisztematikusan foglalkozhassanak a galegóval, és megtanuljanak a standard galegón írni és olvasni. 1986-ban ill. 1987-ben az Alkotmánybíróság döntése alapján módosították a Normalizációs Törvény két cikkelyét, azt, amelyek korábban kötelezővé tette a galego ismeretét, és amelyik szerint kötelező volt az általános és középiskolai tantárgyak közül kettőt galego nyelven oktatni. A módosítás annyiból állt, hogy a "kötelező" szót felváltotta a "javasolt" szó. A Normalizációs Törvény értelmében az iskoláskor előtt és az általános iskola első két osztályában a gyerekek az anyanyelvükön - tehát vagy galego vagy spanyol nyelven - tanulnak. Mivel a galegót a falusi lakosok beszélik főleg, a nagy városok lakói csak kis számban használják, a falusi iskolákban jellemző, hogy a gyerekek galego nyelven kezdenek el tanulni, hiszen valójában ezen a nyelven tanultak meg beszélni. 8-tól 14 éves korig spanyol nyelven tanulnak, a galegót mint tantárgyat tanulják és ezen kívül még egy valamilyen tantárgyat galego nyelven oktatnak, de a többi tárgy esetében is dönthet úgy a tanár, hogy az oktatás nyelvének a galegót választja. Az általános és középiskolákban mindenhol tanítják a galegót, az Európa Tanács beszámolója Siguán adatait idézi, ezek szerint az általános iskolák 67%-ában tanítanak a galegón kívül még egy tantárgyat galego nyelven, és a középiskolák 30%-a kínál még plusz két tantárgyat ezen a nyelven, ezek általában humán tárgyak. A tanároknak vizsgát kell tenniük galegóból. A felsőoktatásban a galegót szinte egyáltalán nem használják, kivéve természetesen a galego szakot. A Santiago de Compostelai Egyetemen 1965 óta Galego Nyelv és Irodalom Tanszék és 1971 óta működik a Galego Nyelvi Intézet, melynek feladata - a Galego Királyi Akademiával egyetemben - a galego standardizálása, tudományos leírása, presztízisének visszaállítása. Ez utóbbira nagy szükség volt és van, mert a galegót évtizedeken keresztül - különösen Franco idején - aki, paradox módon, maga is galíciai volt - a szegények és tudatlanok nyelvének tekintették.

Annak ellenére, hogy a galíciai társadalom nyelvileg viszonylag homogén és szinte nem hallani nyelvi konfliktusokról, a Galíciai Kormány nyelvpolitikáját érik néha támadások - elsősorban a nacionalisták részéről, akik tehetetlenséggel, nemtörődomséggel vádolják a Galíciai Kormány nyelvpolitikáját és határozottabb lépéseket sürgetnek a galego nyelv használatának biztosítására. Az való igaz, hogy a spanyol nyelvű rádió- és tévéadások, sajtótermékek áradatával szemben egyetlen olyan állami rádióállomás van, amelyik teljes egészében galego nyelven sugároz műsorokat, az állami tévécsatorna heti 20 órában kínál galego nyelvű programokat, a magánadók napi néhány órás műsort adnak csak galego nyelven.

A galego standardizálása kérdésében azonban meglehetősen sok a vita. A Galego Nyelvi Intézet és az Akadémia normatívizációs munkájával egyet nem értők azt próbálják elérni, hogy a jelenleg beszélt galego használatát csak informális helyzetekre korlátozzák, és a standard nyelv az újraélesztett középkori galego-portugál nyelv⁴ lenne, portugál helyesírással. Ez már csak azért is lehetetlen, mert az évszázadok során a két nyelv annyira eltávolodott, hogy a kontrasztív nyelvészet valóban igazolja, hogy két külön nyelvről van szó, és a portugál nyelvi helyesírási normák alkalmazása a galegóra módosítaná annak morfológiáját és szintaxisát, egészen odáig, hogy szinte felismerhetetlenné tenné így a nyelvet a beszélők számára. Ugyanakkor az általános iskolai, középiskolai, egyetemi előkészítő tananyagok a galego jelenlegi hivatalos normái szerint íródtak, ezt használják a galego nyelven író írók, és az iskolások ezekből tanulnak galego nyelven írni és olvasni.

A katalán nyelvi bemelegítési politika

A katalán nyelvet több mint 10 millió⁵ ember beszéli, ebből 6 millióan élnek Katalóniában, 680 ezren a Baleári Szigeteken, és 3,7 millióan a Valenciái Autonóm Közösségben. Az elkövetkezőkben a katalóniai helyzetről lesz szó röviden.

A Katalán Autonómia Statútum alapján Katalóniában a kasztíliai és a katalán is hivatalos státusú nyelv. A Katalán Kormány (Generalitat) lehetővé teszi mindkét nyelv hivatalos és nem hivatalos használatát, biztosítja azok ismeretét és megteremti a feltételeket ahhoz, hogy a két nyelv közötti egyenlőség - Katalónia polgárainak jogai és kötelességei tekintetében - megvalósuljon. 1983-ban a Katalán Parlament elfogadta a Nyelvi Normalizációs Törvényt, aminek az oktatásra vonatkozó rendelkezései konfliktusok sorozatára adtak lehetőséget. Röviden a következőkről van szó:

Eredetileg az volt az elképzelés, hogy kettős iskolarendszer jöjjön létre: az egyikben elsősorban katalán, a másikban pedig főleg a spanyol lett volna az oktatás nyelve. Azonban a szocialista képviselők nem értettek ezzel egyet, nem akarták, hogy a nyelvek ketté osszák a társadalmat, és nyelvi alapon két közösség konszolidálódjon. Sőt, megpróbálták azt megszavaztatni, hogy törvény szabályozza, hogy az iskolásokat ne lehessen nyelvek szerint külön osztályba sorolni, ami végül meg is valósult. A Normalizációs Törvény szerint a gyerekeknek 7 éves korukig joguk van a számukra megszokott nyelven történő oktatáshoz. Éveken keresztül három párhuzamos "vonal", működött, ami azt jelentette, hogy egy iskolán belül voltak spanyol ill. katalán osztályok a tanulók anyanyelvén történő oktatás biztosítására, bár a tendencia azt mutatta, hogy egyre nőtt a katalán osztályok száma és ezzel párhuzamosan csökkent a spanyoloké. A harmadik "vonal" a nyelvi bemelegítés volt - természetesen spanyolajkúak számára, akik attól kezdve, hogy átlépték az iskola küszöbét, katalán nyelvű oktatásban részesültek. A nyelvi kompetenciát vizsgáló felmérések⁶ azt mutatták, hogy azok a 10 éves tanulók,

akik a nyelvi bemelegítési programban tanultak, jól megtanultak katalánul, míg azok, akik a katalánt csak tantárgyként tanulták, azok nem.

A szülők tehát választhattak a három variáció közül, egészen addig, mígnem a Művelődési Minisztérium az 1993-94-es tanévre az iskolákba kiküldött körlevelében lehetővé tette, hogy az iskolák maguk alakítsák nyelvi programjukat, bár azt megszabta, hogy elsőbbséget élvez a katalán nyelvű írás- és olvasás tanulás, mivel a többi tárgy oktatása is rendszerint e nyelven történik. Így ebben a tanévben sok iskolában megszűntek a spanyol osztályok. Eddig a nyelvi bemelegítés fokozatosan és körültekintően valósult meg, a Katalán Kormány dekrétuma ezt fel akarta gyorsítani. 1993-ban a Generalitat politikáját ellenző spanyolajkú szülők szervezetet hoztak létre (Cadeca). Saját szavaik szerint, nem a katalán ellen vannak, sőt, egyetértenek azzal, hogy Katalónia minden polgárának ismerni kell a katalánt, és azzal is egyetértenek, hogy az iskolákban kötelező legyen tanulni a katalánt. Amit sérelmeznek az az, hogy nem választhatják meg, hogy gyermekük milyen nyelvű oktatásban részesüljön az iskolában. Egyéni nyelvi jogait látják sérülni, és azt az álláspontot képviselik, hogy a nyelvi jogok nem területi jogok, hiszen nem a területek, hanem az ott élő emberek rendelkeznek a nyelvvel. Szerintük nem valósítható meg eredményesen az, amit a Generalitat egyébként biztosít, vagyis: ha a szülő kéri, gyermekével az adott tárgyat oktató tanár, vagy egy segédtanár - a katalán osztályban - egyénileg foglalkozik spanyol nyelven. Ezzel szemben a Generalitat egyik fő érve az volt, hogy (az 1993-94-es tanévben) 200 000 hét éven aluli iskolából mindössze 57-en nyújtottak be fellebbezést oktatáspolitikája ellen, a másik pedig az, hogy a katalánok nagy része érti a katalán nyelvet, és a kettős iskolahálózat nyelvi gettókat hozna létre.

A katalóniai egyetemeken az oktatás hivatalos nyelve a katalán, de a tanároknak és a diákoknak is joga van a két nyelv bármelyikét használni.

Az 1986-os nyelvi felmérés szerint Katalónia lakosságának 90%-a érti a katalán nyelvet és körülbelül 64%-a beszéli azt. Ezek az arányok nagyon jónak mondhatók, ha figyelembe vesszük azokat a demográfiai tényezőket, amelyekről már Galícia esetében szó volt: Katalónia iparilag fejlett területeire az 1960-as évektől nagy számban érkeztek bevándorlók elsősorban Andalúziából és Extremadurából, de kasztíliai és aragón területekről is, akik természetesen nem beszélték a katalán nyelvet. Számítások szerint Katalónia lakosainak 41%-a nem Katalóniában született. Ugyanakkor a két nyelv közeli rokonsága megkönnyítette, hogy Katalónia lakosságának nagy része kétnyelvűvé váljon.

Az új katalán nyelvtörvény

Ha valaki figyelemmel kíséri a spanyol sajtót, észreveheti, hogy Katalóniában a nyelvi kérdés gyakran napirenden van. Joan María Pujals, a Katalán Kormány kulturális tanácsadója és egyben a Kormány tagja, az *El País* hasábjain kifejtette, hogy a gazdaság és a kereskedelem globalizációja a nyelvek és a szellemi termékek (könyvek, filmek, videó, multimédiák stb) industrializációjával, és nem utolsósorban a híradástechnika és az informatika terjedésével jár együtt. Ez természetesen a világnyelvek további terjeszkedésének kedvez, és "kizárja a kevésbé elterjedt nyelveket bizonyos területekről".⁷ Az 1983-as Normalizációs Törvény ma már nem képes biztosítani a katalán és a kasztíliai egyenlő használatát a társadalomban, ezért a Katalán Kormány új nyelvtörvény kidolgozását sürgette, amit a Katalán Parlament 1997. december 30-án el is fogadott.

Az oktatás nyelvének tekintetében az új törvény lényegében nem tartalmaz új vonásokat, mindössze "szentesíti" a nyelvi bemelegítés politikáját, amit az iskolák addig is alkalmaztak a Katalán Kormány 1992-es dekrétuma alapján. A törvény kimondja:

"Katalóniában a katalán az oktatás nyelve az oktatás minden szintjén." "A gyerekeknek joguk van az oktatás első éveiben az általuk használt (katalán vagy spanyol) nyelven tanulni. A Generalitat köteles biztosítani a szülők kérésére, hogy gyermekük - egyéni foglalkozás keretében - spanyol nyelven tanulhasson. A törvény megtiltja a gyerekek nyelvi alapon történő szétválasztását külön iskolákban, csoportokban vagy osztályokban. Kötelező a katalán és a kasztíliai tanulása a kötelező iskolai évek alatt. Az egyetemeken a tanároknak és a diákoknak joguk van szóban és írásban is azt a hivatalos nyelvet használni, amelyiket választják."⁸ A törvény rendelkezik a katalán használatáról a kereskedelemben, a termékek címkéinek feliratozásában, közigazgatásban, igazságszolgáltatásban, hivatalos dokumentumokban, csekkben. Meghatározza a törvény által előírtak teljesítésének határidejét és felsorolja a szankciókat és a kvótákat a rádió, televízió és moziműsorok esetében.

Az új nyelvi törvényt számos bíráló érte. A spanyolajkú katalóniai lakosság kényszerhelyzetben van, nem választhatja meg az oktatás nyelvét gyermekei számára. Vannak akik úgy vélik, a gyerekek így egyik nyelven sem lesznek kompetensek, a kasztíliait rosszul tanítják, a katalánt rosszul beszélnek, a két nyelv gyakori interferenciára ad lehetőséget. Eusebio Murillo, a Kétnyelvű Tanárok Szövetségének elnöke azt hangsúlyozza, hogy a nyelvi bemerülés módszere ellentmond az UNESCO 1953-as Deklarációjának a nyelvi jogokról. Itt nemcsak a diákok nyelvi jogairól van szó, hanem a tanárokéiról is, 1978 óta 15 ezer tanár hagyta el Katalóniát nyelvi okok miatt.⁹

A nyelvi küzdelmek évszázadok óta tartanak, hol csendesebbek, hol viharosabbak. Ma már lehetetlen a katalánt vagy a spanyolt kiszorítani a mindennapi használatból. Az ideális az lenne, ha a spanyol és a katalán is megmaradna vernakuláris nyelvnek és kultúrnyelvnek is. A *noucentisme* idején a mindennapi életben elterjedt volt a katalán, a szellemi elit feladata a magas szintű katalán kultúra nyelvének kiművelése volt. Ma fordított a helyzet: a mindennapi érintkezésben igyekeznek megerősíteni a katalán nyelv használatát.

Összegzés

A fentiekben három spanyolországi nyelv helyzetét láthattuk az oktatásban főbb vonalakban. Mind a három esetben szinte azonosak a nyelvi jogok és kötelességek, mégis: a gyakorlatban három különböző oktatási stratégiát láthatunk. A baszk és a galíciai modellek körültekintőbbnek tűnnek, nem jellemző rájuk a katalán nyelvpolitika radikalizmusa, és kétségkívül, inkább szolgálják a békés társadalmi együttélést, mint a katalán nyelvpolitika.

Ha a három nyelv demográfiai paramétereit nézzük, úgy tűnik, a katalán és a galego helyzete valamennyire hasonló: az illető autonóm közösségekben szinte mindenki érti ezeket a nyelveket és a lakosság túlnyomó része beszéli is. Ez érthető, hiszen annyira közeli rokonságban állnak a spanyollal. A baszk, amely még csak nem is indoeurópai nyelv, jóval nehezebben elsajátítható.

Különbségek vannak a nyelvek autonómián belüli megoszlásában. A baszkot és a galegot a nagyvárosokban kevesebben beszélik; 1981-ben pl. Bilbaóban a baszkot a lakosság alig több, mint 6%-a beszélte. A galegot, mivel a városi gazdagok elspanyolosodtak, a diglosszia jellemezte. És mivel sem a baszknak, sem a galegonak sokáig nem volt standardizált változata, a galíciai írók, ha visszatekintünk - Emilia Pardo Bazán, Valle-Inclán, Torrente Ballester, vagy a Nobel-díjas Camilo José Cela - spanyol nyelven írtak, ill. írnak. A katalánt vidéken és a nagyvárosokban is beszélik, bár

egynyelvű katalánok - ha még vannak! - inkább csak a Pireneusok eldugottabb részein található. A nagyvárosokban, a vidékhez képest, kevesebben beszélnek katalánul a bevándorlók magas aránya miatt. A katalán presztízséről sem mondható, hogy folyamatos volt a történelem során, és bár a XII. században jelentős volt a népnyelven írt katalán próza és a XIII. században Lluil megteremtette a katalán irodalmi nyelvet, a XVI-XVIII. század történelme - Kasztília politikai, gazdasági és kulturális előrenyomulása - a katalán visszaszorulását eredményezte. De volt a katalánoknak egy ragyogó reneszánsz és romantikus korszaka, aztán volt egy katalán *modernisme* és *noucentisme*, és a kortárs katalán irodalom is figyelemreméltó. Az biztos, hogy nincs veszélyben a katalán nyelv, nem kell a spanyoltól félni. A katalán nyelvpolitika elérte, hogy a Franco-diktatúra nyelvi következményeit kiegyenlítse: a katalán nyelvet széles körben ismerik és használják is. A katalán nyelv a katalánok nemzeti tudatának alapvető eleme, és ma már a Spanyol Alkotmány és a Katalán Statútum minden katalánnak garantálja egyéni nyelvi jogait és biztosítottak a közösségi nyelvhasználati jogok is.

A Katalónia területén élő spanyolajkúak helyzetére visszatérve, azzal biztosan mindenki egyetért, hogy mindenkinek érdekében áll ismerni annak a közösségnek a nyelvét, amelyikben él, máskülönben marginalizálódik. Tehát a társadalmi előrejutás érdekében a spanyol anyanyelvűeknek is ismerniük kell a katalán nyelvet, bizonyos állások csak ezzel a feltétellel tölthetők be. A kényes pont itt az anyanyelven folyó oktatáshoz való jog. A legalább kisiskolás korban megvalósuló anyanyelvi oktatás szükségességét támasztják alá a pszicholingvisták is: a gyermek kognitív fejlődése anyanyelvén jobban biztosított, az anyanyelvnek személyiségformáló szerepe is van, és ezt az iskola első éveiben biztos alapokra kell helyezni.

A nyelvi bemelegítés módszerét számos kritika érte, Raimon Renard, az UNESCO nyelvek fejlődésével foglalkozó tanszékének vezetője a Nyelvi Jogok Barcelonai Világkongresszusán négyszáz szakember előtt diszkvalifikálta a nyelvi bemelegítés módszerét. Én úgy gondolom, köztes megoldás lehetne, ha biztosítják a spanyolajkú gyerekek spanyol nyelvű oktatását az általános iskolában, és a középiskolai oktatás lenne kétnyelvű olyan formán, hogy a katalán nyelvi és irodalom órákon kívül a diákok több tantárgyat katalánul tanulnának.

Másrészt, a Spanyol Állam egysége nem nyelvi egység függvénye, és bár a spanyol fénykor idején a nyelvi egységesítés fontos szerepet játszott, V. Károly akkor is katalán nyelven intézte szavait katalán alattvalóihoz, de így tette II. és III. Fülöp is, és a jelenlegi királyt, János Károlyt is Katalóniában hivatalos eseményeken katalánul halljuk beszélni. Szép, követhető és követendő példája a nyelvek tiszteletének.

Jegyzetek

1. A kasztíliai, ill. spanyol nyelv elnevezésekről szükségszerűnek látom itt megemlíteni, hogy az 1978-as Alkotmány megfogalmazásánál, csakúgy, mint az 1931-esnél, a képviselők hosszasan vitáztak a spanyol *versus* kasztíliai elnevezésről, mígnem a Kongresszus egy meglehetősen óvatos megfogalmazás mellett döntött, és szó szerint ez került az 1978-as Alkotmányba: a kasztíliai az Állam hivatalos spanyol nyelve. Az akadémiai szótár 14. kiadásának a hivatalos címe 1914-ben még *A kasztíliai nyelv szótára* volt, a 15. kiadásé, ami Primo de Rivera diktatúrája idején jelent meg 1925-ben, már *A spanyol nyelv szótára* a címe.

2. Ilyenek az Aran-völgyben beszélt arániai, a Pireneusokban beszélt aragón és asztúriai tájszólások.
3. Az adatokat a FOESSA 1970-es Beszámolójából a M.Diez, F.Morales, A.Sabin: *Spanyolország nyelvei* című könyv közli.
4. A XII-XIV században az Ibériai félszigeten a trubadúrköltészet nyelve galego-portugál; a galego-portugál irodalom a galego, portugál és a spanyol irodalom közös előzménye. Abban az időben a gallego-portugált a társadalom minden rétege használta, ezen a nyelven fogalmazták a közjegyzői dokumentumokat. Nem véletlen a "luzitanisták" törekvése.
5. Az adatok az 1986-os népszámláláskor fennálló helyzetet mutatják. Colomines, J. *La llengua nacional de Catalunya*. Generalitat de Catalunya. 1992.
6. *Claves*. 1995.dec. 2-6
7. Pujals, J.M. „¿Por qué otra ley de catalán?” *El País*. 1997. október 24.
8. Mauri, L. „La ley del catalán consagra la inmersión escolar”. *El País*. 1997. dec. 30.
9. Planas P. „Las asociaciones por el bilingüismo”. *ABC*. 1997. január 4.

Bibliográfia

- Alvar, M. (1986) *Hombre, etnia, estado*. Madrid. Ed. Gredos.
- Cebrián, J.L. „El problema de España”. *Claves*. 1997. április. 2-11 o.
- Colomines, J. (1992) *La llengua nacional de Catalunya*. Barcelona. E.A. del Diari Oficial i de Publicacions
- Delclós, T. „La política de la lengua en Cataluña”. *Claves*. 1995.dec.2-5. o.
- Diez, M.-Morale, F.-Sabin, A. (1977) *Las lenguas de España*. Madrid. Ed. Ministerio de Educación
- Hereadero, J.L. „Contra la diversidad lingüística”. *Claves*. 1995. dec. 6-15. o.
- INFORME de la Comisión de Cultura, Juventud, Educación y Medios de Comunicación sobre las minorías culturales y lingüísticas de la Comunidad Europea*. 1994/I.28.
- Juaristi, J. (1987) *Literatura vasca*. Madrid. Ed. Taurus
- Kiss J. (1995) *Társadalom és nyelvhasználat*. Bp. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Lengyel Zs.-Navracsics J.-Szabari K.-Szépe Gy. (1996) *Szociolingvisztika*. Bp.-Pécs-Veszprém. Kiadó: dr. Lengyel Zsolt
- Mauri, L. „La ley del catalán consagra la inmersión escolar y establece cuotas lingüísticas y penalizaciones”. *El País*. 1997. dec. 30.
- Mouton, P.G. (1994) *Lenguas y dialectos de España*. Madrid. Ed. Arco Libros S.L.
- Planas, P. „Las asociaciones por el bilingüismo tachan la ley del catalán de coactiva, injusta y discriminatoria”. *ABC*. 1997. január 4.
- Pujals, J.M. „¿Por qué otra ley del catalán?” *El País*. 1997. okt. 24.
- Siguan, M. (1992): *España plurilingüe*, Madrid, Alianza.
- Skutnabb-Kangas, T. (1990) *Nyelvi emberi jogok*. *Korunk* 1992/5: 82-86 o. Részlet a szerző Language, Literacy and Minorities c. tanulmányából, Kontra M. fordítása.
- Szépe Gy. „Anyanyelv, nyelvi politika, oktatás”. *Magyar Nyelv*. 1985. 267-79 o.
- Tamames, L. y R. (1980) *Introducción a la Constitución Española*. Madrid. Ed. Alianza
- Unzueta, P. „La lengua del patriota”. *Claves*. 1994. május. 61-66 o.

P. Hoós Rita
Kaposvári Egyetem

Nyelvvizsga, de melyik?

Két angol nyelvű próbavizsga tanulságai

From 1998 only those students can graduate at Hungarian agricultural universities who have an intermediate level language certificate. At Pannon University students can learn a foreign language in 300 lessons but unfortunately their level of knowledge in the foreign language is usually too low to acquire the knowledge required at such exams. It is especially true for the Hungarian state exam which is bilingual and therefore even more difficult than the mono-lingual international language exams. In the article the results of the Mock exams of two international language exams (ICC and ECL) are compared and there are also some suggestions based on these results how our language teaching could be made more effective.

Előzmények

1998 fordulópontot jelentett az agráregyetemen a nyelvoktatásban, mivel az 1998. szeptemberi kormányrendelet értelmében az **államvizsgára bocsájthatóság feltétele** ettől fogva nem az egyetemi nyelvi záróvizsga, hanem az **államilag elfogadott nyelvvizsga** lesz.

A rendelet 1998. szeptemberében lépett hatályba, és azokra a hallgatókra vonatkozik, akik tanulmányaikat az 1998/99-es tanévben, illetve utána kezdték meg valamelyik agráregyetemen. Más egyetemeken ez a rendelkezés már jóval régebben érvényben volt, de a jogalkotók nyilván figyelembe vették, hogy az agráregyetemekre jelentkezők között lényegesen alacsonyabb számban vannak nyelvvizsgával rendelkezők (10% alatt). A türelmi idő azonban itt is lejárt, az EU csatlakozás várható időpontjában már semmilyen diploma nem szerezhető nyelvtudás nélkül, hiszen anélkül elképzelhetetlen, hogy a diploma konvertálható, külföldön is értékelhető tudást igazoljon.

A PATE vezetése mindig is szem előtt tartotta az említett ellentmondást a nyelvtudás szükségessége és az ideérkező hallgatók alacsony nyelvi tudásszintje között, és ezért a legtöbb felsőoktatási intézménytől eltérően továbbra is biztosítja az ingyenes nyelvoktatást. Heti négy órában, hat féléven keresztül tart ez, és mintegy 300 óras képzést ad a hallgatóknak.

Ez az óraszám viszonylag magasnak tűnik, azonban nem szabad megfélemednünk arról, hogy a szakirodalom szerint a középfokú nyelvvizsga teljesítéséhez mintegy 800-1000 óra tanulás szükséges. A beiratkozott hallgatók tudása az esetek többségében azonban távolról sem felel meg annak az 500-700 óras tudásszintnek, ahonnan reálisan el lehetne érni a középfokú nyelvvizsga szintjét.

Az említett óraszám a magyar állami nyelvvizsgára (ismertebb nevén Rigó utcai vizsga) vonatkozik. Ez a vizsga köztudottan kétnyelvű, tehát tartalmaz fordítási feladatot mind a célnyelvről magyarra, mind magyarról a célnyelvre. Ez a két feladat az elérhető 100 pontból 50 pontot jelent, tehát a leg súlyozottabb két feladat. Ráadásul negatív értékelési módszerrel pontozzák ezeket, azaz a hibák, kihagyások mínusz pontokat jelentenek, így könnyen akár 0 pontos is lehet egy 50-60%-ban megoldott feladat. Ebből adódóan a felkészülés során legalább 200 órát kell szánni ennek a készségeknak. A fentiekből kitűnik, hogy ez milyen nehézséget jelentene a hallgatók többségének.

Államilag elfogadott nyelvvizsga

A rendelet azonban nem állami, hanem államilag elfogadott nyelvvizsgát tesz kötelezővé, ami egy kis könnyebbséget jelenthet mind a hallgatók, mind az őket felkészítő tanárok számára, de hogy ez érthető legyen, előbb látnunk kell, hogy mi is a különbség a két fogalom között.

Az 1998. áprilisában megjelent kormányrendelet értelmében **2000. január 1-től** megszűnik az állami nyelvvizsga, és helyette államilag elfogadott nyelvvizsgák lesznek. Az államilag elfogadott nyelvvizsgákra vonatkozó előírások kézikönyve 1999. szeptemberében jelent meg, így októbertől akkreditálhatják magukat a különböző vizsgarendszerek. Ez az útmutató azonban csak a kétnyelvű vizsgákra vonatkozik. A nemzetközi vizsgák nemzetközi jellegükből adódóan mindig egynyelvűek. Ez azt jelenti, hogy a feladatokat a célnyelven fogalmazzák, és a válaszokat is kizárólag ezen a nyelven kell megadni. A rájuk vonatkozó követelményeket 1999. novemberére ígéri közreadni az Oktatási Minisztérium, ők tehát még semmiképp nem adhatták be akkreditálási pályázatukat.

Így tehát jelenleg még arra is csak tippelni lehet, hogy egyáltalán melyik vizsgák kívánják akkreditáltatni magukat, még bizonytalanabb az, hogy a Nyelvi Akkreditációs Testület végül melyeket minősíti államilag elfogadott nyelvvizsgának.

Nagyon ellentmondásos ez a helyzet, amikor is a sikeres nyelvvizsga a felvételi, a diploma, a tudományos fokozat, így a karrier elengedhetetlen feltétele, ugyanakkor az illetékes hatóságok évek óta nem képesek eldönteni, hogy mi is legyen ez a fontos vizsga. Aki már készült, illetve készített fel nyelvvizsgára, nagyon jól tudja, hogy nem elég az adott nyelvet jól megtanulni, meg kell tanulni „vizsgául” is. A Rektori Tanács esetleg megpróbálhatna nagyobb nyomást gyakorolni a Nyelvvizsga Akkreditációs Testületre, hogy 2000. január 1-től végre valóban tisztán lehessen látni, melyek is azok a nyelvvizsgák, amelyek államilag elfogadottak. Jelenleg az Alkotmánybíróság vizsgálja annak jogosságát is, hogy a kormányrendelet a nyelvvizsgát nem a diploma, hanem már az államvizsgára bocsjáthatóság feltételévé tette. Kérdéses ugyanis, hogy miképp lehet azt előírni, hogy öt év szakmai tudásáról nem adhat számot valaki, amíg nem bizonyította, hogy középszinten elsajátított egy idegen nyelvet. Remélhetőleg 2000. februárjában megszületik ez az állásfoglalás is.

A két próbavizsga

A jelenlegi kaotikusnak mondható helyzetben, miközben csak reménykedhetünk, hogy belátható időn belül megszületik végre a döntés az államilag elfogadott nyelvvizsgák ügyében, nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ezalatt az érintett hallgatók lassan nyelvi képzésük feléhez érnek. Ezért 1999. áprilisában próbavizsgát tartottunk két olyan jól ismert nemzetközi nyelvvizsga anyagából, ahol komoly esélyt látunk arra, hogy államilag elfogadott nyelvvizsgaként akkreditálják őket, ugyanakkor már létezik valamilyen kapcsolat az egyetem és a vizsgarendszer között.

ICC és ECL

ICC - International Certificate Conference

Frankfurti központú nemzetközi nyelvvizsga.

Ez jelenleg az egyetlen nemzetközi nyelvvizsga, amely Kaposváron is letehető. A TIT 1995 óta szervezi ezeket a vizsgákat Magyarországon. Az akkreditálás kapcsán szervezett vizsgáztatói képzésben a lektorátus több tagja is részt vett a közelmúltban, és

tervezik, hogy bekapcsolódnak a vizsgáztatásba. Ezt a tényt nagyon örvendetesnek tartom, mert többéves ICC-s vizsgáztatói tapasztalatom arról győzött meg, hogy ez a vizsga korrekt, objektív és vizsgázóbarát.

ECL - European Certificate of Languages

Az ECL magyarországi központja a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem. Mintegy két éve folynak tárgyalások arról, hogy a PATE kaposvári Karának Idegennyelvi Lektorátusa is vizsgáztatóhely lehessen, de éppen az államilag elfogadott nyelvvizsga tisztázatlansága miatt ezek a tárgyalások jelenleg holtpontra jutottak.

A két vizsgának számos **hasonló és eltérő vonása** van, amint az jól látható az *1. táblázatból*.

1. táblázat

ICC vizsga (összpontszám: 300 pont)

Olvasott szöveg értése		Teszt	
1. feladat: 5 kérdés	25 pont	1. feladat: 10 kérdés	15 pont
2. feladat: 5 kérdés	25 pont	2. feladat: 10 kérdés	15 pont
3. feladat: 10 kérdés	25 pont		
Összesen:	75 pont	Összesen:	30 pont

Hallott szöveg értése		Levél	Szóbeli *
1. feladat: 5 kérdés	25 pont		
2 feladat: 10 kérdés	25 pont		
3 feladat: 5 kérdés	25 pont		
Összesen:	75 pont	45 pont	75 pont

ECL vizsga (összpontszám: 100 pont)

Olvasott szöveg értése	Hallott szöveg értése	Levél	Szóbeli*
1. feladat: 12,5 pont	1. feladat: 12,5 pont	1 feladat: 12,5 pont	
2. feladat: 12,5 pont	2. feladat: 12,5 pont	2. feladat: 12,5 pont	
Összesen: 25 pont	Összesen: 25 pont	Összesen: 25 pont	25 pont

*Mivel technikailag megoldhatatlan lett volna 36 illetve 37 hallgató szóbeli vizsgáztatása a két vizsgarendszer alapján, csak az írásbeli vizsgát mértük. Figyelembe véve azonban, hogy mindkét vizsgánál az írásbelire kapható az összpontszám 75%-a, úgy gondoljuk, hogy az esetek többségében a szóbeli vizsga sem jelentett volna jelentős eltérést az eredményekben.

Azonosságok:

- mindkét vizsga egynyelvű, azaz nincs fordítás;
- az írásbeli és a szóbeli csak egyszerre tehető le;
- a nyelvhelyességnél fontosabb a kommunikációs készség;
- szótár nem használható.

Eltérések:

- az ICC-nél van nyelvi teszt, az ECL-nél nincs, így a fogalmazás az utóbbinál egyenértékű a másik két feladattal, az ICC-nél viszont kevesebbet ér;

- az ECL-nél mindhárom feladattípusnál két-két feladat van: egy köznapi és egy félhivatalos, az ICC-nél az egyes feladatok közt nem ez jelenti az eltérést, hanem a feladatok típusa (pl.: hiányzó szavak megtalálása vagy cikk párosítása címmel stb.) ;
- az ICC-nél 80% fölött középfok adható, 60% fölött csak alapfok, de csak ha a szóbelin és írásbelin külön-külön is eléri a 60%-ot; az ECL-nél már 60%-tól megvan a középfok, de kevesebb pontra nem kapható alacsonyabb fokozatú vizsga. Itt is szükséges a 60%-ot külön-külön teljesíteni a szóbelin, illetve az írásbelin;
- a válaszadás módja. Az ICC vizsgánál a levelet leszámítva az összes válasz a megfelelő betű melletti ellipsisz besatírozásával történik.

ICC vizsga

Előnye:

- áttekinthető, gyors javítást tesz lehetővé;
- objektív;
- a vizsgázó számára egyértelmű;
- az egyes kérdéscsoportok pontértéke világosan elhatárolható;

Hátránya:

- véletlenül is eltalálható;
- megkönnyíti a puskázást.
- az ECL-nél általában táblázatokat kell kitölteni.

ECL vizsga

Előnye:

- nehezebb puskázni;
- kizárja a véletlent.

Hátránya:

- a kitöltés, a javítás és a pontozás is nehezebben áttekinthető;
- kevésbé objektív.

Az eredmények értékelése

A két próbavizsgát három tanulócsoporthoz végeztük, az ICC-t 36, az ECL-t 37 tanulóval.

ICC eredmények

Az ICC próbavizsgán a 36 hallgatóból 18-nak lett 80% fölötti eredménye, azaz a hallgatók 50%-a kaphatott volna Grade2 fokozatot. Jelenleg ez a fokozat honosítható középfokú nyelvvizsgaként*. További 10 tanuló teljesített 60% fölött, ők Grade1 fokozatot szerezhettek volna, ami alapfokú nyelvvizsgának honosítható. Csak 8 olyan hallgató volt, aki ez alatt teljesített, azaz a vizsgázók kb. 20%-a. A nyolcból 5-en voltak a leggyengébb B csoportból (2. táblázat).

* Hivatalosan még meg nem erősített, de megbízható források szerint 2000-től az ICC nyelvvizsga csak 90% fölött lesz honosítható középfokú vizsgának. Ennek fényében természetesen még sürgetőbb, hogy minél hamarabb hozzáfogjunk a tanulmány végén javasolt változtatások megvalósításához

2. táblázat

ICC vizsgaeredmények

Sorszám	Csoport	Olvasott szövegértés	Nyelvtani teszt	Hallott szövegértés	Levél	Összesen
1.	C	72,5	25,5	65	45	208
2.	A	72,5	25,5	70	39	207
3.	C	70	27	67,5	39	203,5 90%
4.	A	70	27	65	39	201
5.	C	65	24	70	39	198
6.	C	75	22,5	72,5	27	197
7.	A	70	25,5	67,5	33	196
8.	C	70	22,5	68,5	33	194
9.	A	70	24	72,5	27	193,5
10.	C	65	19,5	62,5	45	192
11.	B	65	22,5	75	27	189,5
12.	C	70	19,5	65	33	187,5
13.	A	62,5	25,5	72,5	27	187,5
14.	B	58,5	21	68,5	39	187
15.	B	65	22,5	58,5	39	185
16.	A	57,5	22,5	65	39	184
17.	A	68,5	21	52,5	39	181
17.	C	60	22,5	58,5	39	180 80%
19.	B	65	21	50	39	175
20.	C	62,5	18	58,5	27	166
21.	A	70	21	45	27	163
22.	B	52,5	21	48,5	39	161
23.	A	60	21	50	27	158
24.	A	47,5	18	50	33	148,5
25.	A	57,5	16,5	47,5	27	148,5
26.	A	45	21	52,5	27	145,5
27.	C	72,5	18	50	0	140,5
28.	C	62,5	11,5	62,5	0	136,5 60%
29.	B	60	15	50	9	134
30.	C	40	22,5	45	21	128,5
31.	B	48,5	14,5	35	21	119
32.	B	42,5	9	52,5	15	119
33.	A	47,5	15	55	0	117,5
34.	C	55	14,5	34,5	0	107
35.	B	40	12	45	0	97
36.	B	25	0	42,5	0	67,5

A csoport

II/AM

haladó

13 hallgató

B csoport

III/AM

kezdő

10 hallgató

C csoport

III/GM

vegyes

13 hallgató

Feladat	max.	80%	60%
Olvasott szövegértés	75 p.	60 p.	45 p.
Nyelvtani teszt	30 p.	24 p.	18 p.
Hallott szövegértés	75 p.	60 p.	45 p.
Levél	45 p.	36 p.	27 p.
Összesen	225 p.	180 p.	135 p.

Alapfok 60-79%

Középfok 80-100%

Ez az eredmény kifejezetten jónak mondható, érdemes azonban alaposabban megvizsgálni a részeredményeket is (3. táblázat).

3. táblázat

ICC vizsgaeredmények a részfeladatok alapján lebontva

Összeredmény		Olvasott sz. értés	Teszt	Hallott sz. é.	Levél
80% fölött:	(1) 80% fölött	16	8	15	11
18 tanuló	(2) 60-80%	2	10	3	7
	(3) 60% alatt	-	-	-	-
60-80%:	(1) 80% fölött	6	-	1	2
10 tanuló	(2) 60-80%	4	8	9	8
	(3) 60% alatt	-	2	-	2*(0 pont)
60% alatt:	(1) 80% fölött	1	-	-	-
8 tanuló	(2) 60-80%	3	1	5	-
	(3) 60% alatt	4	7	3	8

A 2. táblázatból látható, hogy a **80% fölött teljesítők** az első 5 mind a négy részfeladatot 80% fölött teljesítette, 3-an 90% fölött teljesítettek. Ők minden kétséget kizáróan biztosan rendelkeznek a kívánt tudásszinttel, és már eleve A vagy B típusú nyelvvizsgával érkeztek az egyetemre.

Érdekes azonban az őket követő csoport részeredménye. A 6-13. között mind a két súlyozott feladat (az olvasott szöveg, illetve a hallott szöveg értéke) 80% fölött volt, és csak a teszt és/vagy a levél volt 80% alatt.

Ez alapvetően két dologgal magyarázható. Az egyik lehetséges ok az, hogy a lényegében jó kommunikatív készségek mellett (olvasott és hallott szöveg értéke) esetleg komolyabb nyelvtani, illetve szókincsbeli hiányosságok vannak (teszt, levél), amiket azonban ez a vizsga közel sem büntet olyan szigorúan, mint a Rigó utcai állami nyelvvizsga.

A másik ok, hogy a felkészítő tanárok már eleve a kommunikatív feladatokra teszik a hangsúlyt felkészítésük során, felismerve, hogy ezek a típusú vizsgák realitásabban elérhetőek, és így az ilyen típusú feladatok ismertebbek a diákok számára.

A két ok feltételezhetően kölcsönhatásban van, hiszen az elmúlt évtizedekben az oktatási módszerek nyilvánvalóan hatottak a vizsgákra és azok visszahatottak az oktatásra. Mindkét folyamat mögött az a felismerés van, miszerint a nyelv elsődleges funkciója, hogy az emberek kommunikálni tudjanak egymással szóban és írásban.

A 80% fölött teljesítők 3. harmadában az egyik értési feladat 80% alatt volt, de itt a másik értési feladat lényegesen jobb volt 80%-nál.

A **60-80% közötti** csoport eredményei is hasonló következtetéseket sugallnak.

A két értési feladat mindenkinél 60% fölött volt, de itt lényeges az eltérés az olvasott és hallott szöveg értéke között. Az olvasott szöveg értéke hat hallgatónál volt 80% fölött, és csak négyenél 60-80% között, a hallott szöveg értéke azonban csak egy tanulónál volt 80% fölött, kilencnél pedig 60-80% között. Ez jól mutatja azt a sajnálatos tendenciát, hogy a tanítás kezdeti szakaszában a nyelvtanárok hajlamosak a magnós feladatokon spórolni, mivel a fordítás mellett talán ez a legidőigényesebb feladat. Ezzel tehát elsősorban az alapfok után kezdenek intenzívebben foglalkozni. A Rigó utcai alapfokú nyelvvizsgának nincs is labor része.

A harmadik, a **60% alatt** teljesítők csoportjának eredményeit vizsgálva ismét felhívnom a figyelmet a tanulók összetételére. Mindössze 1 tanuló volt II. évfolyamos, a többiek mind III. évfolyamosak voltak, nekik tehát nem az alapfok, hanem a középfok kellene, hogy a mérce legyen. Háromszáz óra azonban nem elegendő, hogy nullához közeli nyelvtudásról közép- vagy akár alapfokú tudásszintre lehessen hozni őket. A csoport egyik tagja sem tudott legalább 60%-ban elfogadható levelet produkálni. Ezzel kapcsolatban szeretném megemlíteni, hogy az 1999-ben felvett diákok angol felmérése során a 96 hallgatóból 33 „írt” 0 (nulla) pontos levelet.

ECL eredmények

Az ECL vizsga alapvetően szinte azonos eredményt hozott, mint az ICC, hiszen ez is 18 hallgatónak sikerült a 37-ből.

A részeredmények vizsgálata azonban figyelemre méltó eltéréseket mutat (4. táblázat).

4. táblázat

ECL vizsgaeredmények a részfeladatok alapján lebontva

Összeredmény		Olvasott sz. é.	Hallott sz. é.	Levél
60% fölött:	60% fölött	4	18	18
18 tanuló	60% alatt	14	-	-
60% alatt:	60% fölött	-	6	6
19 tanuló	60% alatt	19	13	13

Jól látható, hogy ennél a vizsgánál az olvasott szöveg értéke jelentette a legnehezebb feladatot, hiszen ez csak négy tanulónak sikerült 60%-osnál jobban.

Ez a vizsga ezenkívül sokkal jobban „szórta” a tanulókat. Míg az ICC csak három tanulónál volt 50% alatt, az ECL-nél 13 tanulónak volt ilyen eredménye.

A másik érdekes eltérést a sorrend változása mutatta, a II. évesek (A csoport) előrébb léptek, míg a III/GM (C csoport) kicsit hátrébb csúszott. Az eredmény változása nem szignifikáns, valószínűleg inkább arra utal, hogy a nyelvtudás szintjét kis mértékben ugyan, de meghatározza az is, hogy milyen feladatokkal mérik (amint azt már a cikk elején is említettem, mikor arról írtam, hogy „vizsgál” is meg kell tanítanunk a hallgatókat). Mindez alátámasztja, hogy milyen fontos lenne végre tudni, milyen vizsgára vagy vizsgákra készítsük tanítványainkat, illetve melyik vizsgákhoz próbáljunk csatlakozni vizsgahelyként és vizsgáztatókként.

Összefoglalva a kapott eredményeket, elmondható, hogy a próbavizsgát tett diákok 50%-a megfelelt az ICC, illetve ECL középfokú nyelvvizsga követelményeinek. Az ICC esetében további 30%-nak reális esélye van, hogy a diploma megszerzéséig rendelkezésére álló két, illetve három évben megszerezze a középfokú nyelvvizsgát. Az ECL alapján erre további nem egész 20%-nak van esélye. Amennyiben jól megcsinálják a fordítást is, módjukban áll középfokú C típusú vizsgát is szerezni.

A vizsgálatban részt vett hallgatókra azonban még nem vonatkozik az 1998-as rendelet, így amennyiben nem terveznek Ph.D. fokozatot szerezni, nem áll igazán érdekükben a komoly anyagi áldozatot jelentő (kb. 20 ezer Ft-os) vizsga letétele, így féltő, hogy a kötelező nyelvi képzésből kikerülve, a diploma megszerzésekor már lényegesen alacsonyabb nyelvi szinten lesznek. Nagyon hasznos lenne tehát, ha a fakultatív nyelvtanulási lehetőséget minél többen kihasználnák. Ebben az időszakban lehetne ugyanis igazán hatékonyan tanítani a szaknyelvet, hiszen ekkor a diákok már rendelkeznek a szükséges nyelvi és szakmai alapokkal. Talán érdemes lenne a hallgatóknak valamilyen konkrét „jutalmat” adni ezért a teljesítményért, például, ha a szakmai nyelvi jegy beleszámítana az államvizsgajegybe.

Következtetések

A tanulmány az eddigiekben megpróbált választ adni arra, hogy mi tette szükségessé a két próbavizsgát, miért ezt a két vizsgát választottuk, és milyen eredményeket kaptunk. A legfontosabb kérdések megválaszolása azonban még hátra van:

Milyen tanulságokat vonhatunk le a jövőt illetően?

Mit és hogyan változtassunk?

Az **elsődleges feladat** a hallgatók nyelvtudásának átfogó, korrekt és objektív **felmérése az első év elején**. Nagyon fontos pontosan látnunk a hiányosságokat, és hogy milyen szinten állnak a tanulók, egyrészt azért, hogy tudjuk, elsődlegesen mit is kell pótolnunk, másrészt, hogy a 6. félév végén mérhető legyen munkánk eredménye. A korábban leírtakból ugyanis nyilvánvaló, hogy a nyelvvizsga teljesítésének százalékaival nem mérhető a munkánk, mivel a hallgatók többségénél nem lehet reális elvárás 300 óra után a középfokú nyelvvizsga.

A **második fő** feladatunk az egyes félévek **tananyagának** és **követelményrendszerének** pontos és egységes kidolgozása. A jelenlegi gyakorlat szerint az első év elején a szintfelmérés alapján megpróbáljuk a hallgatókat tudásszintjük szerint csoportokba osztani. A csoportokon belül még így is nagy szórás alakulhat ki, de mindenképp nagy tudásszintbeli eltérés van a legerősebb és leggyengébb csoportok között. Ez elkerülhetetlenül vezet ahhoz a gyakorlathoz, hogy a gyengébb csoportoknál kénytelenek vagyunk csökkenteni mind a tanított anyag mennyiségét, mind a követelményszintet. Ezt a gyakorlatot csak akkor lehetne megszüntetni, ha az egyetem vezetése, felismerve a nyelvtanítás sokszorosán speciális helyzetét (nagyon eltérő tudásszint, **külső számonkérés** stb.), lehetővé tenné, hogy az értékeléskor is eltérhessünk a többi tantárgynál szokásos gyakorlattól. Azaz lehetővé tenné, hogy a nyelvi bukás esetében maximum egyszer lehessen az adott félévben utóvizsgát tenni, hiszen nem reális, hogy valaki néhány nap alatt komoly fejlődést érhesen el. Ugyanakkor a hallgatók tanulmányi előmenetele érdekében a nyelvi bukásnak nem kellene évhalasztó hatályúnak lennie. Egyfajta „**kreditrendszer**” lenne tehát kívánatos,

ami lehetővé tenné a hallgató számára, hogy a négy szorgalmi, illetve a két vizsgajegyet az ötödik év végéig szerezzé be. A tanár számára ily módon lehetőségessé válna az egységes követelményszint előírása és számonkérése.

A fent ismertetett rendszer csak nagyon **precíz adminisztrációval** képzelhető el, hiszen a hallgatók már eddig is sűrűn léptek ki és vissza a nyelvi képzésbe a különböző okú félévhalasztások, illetve ismétlések miatt, és ez a szám nyilván a sokszorosára nőne a „kreditrendszer” életbelépésével. Amennyiben azonban az integrációhoz kapcsolódó fejlesztések során az idegennyelvi lektorátus is megfelelő számítógépparkhoz jutna, nem jelentene gondot egy ehhez szükséges nyilvántartási rendszer létrehozása és működtetése.

További fontos feladat a rendelkezésünkre álló 300 óra minél **intenzívebbé tétele**. Mind a tanítás, mind a számonkérés lényegesen hatékonyabb lenne az ún. interaktív módszerek (számítógép, CD-ROM stb.) alkalmazásával. Ezeket a módszereket eddig sajnos nem állt módunkban alkalmazni, mivel meglehetősen drágák az ehhez szükséges eszközök és szoftverek. Az említett fejlesztések során azonban remélhetően sikerül ehhez is pénzforrást szerezni, hiszen ez a befektetés elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy az összes többi befektetés sikeres lehessen. Hiába képeznek ugyanis korszerű tudású szakembereket az egyetemen, ha azok nyelvvizsga híján nem kaphatnak diplomát.

Egy ilyen „interaktív” multimédia terem nemcsak a rendelkezésre álló 300 órát tehetné sokkal hasznosabbá, de megfelelő feltételek mellett a hallgatók (sőt a dolgozók) számára nagyon hatékony és érdekes lehetőséget teremtene az önálló tanuláshoz, amivel a mostani 300 órányi tanulási időt a sokszorosára növelhetnénk.

Összegezve a leírtakat elmondható, hogy a jelenlegi helyzet számos új kihívás elé állítja az idegennyelvi lektorátust, ugyanakkor ez a helyzet reális reményt ad egy gyökeresen új és hatékonyabb nyelvi képzés megvalósítására.

Könyvismertetés

A Kaposvári Egyetem oktatóinak új - idegen nyelven megjelent – társadalomtudományi könyvei

Egy éven belül négy társadalomtudományi tárgyú könyvet jelentettek meg idegen nyelven a Kaposvári Egyetem oktatói.

H. Szabó Sára és Horváth Gyula Le liberalisme, le conservatisme et le positivisme au Bresil et au Mexique (Hispania Kiadó, 1988) című munkája francia nyelven adja közre egyik közös kutatási területük, a politikai „izmusok” összehasonlító elemzésében elért részeredményeiket. E kötetben két latin-amerikai ország, Mexikó és Brazília politikatörténetét elemzik. Bemutatják, hogy a liberalizmus, a konzervativizmus és a pozitívizmus a periférikus térségekben milyen mértékben tér el az eredeti ideológiáktól, és mennyire képes adaptálódni és „történelmi erővé” válni az egyes országokban. A komparatív módszer segítségével elemzik, hogy az egyes „izmusok” mennyire voltak képesek válaszolni a konkrét történelmi kihívásokra.

H. Szabó Sára: Pour l'enseignement précoce obligatoire des langues étrangères en Hongrie à l'exemple du français című francia nyelvű könyve a Tanítóképző Főiskolai Kar Csokonai Kiadójánál jelent meg 1999-ben. A szerző a kisgyermekkori nyelvtanítás mellett szóló szaktudományos érveket gyűjtötte csokorba, hogy mindazt esettanulmányokban szembesítse a jelenlegi francia műveltségterületi tanítóképzés jelenlegi elméletével és pedagógiai gyakorlatával. A szerző célja az volt, hogy a szaktudományos érvek felsorakoztatásával igyekezzék bizonyítani a kisiskoláskori idegennyelv tanítás jelentőségét és lehetőségét a francia nyelv kisiskoláskori eredményes tanítási gyakorlatának bemutatásával. A szakmai érvek sorában jelentősek a franciaországi és a louisianai (USA) korai idegennyelv tanítási reformtörekvések. Magyarországon az európai csatlakozás jövőbeni kulcsfontosságú feladatát jelenti a tömeges és teljesítményképes nyelvismeret megalapozása, amely csak a korai, alsótagozati idegennyelv tanulás általánossá tételével lehetséges. A könyv a szerző programfinanszírozási pályázati összegéből került publikálásra, és a francia műveltségterületi képzésben metodikai szakanyagként kerül oktatásra, mivel a szóbeli kezdőszakasz kommunikatív módszer szerinti szakmetodikáját és tananyagát is tartalmazza.

Joel Guérriau: Terrible secret de Fergie (Fergie szörnyű vétke) című könyvét *H. Szabó Sára* fordította le magyar nyelvre. (Csokonai Kiadó, 1999) A könyv Kaposvár francia testvérvárosa, Saint Sébastien sur Loire polgármesterének munkája, aki a barátsági szerződés megkötése alkalmából látogatta meg a Tanítóképző Főiskolát, és a látogatásakor ajándékba hagyta ott a könyvét.

A testvérvárosi összefogás többszörösen is szép példáját jelenti a könyv **bilingvis** kiadása. Egyrészt, mivel a kiadáshoz a Magyar-Francia Ifjúsági Alapítványon kívül a Kaposvári Önkormányzat is anyagi segítséget nyújtott. Másrészt pedig a mesekönyvvel francia gyermekirodalmi tananyagként ismerkednek meg a francia műveltségterületi hallgatók, végigkövetve Fergie, az Orvault-i kastély egykori „boszorkánya” titokzatos gyermekkorát a varázslatos Bretagne hagyományos mondavilágának és legendáinak megismerésével.

A könyv egymás mellett tartalmazza a magyar és a francia szöveget, és így optimális lehetőséget nyújt a fordítás gyakorlására. Szórakoztató formában szövi a történet izgalmas cselekményét az író, amiért érdemes, sőt muszáj végigolvasni a könyvet. A breton couleurer locale érzése végigkíséri az olvasót az elsőtől az utolsó lapig. Kedves gyermekhősei igazán csintalanok. A dialógusok életet sugároznak.

A könyv nyomdai megjelenése magas színvonalú szakmai teljesítményt mutat, a fordítása nemkülönben.

Horváth Gyula: Cuatro estudios sobre el populismo latinoamericano (Hispania Kiadó, 1998) című spanyol nyelvű könyve a latin-amerikai populizmusról írott négy tanulmányát tartalmazza. A bevezető tanulmány a populizmus ideológiáját, genézisét tárgyalja, kitekintve a populizmust megelőző ideológiákra, pl. a liberalizmusra, a pozitívizmusra. A második tanulmány a peronista harmadik pozíciót mutatja be; a juszticializmus filozófiai tételeit elemzi. A harmadik és a negyedik tanulmány a brazil és a mexikói populizmussal fogalkozik egy konkrét történelmi környezetben (1934-1940). A tanulmányokban közölt következtetések érdekesek lehetnek a magyar politika és eszmetörténet szempontjából is, hiszen az elemzett korszakban hasonló kihívások érték hazánkat is, amelyekre hasonló válaszok fogalmazódtak meg.

A könyv már eddig is több pozitív méltatást (recenziót) kapott spanyol nyelvterületen.

Varnyú Anikó

Zelenák István: **TOKAJI ZSIDÓ EMLÉKEK** (Tokaj, 1999.)

“Mint afféle *lámener gojlem*, pénzkereset helyett sok-sok éve Tokaj várostörténeti problémáival foglalkozom. Eközben felismertem a zsidóság nagy szerepét a város gazdasági fejlődésében. Nagy tisztelője lettem a zsidó vallásnak, ami különös szerepet tölt be követői etnikai hovatartozása megőrzésében.” – írja utószavában a szerző.

“*Ha keresztény beszél zsidóról, az olyan, mint amikor a jérce kukorékol*” – mondja a zsidó közmondás. Ennek ismeretében is vállalta a szerző, hogy az Újvári Péter féle Magyar zsidó lexikonból hiányzó “Tokaj” szócikket pótolja.

Felzaklató olvasmány Zelenák István könyve, pedig – mint minden becsületes történész – nem a hangulatkeltő kommentárokat, hanem a tények higgadt közlését és sokoldalú elemzését részesíti előnyben. Elsősorban témájánál fogva tarthat számot nagy érdeklődésre a könyv belföldön és külföldön egyaránt.

Lehet-e még újat mondani a zsidóságról és Tokajról ahová a XVII. század végétől a XVIII. század elejétől kezdenek letelepedni, majd a XX. században erőszakkal és önként eltávozni. Zelenák István könyve arról tanúskodik, hogy lehet. Lehet, mert a magyar zsidóság többszörösen felforgatott életével évtizedek óta hálás- hálátlan témája a kutatók egy részének: elhurcolásukról, II. világháború utáni életükről, 1956-os távozásaikról és ezek utóhatásáról több tanulmány, regény és szociográfia született, mégis mint a könyv példája bizonyítja: alapos kutatói munkával még mindig újabb tényekkel, ismeretekkel és szempontokkal gazdagítható e népesség irodalma.

A szerző érdekes kiindulópontot választ: a Tokajba bevándorlás, letelepülés okait a **“kibocsátó területek társadalmi és szociális”** viszonyaiban keresi és találja meg.

Lengyelországban a gazdag zsidók – akik a fő fogyasztói voltak a hegyaljai kóser boroknak – nagy árendákat béreltek és a gazdasági érvényesülés reményében a földesúri elnyomás eszközei lettek. Lázadtak ellenük és a földesurak feláldozták őket. Az **1648-as Hmelnyickij-féle kozák felkelés** a földesurak ellen és **a zsidók üldözésére irányult**. A svédek és oroszok nem szívesen látták a lengyel zsidóságot. – **A Kárpát medence** viszont a török kiűzése után “gyér lakosságú” területeivel nagy **szívó hatást jelentett**. A több hullámú bevándorlás következtében 1881-ben már 1161-en laktak Tokajban (25,92%) (1946-ban 150 főre napjainkban 4 főre csökken létszámuk.)

A remek történeti munka a tokaji zsidóság sajátos gazdasági, nyelvi és műveltségi képével, a magyarság szokásrendszerétől eltérő hagyományrendszerével, szokásvilágával és az elszenvedett traumák eltérő viselkedésmódot teremtő hatásával is megismerteti az olvasót.

A szerző kockázatot vállal amikor a tokaji zsidóságra koncentrálna. Hiszen a történelemtudomány számára a zsidóság és benne a magyar zsidóság zaklatott históriája már régóta nem rejt titkokat. A tanulmánykötetet olvasva mégis belátni kényszerülünk, hogy a szűk történelmi adatokon túl bizony nagyon is **felszínesek az ismereteink**. Az évszámok, a tények halmazából gyakran **a legfontosabb hiányzik – az ember, ki mindezt átélte**.

A történész érzékletesen írja le és elemzi bevándorlásuk története mellett gazdasági szerepüket, amely nélkül Tokaj nem lenne az, ami. Külön fejezetben mutatja be, hogy a három évszázad alatt, amíg a zsidóság a lakosság jelentős részét képezte Tokajban, mennyiben járult hozzá egy **sajátos települési kép** kialakításához. Ez három területen érhető tetten: létezik az u.n. **zsidó utca, a zsidó kultúrház, valamint a temetők építészeti és művészeti hagyatéka**.

Az igen gazdag képanyag és dokumentum mellett Zelenák István jól választja meg adatközlőit és adataikat, történeteiket arányosan építi be a tanulmányba, így nem okoz stílusterét. A szerző maga is igényesen fogalmaz, és ezért sikerült elkerülnie a modoros stilisztikai megoldásokat.

Gondol a néprajzi érdeklődésű olvasókra is: - bő fejezetet szentel a tokaji, még bővebben a zempléni zsidóság folklorisztikus, néprajzi szokásaira és ezek hatására.

Nem könnyű olvasmány a “Tokaji zsidó emlékek”. Újra és újra neki kell ülni, forgatni – fontolgatni, választ keresni a feltoluló kérdésekre, hiszen szűk keresztmetszet mellett is bepillantást enged Magyarország utolsó három évszázadának történelmébe.

Zelenák István könyve színvonalas, hasznos kiegészítése a magyar zsidóságról született eddigi munkáknak. Előzményeihez annyiban is hasonlítható, hogy tárgyán túlmutató tanulságokkal is szolgál.

Horváth József